

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

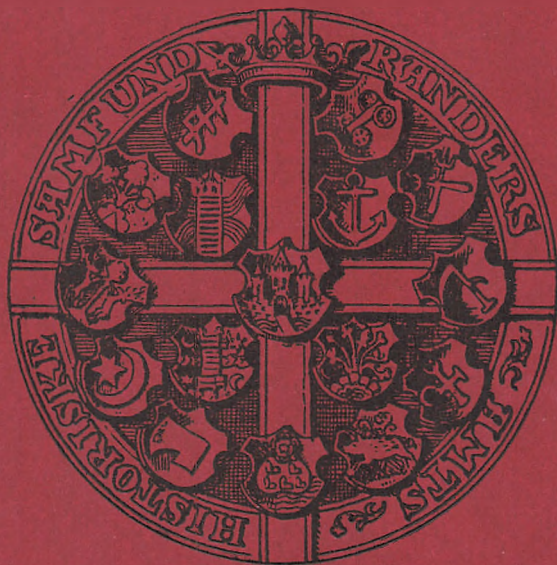
FRA

RANDERS AMT

HISTORISK AARBOG

UDGIVET AF

19

39

PRIS: 3 KR. 50 ØRE

FRA RANDERS AMT

XXXIII

AARBOG

UDGIVET AF

RANDERS AMTS HISTORISKE SAMFUND

1939

RANDERS
C. J. RYE'S BOGTRYKKERI
1939

Redaktionsudvalg:

Redaktør *Engelbert Dröhse.*

Godsejer, cand. theol. *J. Estrup.*

Er Grenaa By og Kirke afbrændt under Krigen i 1627?

Af Viceskoleinspektør Carl Svenstrup, Grenaa.

---

e fleste topografiske Værker om Danmark, hvori Grenaa findes omtalt, nævner, at i 1627 afbrændte den østlige Del af Byen, deri indbefattet Kirken.

Det gælder Hofmans Foundationer III Bind fra 1758, hvori staar „Byens Kirke afbrændte med den største Del af Byen Aar 1627, da de kejserlige Krigsfolk paa flere Steder i Jylland gjorde stor Skade“. Det gælder Pontoppidans „Danske Atlas“ IV Bind fra 1768, der skriver „I Aaret 1627 afbrændte de kejserlige denne By saa vel som andre flere“. Udtrykket „Aaret 1627“ er en staaende Vending, som formentlig fra disse gamle Skrifter uden nøjere Undersøgelse af Kilderne er gledet over i nyere Værker saaledes navnlig „Trap“, i hvis sidste Udgave fra 1925 der staar: „I 1627 brændte under Krigen Byens østlige Del med Kirken“ [Bind VI, Side 422].

Kilden til Hofmans Foundationer kender jeg ikke. Derimod støtter Pontoppidans Beskrivelse sig ganske sikkert til en Indberetning af 20. September 1766 fra

Byens daværende Sognepræst, J. Risom. Den originale Indberetning eksisterer endnu og findes indlagt i et Haandskrift paa det Kgl. Bibliotek, „Dauw Annotationer henhørende til Kiøbstæden Greenaa“ fra 1738. Store Stykker af denne Indberetning genfindes ganske ordret hos Pontoppidan, hvad jo øjensynlig taler for, at det er denne, hvorpaa Pontoppidan bygger.

Ordlyden af det paagældende Stykke i Pastor Risoms Beretning lyder saaledes: „ . . . Anno 1627 afbrændte de Kejslerlige Krigsfolk denne Bye med flere, og tillige dend ietzige St. Peders Kirche, men nogen Tid efter at St. Peders Kirche igien var opbygget, blev en anden Kirche, som laae Vester for Byen, Gammel Sogns Kirche kaldet, nedbrudt og opbygget ved dend Nordre Side af St. Peders Kirche, da Gammel Sogns Beboere, som er 3 byer, Aastrup, Brestrup og Dolmer, der ligger tæt omkring Byen, blev lagt til Kirchen . . . “.

Det er den Oplysning, som man fra den lokale Sagkundskabs Side har kunnet give i Aaret 1766. Imidlertid synes det, at Aarstallet 1627 ikke kan være det rigtige, hverken som Tidspunkt for Byens eller for Kirkens Brand.

Først Byens Brand.

En stærk Støtte vil Aarstallet 1627 ganske vist have i Kancelliets Brevbøger, eftersom Byen Grenaa ved kgl. aabent Brev af 28. Marts nævnte Aar, udstedt i Stade, altsaa fra Felten, „i 5 Aar fritages for Told, Skat og anden kgl. Tyngde og Besværing“ paa Grund af, at Byen nylig har lidt Skade ved en Ildebrand. Dette Ord nylig maa imidlertid være at forstaa som hentydende til en stor Brand, som ramte Grenaa By Aaret før.

I Grenaa Tingbog for 23. (?) April 1627 anføres nemlig, at Söffren Söffrensen Lycke, Borger i Byen, erhverver et 24 Mands Vidne angaaende, „at Natten mellem 13. og 14. November sidst forleden blev det brændt her i Grendou for disse [25] efterskrevne Mænd [hvis Navne nævnes], som yder Tiende og Landgilde her til Grendou Kirke . . . Og haver den gode Mand, velbyrdige Hr. Jørgen Skeel, paa Kongl. Maystæts gode Behov forundt for^{ne} Mænd at være forskaanet for at yde . . . . . for^{ne} Korn for det Aar 1626, formedelst den Skade de af Ildebrand lidt haver, som for^{ne} staar“.

Da det jo er ganske usandsynligt, at der foruden den Ildebrand, som altsaa vidnefast fandt Sted „Natten mellem 13. og 14. November forrige Aar“, hvilket jo altsaa maa være 1626, yderligere skulde have været en Kæmpebrand lige først i 1627, uden at noget som helst Vidnesbyrd omtaler denne, saa mener jeg, at det maa være utvivlsomt, at Aaret for den første store Brand i 16. Hundredetallet er 1626 og ikke 1627.

Det vilde vel ogsaa være ganske urimeligt at antage, at Kongen, selv om Branden ogsaa var sket i de allerførste Dage af 1627, allerede i Slutningen af Marts skulde have tilendebragt alle de Undersøgelser og Overvejelser, som nødvendigvis maa forudsættes gaaende forud for en saa vigtig Ting som en 5 aarig Skattefritagelse.

Saa Kirkens Brand.

Det er almindelig antaget og ses bl. a. baade hos Hofman, Pontoppidan og Trap, at ved ovennævnte Brand blev ogsaa Kirken Ildens Bytte. Men adskillige Optegnelser og Vidnesbyrd i Grenaa Tingbøger fra

Aarene mellem 1626 og 1635 taler ganske bestemt derimod.

1) Samme Dag som det tidligere omtalte Tingsvidne angaaende de brandlidte Borgere anføres, afgiver 4 Synsmænd et Vidne angaaende Kirkespiret. Det fremgaar deraf, at de var udtaget til at syne dette. De erklærede, at det var helt forraadnet, saa at det ikke var tjenligt til at staa uden Skade for selve Kirken. Det nederste af Spiret var helt forraadnet, de 8 øverste Bjælker under Klokkeværket ligesaa paa Grund af det Vand, som var kommet ind. Paa samme Maade med 2 Bjælker i „den anden Undergang samt Klokkeværket, som Klokken hænger i“.

Det maa jo være indlysende, at hvis Kirken havde været nedbrændt umiddelbart forinden, saa kunde der ikke godt være Tale om at optage Synsvidne over Spiret, hvis Bjælker er raadne fra øverst til nederst, uden at hentyde til, at Resten af Kirken var ødelagt af Ildsvaade.

2) 27. Febr. 1632 et Synsvidne fra Grenaa Tingbog angaaende, „hvad Grenaa Kirke og den latinske Skole var brøstfældige for“. „Synsmændene saa, at Kirken var brøstfældig for følgende: „i den nye Kirke 3 Bjælker hver 10 Alen 1 Kvarter lange og nyt Loft at lægge over 4 Gulv [d. v. s. Fag]. Over forne Bjælker et Fodstykke 14 Alen langt. I den nye Kirke en Rømsstik [øverste Bjælke?] ogsaa under Refningen [Tagrummet(?)] ligeledes 14 Alen lang. 3 nye Døre skal gøres over (?) forne nye Kirke, desuden 20 Stole at gøre af ny, som Fjenderne nedtog og brændte. I forne nye Kirke nok 7 Skippund Bly, som Kirken er brøstfældig for . . . .“.

Ved den nye Kirke, som her omtales flere Gange,

kan der ikke være tænkt paa en Kirke, der var nyopført efter en Brand ganske faa Aar før. Hvorledes skulde dens Bjælker kunne raadne i Løbet af et Par Aar? Nej, det maa være Sideskibet, jfr. Pastor Risoms foran citerede Udtalelse om, at Gammel Sogns Kirke var nedbrudt og opbygget ved den nordre Side af Kirken, dengang Gammel Sogns Beboere blev lagt til Grenaa Kirke. Bjælkernes Længde, $10\frac{1}{4}$ Alen, gør det ogsaa usandsynligt, at de skulde anvendes til Hovedskibet, hvorimod Sideskibets Bredde, der er 6,1 m [Trap IV Udg.] netop synes at passe.

Derimod er det altsaa vidnefast, at „Fjenderne har *nedtaget* og *brændt* Kirkens Stole og muligvis ogsaa nogle Døre“, og at det har været før 1632. Der kan da kun være Tale om, at det er sket i 1627, d. v. s. under den Del af 30 Aarskrigen, som benævnes Kejserkrigen.

3) Tingbogen 11. Maj 1635. Et Synsvidne for Søffren Mortensen Kirkeværge paa Kirkens Vegne. 4 Synsmænd var udtaget og havde 8 Dage før [altsaa 4. Maj 1635] synet, hvad Grenaa Kirke var brøstfældig for. „ . . . Paa østre Side af Kirketaarnet af 3 Fag var en hel Del Tagsten blæst ned og havde gjort Skade paa Blyet paa Kirken . . . Paa Taarnet paa den sydvestre Side over Vaabenhuset er Træet meget forraadnet i Renderne, saa der behøves 2 Spændtræer hver 18 Alen lang, desligeste Egetræer at lægge paa Muren over Renderne . . . Kirkens Vinduer er brøstfældig for hundrede Ruder Glar . . . Loftet over den ny Kirke „vil forbedres“ med nye Saffuedieller [Fjæl] desuden behøver ogsaa den Stol ved Alteret, „hvor de unge Personer staar og synger i“, at gøres færdig. Endelig behøver Kirken en ny

Bibel, en ny Gradual [Koralbog] og en ny Alterdug“. Til Oplysning om Stolen oppe ved Alteret skal jeg bemærke, at Korsangerne, som var Latinskolens Elever, oprindeligt havde deres Plads i Koret. Det var jo mange Aar, forinden der kom et Orgel.

Dette Vidnesbyrd viser ligesom foregaaende, at Kirken i 1630^{erne} har været meget forfalden, dels som Følge af Utæthed i Taget, hvorved Regnvandet kunde sive ind og fremkalde Forraadnelse i Tømmeret, dels fordi Fjenderne havde plyndret Kirken under Kejserkrigen. Der er en vis Sandsynlighed for, at Kirken saa i 1640 har faaet en større Reparation. Det er en Formodning, som jeg støtter paa, at der over Sakristidøren ud mod Torvet indtil 1874 sad en Sandsten, som bar Aarstallet 1640. I dette Aar har saa, hvis Formodningen er rigtig, Kirken været saa godt restaureret, som Tidens Fattigdom tillod.

4) Endelig skal saa anføres Uddrag af et Synsvidne fra Tiden før 1626. 18. Oktober 1624 for Michel Søffrensen Burgaard, Borger og Kirkeværge. „4 Synsmænd kundgjorde, at Grendou Kirke var brøstfalden for 20 Skippund Bly, som skulde lægges mellem den ny og den gamle Kirke . . . 4 Tylt Egebor til at lægge under Blyet . . . Tredje Klok at fløy i Bøsningen, som hun udi hænger o. s. v.“.

Af dette Tingsvidne, som altsaa er 2 Aar ældre end Byens første Brand, fremgaar med al ønskelig Tydelighed, at man ved Udtrykket „den nye Kirke“ ikke tænker paa nogen genopført Kirke, men derimod paa den Tilbygning, som vi nu kalder Sideskibet. Og dens Tilstand paa daværende Tidspunkt viser, at den allerede dengang maa have været adskillige Aar tier gammel og altsaa opført før Aar 1600. I Hen-

hold til disse 4 Vidnesbyrd kan det altsaa siges med Vished, at Kirkens Brand ikke kan have fundet Sted før *efter* 1635.

I 1644—45 under Torstensonskrigen var Fjenderne atter i Grenaa og plyndrede og brandskattede. Denne Gang var det Svenskerne. Men nogen Ildebrand synes der ikke at have været i det Aar. Efter Krigen blev der nemlig nedsat en Kommission til at opgøre, hvad Ødelæggelser og Udgifter der var sket under denne. Og paa Grenaa Bys Vegne afgav da 15 gode Borgere en højtidelig Erklæring, som findes i Byarkivet [nu i Viborg Landsarkiv]. De fremhæver deri de store Beløb, som Byen har maattet udrede til „Brandskat“ til Fjenderne, til Mad og Øl, til store Indkvarteringer, Gaver til Officerer for at forskaane Byen for Udplyndring, Afbrænding af en Skude, som laa i Havnen m. m. Men der findes intet Ord om en egentlig Ildebrand. Derimod staar der som Slutning, at „ . . . denne fattige By *tilforn* var geraaden udi stor Armod og havde lidt stor Skade af Ildebrand, saa af Byen ej nu den halve Part er bebygget, som den haver været i forrige Tider . . . tilmed er Havnen meget fordærvet af Sandflugt“. Da Ordet Ildebrand staar i Enkelttal, og da der staar *tilforn*, kan dermed formentlig kun tænkes paa Branden i 1626.

Af en Del spredte Bemærkninger i Tingbøgerne fra Tiden mellem $\frac{5}{2}$ 1627 og $\frac{12}{9}$ 1636 fremgaar, at heller ikke *Præstegaarden* eller *Latinskolen*, som begge laa i Østergade, hvis Navn dog ikke direkte nævnes, har været udsat for Ildsvaade. De er derimod i Følge et Synsvidne meget forfaldne formedelst Alder.

Men en klar og direkte Oplysning om disse Bygningers og Kirkens Brand findes i „*Nørre Herreds*

Bog“ fra 1660. I denne har de forskellige Sognes Præster efter et bestemt af Biskoppen angivet Skema anført en Række Oplysninger om Kirkernes Tilstand

Gammelt Billede af Grenaa Kirke med det øverste af Storegade, efter Fotografi fra ca. 1865.

og Kaldenes Beskaffenhed. Sognepræsten i Grenaa, Jørgen Sørensen Bagge, skriver i sin Besvarelse bl. a. følgende: . . . „Breve, Dokumenter og Privilegier, som hører til Kaldet eller Kirken item Inventarium er alt sammen fortæret af Ildebrand, som Anno 1649 den 29. Juni fortærede og opbrændte den største og

bedste Part af Byen, saa og Kirken, Skolen og Præstegaarden, som endnu [det vil altsaa sige i 1661] ligger ubygget og ganske øde . . . . “.

Aaret efter Branden indsendte Grenaa's Sognepræst, Seier Rasmussen, et Andragende til Kancelliet om Hjælp fra andre Kirker til Opførelse af den afbrændte Kirke i Grenaa, [Skrivelse af $24/5$ 1650 i Rigsarkivet. Danske Kancelli. Indkomne Breve]. Formodentlig maa dette Andragende have baaret Frugt til Trods for, at det ganske Land som Helhed var forarmet efter Krigen. I Løbet af et Par Aar blev Kirken i hvert Fald genopført.

I Korhvelvingen fandtes ved Restaureringen i 1865 under det gamle Pudslag nogle Kalkmalerier, fornemmelig Blomster og Stjerner. Desuden Kong Frederik III.s Navnetræk med en Guierlande, som bar denne Konges Valgsprog: DOMINUS PROVIDEBIT [Herren er mit Forsyn] samt Aarstallet 1653, hvilket maaske betegner Aaret for Kirkens Fuldførelse. Prædikestolen, som er i Barok, bærer Aarstallet 1650 og er skaaret af Nicolaus Kock. De ældste af de gamle Kirkestole var fra 1651 og skænket af Peder Michelsen. De næstældste var fra 1653 og skænket af Rasmus Pedersen og Hustru. Alteret, som bærer Chr. IV.s Navnetræk og Bogstaverne R. F. P. [REGNUM FIRMAT PIETAS d. v. s. „Gudsfrygt styrker Rigerne“, som var Kongens Valgsprog] er fra Renæssancens Slutning. Det maa efter sagkyndiges Mening være skaaret i første Tredjedel af Aarhundredet. Hvordan det saa er gaaet til, at det først efter 1650 er kommet til Grenaa Kirke, er i Øjeblikket et aabent Spørgsmaal.

En anden Mærkværdighed er, at Kirkens 3 Klokker, der alle bærer Indskriften: „Durch das feuer bin

ich geflossen, Claus van Dam hat mich gegossen“ [gennem Ilden er jeg flydt, Claus van Dam har støbt mig] er støbt eller maaske omstøbt i Aaret 1648. Det vil sige netop Aaret før Branden. Det vilde unægtelig være mærkværdigt, om de virkelig skulde have gennemgaaet denne Ildprøve uden Fortræd. Men muligvis er Forklaringen en anden. Claus van Dam, der var Hamburger af Fødsel, var kongelig Klokkestøber fra 1637 til 1655. I hans Løn var bl. a. beregnet fri Bolig og frit Støbehus (kaldet Giethuus). Det laa i København. Der er næppe Tvivl om, at Klokkerne er støbt i Giethuset i København og ikke i Klokkestøberhullet paa Dolmer Mark, hvortil Sagnet har henlagt Begivenheden. Rimeligvis har saa Klokkerne ligget og ventet paa en passende Skibsløjghed til Grenaa. Imidlertid har Kirkens Brand fundet Sted, og Klokkerne er saa først blevet ophængt i den nye Kirke.

Endelig har man endnu et fuldgyldigt Bevis for de 2 Brandes virkelige Forekomst, nemlig i en Bemærkning i en Taksationsforretning af $20\frac{1}{2}$ 1661 i Anledning af Skatteansættelse. Deri staar bl. a. at „ . . . denne fattige By er nu paa 36 Aars Tid tvende Gange afbrændt af ulykkelig Tilfælde, saa at hvad som befriet af Ilden den første Gang, blev den anden Gang slet opbrændt“. 36 fra 1661 er 1625. Altsaa i Tiden mellem 1625—61 to Brande.

Eller som der staar i Kommissionsakten fra samme Aar [Rigsarkivet $7\frac{1}{12}$] 1661, hvor der tales om Byens ringe Næring og Brug baade fordi Havnen er øde og „ . . . for den ulykkelige Ildsvaade, at Byen er paa 23 Aars Tid tvende Gange afbrændt . . . “. 2

Gange i Løbet af 23 Aar passer ganske nøje med Aarstallene 1649 og 1626.

Som *Hovedresultat* af foregaaende Undersøgelse fremgaar da følgende: Der har ikke været een, men to store Brande i Grenaa i første Halvdel af 16 Hundredtallet, altsaa i Tiden omkring ved Trediveaarskrigen. Men ingen af dem har været i 1627. Den første fandt Sted Natten mellem 13. og 14. November 1626 og den anden 29. Juni 1649. Den første af Brandene kan ikke skyldes Fjenderne, eftersom de kejserlige Feltherrer Wallenstein og Tilly først i September 1627 rykkede op i Jylland. Branden i 1649 kan næppe heller staa i Forbindelse med Krigsbegivenheder, eftersom Torstensonskrigen afsluttede med Freden i Brømsebro 8. Februar 1645, og Grenaa og Nørreherred beviselig samme Aar rømmedes af Fjenderne.

Den første Brand har ikke berørt Kirken, Præstegaarden eller Skolen. Med Vished kan man ikke paa-pege, hvilke Gader den har ramt. Den anden Brand, der altsaa bl. a. ødelagde alle de foran nævnte 3 Bygninger, har fortrinsvis ramt Østergade og gjort det saa grundigt, at Gaden i et Par Menneskealdre derefter omtrent var ubeboet. Resens Beskrivelse fra ca. 1680 nævner overhovedet ikke Østergade, og den er ikke engang aftegnet paa hans Kort.

Den store Ildebrand i Vissing

Mandagen d. 26. Juni 1775.

Af Viceskoleinspektør Kr. Pedersen, Viborg.

Datidens Presse, „Den Viborg Samler“, en firesidet Avis i almindeligt Skrivebogs Format, der udkom een Gang om Ugen, udgivet og trykt i Viborg, findes i Bladets Nr. 29 af 17. Juli 1775 følgende Meddelelse fra Randers.

„Mandagen d. 26. Juni opkom meget pludseligt i Landsbyen Vissing, halvanden Miil herfra en forfærdelig Ildebrand, som fra Kl. 9 Formiddag indtil Middag afbrændte 15 Gaarde og 12 Huse. Den stærke Vind forarsagede, at Ilden sprang fra den ene Ende af Byen til den anden, og uagtet alle Anstalter og tilsendte Hielp herfra kunde dog intet standse dens Heftighed. Det bedrøveligste er, at Birkedommer Sørensens Enke blev fortæret af Ilden, saa og 4 smaa Børn, der for at redde sig var krøbne ind i et Skorstens Hul. Ildens Aarsag er meget mistænkelig, dog vides endnu ei tilvise, hvorfra den er kommet“.

De nærmere Omstændigheder ved Branden fremgaar af Forhørene ved Friisenhold Birketing. Et Udtog af disse fremsættes her efter den gamle Justitsprotokol.

Torsdagen d. 29. Juni 1775 blev Retten betient af Birkedommer Budtz ved Friisenhold og Skriveren Hans Jørgensen fra Jeberg tilligemed tiltagne Stokkemænd, navnlig: Christen Doest, Ditlev Henriksen, Niels Thomesen, Niels Sørensen, Christen Thomesen, Thomas Nielsen, Niels Bierregaard og Niels Budsk, alle af Værum.

For Retten fremstod af Vissing Sogn og By i Dronningborg Amt, Galten Herred efterskrevne Gaard- og Husmænd, nemlig:

Gaardmændene: Jens Laursen, Jens Pedersen, Peder Nielsen, Jens Andersen Bunde, Rasmus Pedersen, Anders Ladefoged, Peder Elgaard, Søren Andersen Bunde, Søren Christensen Koch, Christen Andersen Scheel, Michel Nielsen, Niels Pedersen Lassen, Peder Pedersen Hougaard, Lars Laursen, Jens Sørensen Bunde, der hver især beboer en Halvgaard, der efter den over Byen skeete Reebning og Deeling bestaar af Hartkorn, Agger og Eng 4 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 2 Alb., som for dem samtlige bedrager sig til Hartkorn, Agger og Eng 72 Td. 4 Skp. 3 Fdk. 0 Alb.

Ligesaa fremstod Husmændene: Jens Uldrichsen Gade, som beboer et Hus, hvortil er Hartkorn, Agger og Eng 3 Fdk. 1 Alb. Jens Laursen Dahl, Frederik Jukumsen, Peder Thomassen, Otte Jensen, Væver, Jens Rasmussen, Skræder, Skoleholderen Jens Dinesen, Hyrden Søren Pedersen og Smeden Rasmus Pedersen, hvilke sidstnævnte 8 Beboere ej er tillagt noget Hartkorn til deres paaboende Huuse, men enhver især saavel som Gaardbeboerne væmodelig gav tilkiende, at sidstafvigte Mandag Formiddag Klokken ongefæhr imellem 9 og 10 slæt, som var den 26. Juni 1775, opkom udi Gaardbeboeren Jens Pedersens Gaard en

ulykkelig Ildebrand, som aldeles fortærede saavel forbenævnte Gaard som ogsaa de andres benævnte Beboeres Gaarde og Huuse med hvad de var ejende, at de derover ere geraadede i yderste Armod og Elendighed, og forklarede anførte Beboere eenhver for sig, at Ilden havde fortæret og lagt i Aske for dennem saaledes som følger:

Gaardmanden Jens Laursen gav tilkiende, at ald hans Gaards Bygninger bestaaende af 10 Fag Istevad eller Stuehus, 18 Fag Ladehus, 11 Fag Stald og Fæhus tilligemed endeel af hans Indboe og det Korn, som var paa Loftet, blev af Ilden fortæret. Jens Pedersen og Peder Nielsen, som begge er samlet udi 1 heel Gaard, som har dobbelt saa meget Hartkorn, som der er til een af de andre Beboeres Stæder, gav tilkiende, at ald deres paarørende Gaards Bygninger, som var sammenbygget, bestaaende af 16 Fag Stuehus eller Istevad, 20 Fag Ladehus samt 30 Fag Stald og Fæhus med Vognhus, Tørvehus, Hughus og viidere ligesom og al den største Deel af deres Indboe og Boehave samt Korn paa Loftet tilligemed Vogne og Plove saavel som dets Redskaber af Ilden blev fortæret. Jens Andersen Bunde ligesaa, at al hans Gaards Bygninger, 12 Fag Stuehus eller Istevad, 19 Fag Ladehus, 24 Fag Stald og Fæhus med Vognhus og andre Værelser, som tilhørte Gaarden tilligemed den største Deel af hans Indboe, saavel som Vogn og Plov og dets Redskaber af Ilden blev fortæret.

Rasmus Pedersen dernæst fremstod og forklarede, at ald hans Gaards Bygninger, nemlig 10 Fag Stuehus, 17 Fag Ladehus og 15 Fag Stald og Fæhus med Faarestald og Vognhus, samt alle hans Vogne og Plove tilligemed Redskaber som og den største

deel af hans Indboe og Boehave blev af Ilden fortæret, men føjede dertil, at det beklageligste og sørgeligste for hannem og Hustru er det ulykkelige Tilfælde, som de desuden har maattet friste ved den ulykkelige Ildebrand, at fire umyndige Børn for dennem blev indebrændt og af Ilden fortæret, da Moderen dog eengang, før Ilden tog ald for stærk Overhaand, havde faaet dem ud af Huuset og tænkt der ved at have frelst dem, som hun tillige med hendes Mand dog maatte til deres største Bedrøvelse friste anderledes, da de fant de bortdøde Børns Ben og Levninger ved Sonden af Husets Skaarsteen, efter at det var lagt i Aske. Foruden foranførte er endnu denne ulykkelige Tildragelse skedt ved denne Ildebrand, at afgangne Birkedommer Hans Sørensens Enke, som sad til Huuse hos Gaardmanden Søren Koch, af Ilden blev fortæret, ved det hun vilde reede den liden fattige Formue, hun var ejende ved fornævnte Ildebrand.

Smeden Rasmus Pedersens Hustru var nær indebrændt, hun slap dog med Livet, „men blev aldeles opbrændt i Ansigtet og paa Arme samt andre Steder paa Legemet, saa hun er ilde tilredt“.

Beretningen er næsten ens for alle de brandlidte. De tæt liggende straatækte Bindingsværks-Gaarde, ialt 15 og 12 Huse, nedbrændte i Løbet af faa Timer til Grunden. I Lars Laursens Gaard „blev dog for Ilden sparet 12 Fag Stuehus og 8 Fag Fæehus, samt 5 Fag do., som Tømret var nyligen huggen til og rejst, men ingen Tække derpaa eller nogen Gaul eller Mellem-Skiæl derudi, men Langhalms Tag, han dertil havde udi Laden, blev af Ilden fortæret“.

Det var jo ved Midsommertid Branden rasede, Kreaturerne var paa Marken, hvorfor heller ingen af

dem indebrændte — kun nogle faa Svin, nemlig hos Søren Andersen Bunde 5 og hos Niels Pedersen 1 So med 4 Grise. Hos Husmændene brændte foruden det „fattige Indboe“, de havde, ogsaa „det lidet Korn“, de havde paa Loftet — hos Frederik Juchumsen 12 Skp. Rug, 6 Skp. Byg og 2 Skp. Gryn — hos Otte Jensen, Væver, brændte Væve samt Linned og andre Klæder. Jens Rasmussen mistede største Delen af sit Indbo, deriblandt Konens Væv. Ogsaa Skolehuset, der bestod af 12 Fag Hus, brændte, og Skoleholderen Jens Dinesen mistede største Delen af sit Indbo og Bohave „samt Korn og Gryn og Fæde-Vahre, han havde paa Loftet, tilligemed en stor Deel Gang- og Linklæder“. Den alt anførte og ommelte sandfærdige Forklaring af enhver af Beboerne, især at vidne fremstillede de her for Retten 4 af deres Bye-Mænd og Naboer, navnlig Jens Lassen den Ældre og Jens Lassen den Yngre, samt Lars Nielsen og Rasmus Pedersen Ginnerup, alle af Vissing, som med oprakte Fingre under Lovens Eed bekræftede og vant, at det i alle Maader forholder sig saaledes med den forandførte og ommeldte Ildebrand i Vissing Bye sidst afvigte 26. Juni, som enhver især af de Skadelidende have forklaret, da vi ialt fra først og til sidst var tilstæde ved Ildebranden og ansaa dens hastige Ødelæggelse.

Hvoraf Ilden har haft sin Oprindelse, kan hverken de Skadelidende eller Vidnerne forklare, men Vidnerne Jens Lassen den Yngre og Lars Nielsen forklarede, at de saa Ilden opkomme i Gaardmanden Jens Pedersens Stuehus udi Tagskægget, uden at de kan vide, hvorfra den først optænte, og hvordan den tog saa hastig Overhaand, at ingen Redning var til at dæmpe den, endskiønt der brugtes al Fliid dertil.

Og som Vidnerne vidste er viidere at forklare denne ulykkelige Tildragelse angaaende, og der ei heller nogen var, som havde dennem videre at om-spørge, saa blev de fra Retten dimitteret. Hvorefter de Skadelidende eenhver for sig var Tingsvidne begiærende sig beskreven mod denne, som og af Retten blev bevilget.

Foruden de nævnte Husmænd, der selv havde Hus, fandtes der blandt de brandlidte nogle Husinderster (Indsiddere eller Lejehusmænd) alle under „Frysendahls Gods, tilhørende Hans Høigrevelige Excellence Greve Vedel Friis“, nemlig Jens Uldrichsen Gade, Laurs Pedersen, Peder Væver, Laurs Lassen, Christen Mortensen og Jens Christiansen. Den 6. Juli 1775 mødte de for Retten „og gav væmodelig tilkiende, at deres paaboende Huse bestaaende af 40 Fag saavel som største Deel af deres Boehave og Sengeklaeder med hvad andet, de var ejende, sidst afvigte 26. Juni ved en ulykkelig Ildebrand, som opkom i Byen Kl. ongefæhr imellem 9 og 10, ganske blev opbrændt og af Ilden fortæret, saa at de samtlige med Kvinder og Børn ere geraadne i yderste armod og Fattigdom, saa de ikke haver enten til Klæde eller Føde“.

Om saadan deris sandfærdige Udsigende og Forklaring fremstillede de her for Retten til samme at bevise af bemelte Byes Beboere og Gaardmænd, navnlig: Anders Jensen Ladefoged, Søren Bunde og Jens Lassen den Ældre, der samtlige under Lovens Eed med oprakte Fingre vant og forklarede, at hvis som bemelte Husmænd haver angiven i alle Maader medfører Sandhed, og at de var den dennem overgangne ulykkelige Ilds-Vaade bemelte 26. Juni sidst

ere geraadede i yderlig Armod, saa de behøver medlidende Christnes hielp. I Henseende til Ildebrandens Oprindelse, da var det ikke Vidnerne muligt at forklare, hvoraf den er opkommen, alleene de veed, at den antænte udi Gaardmanden Jens Pedersens Stuehus og ødelagde den største Deel af Byen. Og som ingen havde Vidnerne videre at omspørge, ligesom de ei heller vidste videre til denne Sags Oplysning, blev de fra Retten demitteret, hvorefter de Skadelidende enhver for sig var Tingsvidne begierende beskreven sig meddeelt, som og af Retten blev bevilget.

Ogsaa Militæret blev indblandet i Brandsagen, da der nemlig mellem de brandlidte fandtes baade en Soldat af Landmilitzen, Søren Jensen, og en Sergeant i samme, Jens Uldricksen Gade. Et nyt Forhør blev derfor afholdt Torsdag d. 14. Septbr. 1775, hvor Retten blev betient af Birkedommer Budtz og Skriver Hans Jørgensen. For Retten mødte Jens Fogh fra Frisen-vold paa Velbaarne Capitain Sehesteds Vegne og fremstillede Lægsmændene Jens Pedersen og Søren Andersen Bunde af Vissing By, samt Lægsmanden Jens Sørensen, Bundes Søn, navnlig Søren Jensen af bemelte Vissing, som gaar Soldat for det Lægd, hvorefter hans Fader bmt. Jens Sørensen Bunde er Lægsmand, hvilke 3 Personer Jens Fogh var begierende, Dommeren vilde tage udi Eed, og at enhver for sig derefter maatte forklare, hvad Munderings-sorter, som hos Lægsmanden var i Forvaring, der blev opbrænt ved fornævnte ulykkelige Ildebrand, der skeedte udi Vissing By. Lægsmanden Jens Pedersen forklarede, at der af Munderings-Sorterne, som han havde udi sin Gemme, blev den 26. Juni ved den i Vissing opkomne ulykkelige Ildebrand brænt een

Skiorte. Lægsmanden Søren Andersen Bunde forklarede, at der af de Munderings-Sorter, han som Lægsmænd havde, blev bemelte Tiid brænt et par Skoe og ei videre.

Soldaten Søren Jensen forklarede, at der af hans Munderings-Sorter, som var hos hans Fader, Lægsmanden Søren Jensen Bunde, hvor han tiener, blev opbrænt en Skiorte og et Pidskebaand¹⁾, men ei videre.

Formedelst Sergeanten Jens Uldriksen Gade i Dag er i anden lovlig Forfald, har han ikke kundet møde her for Retten for at forklare, hvad Munderings-Sorter, der hos hannem er opbrænt, hvorfor Fogh begierede dette Tingsvidne udsettelse til i Dag 14 Dage, som og af Retten blev bevilget.

Da Jens Uldriksen Gade heller ikke var mødt ved Tinget d. 28. Septbr., blev Sagen udsat til d. 12. Oktbr.

Under-Officeren Jens Uldriksen Gade var da mødt og vant og forklarede, at der ved den ulykkelige Ildebrand sidst afvigte 26. Juni blev opbrænt en deel Munderings-Sorter, som han havde udi sin Forvaring, nemlig en nye Hat, et par Buxer, en Skiorte, et par Skoe, et par Strømper, et par Støvletter²⁾, et Halsbind med Laas og et Gehæng med Spænde, hvilket alt han som Under-Officer havde til Brug, desuden et Par Skoe-Spænder, som han havde faaet til at lade reparere, Læget Nr. 77 tilhørende, hvorfor er Lægsmænd Søren Andersen Bunde i Vissing.

Det var, som det fremgaar af Justitsprotokollen det sidste Forhør i Brandsagen.

Om Aarsagen til Brandens Opkomst blev intet opklaret, men vi tør nok, som Øvrigheden formentlig

1) Farvet Baand til at flette ind i Haarpisken.

2) Smaa Støvler eller Sko, Snørestøvler, Spændesko, Gamasker.

ogsaa har gjort, gaa ud fra, at det har været „Vaadeild“, maaske en rævnet Skorsten.

Branden opstod i to sammenbyggede Gaarde i den nordvestlige Del af Byen, tilhørende Jens Pedersen og Peder Nielsen.

I min Barndom fandtes der i den ene af de atter efter Branden sammenbyggede Gaarde en sveden Bjælke, paa hvilken der i udskaaret Skrift stod: Her op kom den store Brand 1726.

I den stærke Nordvestvind, maaske i en Tørkeperiode, forstaar man nok, at Ilden i Løbet af 3 Timer kunde rasere hele den midterste Del af Byen, hvor Gaarde og Huse laa tæt sammenbyggede, kun de østligst (nederst) og vestligst (øverst) liggende Gaarde og Huse slap fri.

En Ildebrand var i de Tider, hvor man jo ikke kendte til Forsikring, en frygtelig Ulykke. Det var omtrent til Tiggerstaven, og vi hører da ogsaa, at brandlidte fik Tilladelse af Øvrigheden til at gaa rundt i en bestemt Egn for at bede om „en Skærv i Guds Navn“.

Og naar saa omtrent en hel By gik op i Flamme! — af Vissing By blev kun 9 Gaarde og 4 Huse tilbage — saa maa det have været katastrofalt for de i Forvejen ret fattige Bønder. Et Held var det dog, at Branden fandt Sted ved Sommertid og før Indhøstningen. Hjælp ydedes dem naturligvis fra deres Byfæller, der blev uberørte af Branden, ligesom ogsaa Herskabet har maattet læmpe Afgifterne for de brandlidte og givet dem Lov til at fælde Træ i Skovene til Bygningstømmer. Hvordan de forøvrigt har klaret sig, berettes der ikke noget om, men Klynk og Klage hører vi ikke fra dem siden Forhøret, og et Par Aar

efter Branden havde lerklinede Bindingsværks Gaarde og Huse atter rejst sig tæt sammenbyggede paa de gamle Pladser langs Gadenog Bækken og med Smedien som Midtpunkt. Det var endnu i Fællesskabets Tider, men de fleste af de Mænd, der var bleven ramt af den frygtelige Brand, kom dog ogsaa til at opleve Udstykningen, der fandt Sted i Aaret 1792. Da først blev der ryddet noget op i den tæt sammenbyggede By, idet 8 af Gaardene blev udflyttede.

I min Barndom i Halvfjerdserne i forrige Aarhundrede var Bindingsværksgaardene almindelige og mange af dem saa gamle, at deres Oprindelse kunde føres tilbage til efter Branden. De lerklinede Vægge var dog de fleste Steder bleven afløst af brændte Sten.

Senere Brande har ryddet yderligere op i Byen, flere Ejendomme er bleven udflyttede, og de gamle Bindingsværksgaarde er nu saa godt som forsvundne og har gjort Plads for nye grundmurede. Bybilledet er blevet et ganske andet, præget som det er af Fremskridtet og Udviklingen.

Ommersyssels Ødekirker II.¹⁾

Af Gaardejer Aage Sørensen, Mellerup.

Nørhald Herred.

Glenstrup Sogn: Handest.

om det fremgaar af et Vidne, dateret 1454, havde Kapitlet i Aarhus mageskiftet Handest Kirke til Nørrekloster for fire Gaarde i Sønderonsild²⁾; efter langvarige Stridigheder med Bisperne Lange og Bølle blev den tildømt Mariager Kloster i 1491³⁾. Kirken svarede 10 Mark i Landehjælp 1524, men maa snart være nedbrudt, da den efter Overleveringen blev „flyttet“ til Dronningborg og altsaa er en af de Kirker, der faldt ved Kristian d. Tredjes Arbejder i Randers i Aarene 1548—53.

Handest Kirke stod paa den østlige Bybakke, som falder i S. og V.; gamle Folk mindes den som Ruin, hvis nederste Kvaderskifte helt rundt stod indtil 1858, da Landevejen blev ført ned gennem Byen, ved hvilken Lejlighed man afskar det nordøstre Hjørne af Kirkegaarden. Skeletter i Hobetal laa uordentlig henslængt, hvor over Beboerne havde klaget til Præsten, Bjerring, som krævede Ligresterne nedgravet, hvad ogsaa skete. Kirken har staaet ud mod og syd for denne Udgravning lidt til SV. for Gaarden Brunsvang hinsides Vejen, i hvis Toft 6 a Tomten er kendelig ved Hjælp af afstødte Kanter og Hjørner af Kvadre. Tegl findes ikke. Kirkeruinen forsvandt i Skærvelaget paa den nye Landevej⁴⁾.

¹⁾ Jvnf. nærv. Tidsskrift 1938 S. 28 f. 103; ²⁾ Ældste Ark. V 660 C 18; ³⁾ Æ. A. V 1 658 C 3; ⁴⁾ Grdr. Sognef. H. Chr. Hansen.

Sognet har været stort, nemlig omfattende Handest, Holmegaarde, Graahus, Gundestrup og de nu forsvundne Mølgaard og Skortrup. I sidstnævnte Sted ejede Nørrekloster to Bol (-s Jord?), stadfæstet af Paven 1259¹). Efter Benediktinernes Forjagelse er Ejendommen gaaet til Kartheuserne og fra disse til Mariager Kloster, som 1467 udstedte et Vidne af Glenstrup Birk, at Skortrup havde tilhørt Nørre og Mariager Klostre i 80 Aar ukæret indtil for 7—8 Aar siden, da 2 Mænd i Bjergby lastede derpaa²). Som Følge heraf traadte en lang Række Personer frem og fragik al Rettighed i Skortrup, som Mariagenserne derefter lod indværge. Talen maa være om en Adelsgaard, thi 1459 vidnedes, at Skortrup aldrig havde været i Bondeværge, og Skat var ej gaaet deraf i 63 Aar³). Stedet kendes ikke mere, men siges i 1467 at ligge i Holmegaards Mark ved Onsild Herredsskel, og der kan maaske være Tale om et ældre Navn for Mølgaard, som siges at have ejet adelig Herlighed, saaledes Ret til Opkrævning af Bropenge ved Purhuset og ved Aalekisten, begge ved den stærkt befærdede Hobro—Randers Vej. I Holmegaard nær Aalekisten laa Mølgaard indtil Udstykningen for faa Aar siden⁴).

Ogsaa en befæstet Gaard med Vold og Grav har Handest Sogn haft, nemlig i Holmens Hede ved Faarupvejen. Stedet er pløjet nu og kun svage Spor er tilbage⁴); selv Navnet er glemt; men det siges i en Sagnoptegnelse hos E. Tang Kristensen, at Stedet hed Gundestrupholm, at Gaarden var brændt her tre Gange, og at det nye Byggested blev funden ved Ud drivning af 2 løddede Kvier med første Kalv⁵). Stednavnet stemmer utvivlsomt, for man ved endnu, at Gundestrupgaard var hovningsfri, altsaa var en Hovedgaard, og iøvrigt ser det ud til at være som fast Forvaringssted, den træder frem i følgende Sognevidne:

1) D. Mog. 2 135; 2) Æ. A. V 670 C 13; 3) Æ. A. V 672 E 26; 4) Sognefoged H. Chr. Hansen, Handest; 5) D. Sagn III 259.

„Hr. Laurits Madsen, Sognepræst i Handest, Mikkil Krag i Faarup og Niels Jensen. Søndag d. 20. April 1460 paa Handest Kirkegaard fik Bent Merth et Sognevidne med 8 Dannemænd . . . , som vidnede, at det var dem vitterligt, at den graa Hest, som de førte Søvren Merth til Guntherstrup paa, det var Bent Merthes rette Hest og hans rette Hjemfødning og blev ham aldrig afhændet, hverken ved Køb eller til Laans, og ikke den Mand førte ham bort, som Skaden gjorde paa Niels Persen.“¹⁾

Den her paaviste Del af Handest Sogn udgjorde i 1680 1 Hovedgaard og 19 Bøndergaarde med 154 Tdr. Hartk. eller langt det største af de Sogne, som hørte til nogen af Herredernes Ødekirker. I Kirkeruinens sydvestre Hjørne sad Handest Stenen, rejst af Toke efter sin Fader Yvle; den var bleven ført hjem til Ejerens Gaard, Brunsvang, før Ruinens Ødelæggelse og genfandtes her i Muren om en Svinesti efter Gaardens Brand²⁾.

Glenstrup Sogn: Karlby.

Der fortælles, at Byen er anlagt af Munkene i Glenstrup og blev kaldt Karlby, fordi disse var Karle, ugifte. Som saa meget andet Sagnstof gemmer Beretningen en Kerne Sandhed, denne at Benediktinerne havde ejet Gods her længe, og ingen vidste rigtig Besked med, naar og hvorledes de var kommen til. Vi tager nu Brevet til Hjælp og naar et Stykke henad Vejen.

Aar 1259 havde Pave Aleksander stadfæstet Munkene i Besiddelsen af et Bol i Karleby³⁾. 1412 faar de Skøde paa en Gaard af Hr. Valdemar Albrektsen (Eberstein), dog om den stod i Pant, skulde de selv indløse den. 1423 vidnes paa Tinget, at Karlebygaard blev skødet til Klostret og 1425 bekender Fru Else Holgersdatter (Krognos), at hun har opladt

1) Wilh. Christ. Rep. I 369; 2) H. Chr. Hansen; 3) D. Mag. 2 135.

de Pant, hun ejede i Karlebygaard, og samme Aar lader Munkene sig indføre i en Gaard i Karleby efter Rigens Ret¹⁾. Dermed tier Adkomsterne, og hvad man end vil mene om Nørreklosters Benediktinere, saa tyder denne Virksomhed i Aarene ind under Udjagelsen af deres Kloster saa langt fra hen paa et Munkesamfund, der længe havde været i Opløsning.

Hvor meget ejede Nørkloster i Karleby? Bolet af 1259 og Karlebygaard, ikke mere, idet Brevene af 1412—25 maa siges at dække Gaarden alene, endvidere ejede det Kirken, eftersom et Sognevidne, dateret 1453 oplyser, at „de“ af Karleby har givet al Sognerente, Tiende og anden Rettighed til Kirken og Præsten i Glenstrup²⁾. Efter Jordegodssets Aflevering til Birgittinerne omved 1445 tager Mariager Kloster en Lovhævd paa Karleby og Karleby Fang i Aaret 1495 efter i 1462 at have opnaaet fri Birkeret for sit Gods i Glenstrup Sogn og Karleby³⁾, der sammen med Kongsvad Mølle maa have ligget i Onsild Herred.

Mens altsaa Benediktinerne kun kan godskrives Bolet og Karlebygaard, har Birgittinerne ejet hele Byen før 1495, uvist foreløbig paa hvilke Bevisligheder. I Klosters Jordebog af 1584 staar den opført med tre Gaarde, en mindre og to noget større, der nøjagtig svarede samme Landgilde og altsaa var lige store⁴⁾. Karlebygaard er forsvunden til og med Navnet; men den har været der og skjuler sig under Byens bogførte Skyld, som 1688 opgives til 25—4—0—1 Tdr. Hartk., fordelt over tre Gaarde med 8—6—1—0, 7—7—2—1 og 8—6—1—0, alt sammen overladt til salig Hr. Ove Juls Arvinger.⁵⁾ Byen har ikke været ude for nogen Hartkornsudligning, da Gaardene i saa Fald havde været lige store; men dermed er i Grunden alt sagt om Karlebygaards Endeligt. Den er som Hovedmængden af Aabo- og Ommersyssels middelalderlige Hovedgaarde udstykket ved Lighedeling og

1) Æ. A. V 664 D 10—17; 2) Ss. 670 E 6; 3) Ss. 664 og 668 D 49; 4) Jordebog til Mar. Kloster 1584 R. A.; 5) Matriklen Afsk. i Viborg.

Fæstning til to Bønder, som hver har svaret halvt af Gaardens samlede Skyld, der saaledes var 17—4—2—0 Tdr. Hartk., d. v. s. en mindre Hovedgaard.

Udstykningen er sket før 1584, og naar Mariagenserne har kunnet nøjes med en Lovhævd og jo iøvrigt heller ikke har efterladt sig selverhvervede Skøder paa Karlby, ser man nu, at de i 1495 har indværget paa Nørreklosters Adkomster fra 1259 og 1412—25, og saavel Benediktinerne som Birgittinerne har ejet det hele. En Tredeling af det dyrkede Areal, som fandtes i 1680, giver Gaarde paa 57,96 Tdr. Land gennemsnitlig eller middelstore Bøndergaarde og byder saaledes ingen begrundet Støtte for den Antagelse, at Gaardtallet nogensinde har ligget højere, ligesom man ikke kan mene, at de 25,5 Tdr. Hartk. har kunnet række til ubegrænsede Antal af Bol. Lovhævdens Karleby og Karleby Fang i 1495 er Gaarden og Bolet, som Tilfældet var det i 1425.

En Landsby af dette Udseende er i og for sig mindre paafaldende; men Forholdet ændres i samme Øjeblik, man ser, at den har haft Kirke; thi en saadan kan ikke skyldes Karlby Folketal og endnu mindre de omliggende Byers, da alle disse havde Kirker inden for en Afstand fra 2—2,5 km. Kirken i Karlby er imidlertid virkelig nok, al den Stund gamle Folk mindes den som Ruin; men denne Kendsag aabner et Kig ind i Egne, da Karlby Gaardtal laa endnu lavere. Ved Kirkens Opførelse blev der nemlig Brug for præstelig Bistand, der alle Dage, saa langt Viden rækker, lønnedes i Udlæg af Jord, som vel at mærke maatte tages af Karlbygaard Ejendom, og Bolet opstod. Dette Bol, Præstebolet, maa som saadant være overladt Benediktinerne i Glenstrup før 1259, da Paven stadfæstede Overdragelsen, og fordi Munkene har overtaget den til Bolet knyttede Tjeneste i Karlby Kirke. Indtil dennes Opførelse har Karlby Ejendom altsaa ligget samlet i en enkelt Gaard, svarende til 25—4—0—1 Td. Hartk., en Skyld som meget nøje passer paa Middelalderens Hovedgaard,

som derefter tør antages for Bebyggelsens Ophav og den oprindelige Bærer af Navnet Karleby; kaldet Karlebygaard efter Udlæg af Bolet. Her træder imidlertid Sagkundskaben til med et Varsko: By er ikke enkelt Mands Gaard¹⁾, og Lægmand maa bøje sig.

Imidlertid vil der intet kunne indvendes imod, at „Gaard“ paa Oldnordisk hed „byr“, heller ikke naar der tilføjes, at Ordets Slut-r er et gammelt Nævneforms-Mærke, som tidlig er svundet i Dansk, hvor Ordet nu hedder By²⁾. Det stemmer med Gangen i nærværende Karlbys Opstigning til Udgangsstedet, den enkelte Ejendom; men oplyser samtidig om Stednavnets Herkomst, idet —by i Dansk ikke træder i Forbindelse med Personnavn undtagen i Angel og omliggende Egne og man har derfor i de jævnt optrædende Karlbyer villet se en Forstavelse Karl i Betydning af Kjær³⁾. Her maa det dog være tilladt at indvende, at jyske Dialekter har *Kā·lböj*, — langt å altsaa som i Flertal af Karle, at nærværende Karlbys Skriveformer fra 1403—1584 har Karleby, og at denne Form burde være bibeholdt som den Flertalsform, den tydeligvis er. Da imidlertid Flertalsformen ikke vel lader sig anvende paa Kjær, og nærværende Karlby tilmed laa højt paa tørre Banker uden Antydning af Kjær, maa Stednavnets talende Værdi søges et andet Sted. Der kan maaske tænkes paa Karlby i Betydningen af et Fællesbo for ugifte hedensk-religiøse Samlevende, — saadanne skal have været til⁴⁾, jevnfør Sagnets Karle som Stedets Grundlæggere, — eller paa en Forbindelse med Karl som Tilnavn for Odin og Tor, til hvis Dyrkelse „Karlene“ kan have samlevet, samt endelig paa den enkelte Gaard ved et til disse Guddomme indviet Hov. Hvorledes stiller vort Karlby sig nu til dette?

Den gamle Landsby er hel udflyttet paa nær et enkelt Stuehus, som nu er alene om at afmærke By-

1) Johs. Steenstrup De d. Stednavne 23; 2) Gunnar Knudsen Fortid og Nutid VIII 5; 3) Steenstrup anf. Sted; 4) Sv. Aakjær efter Meddelelse.

tomten og ligger ved Bykilden tæt nord lidt til øst for Ødekirken. Denne har indtaget et højst ejendommeligt Stade inde paa Issen af et knudeformet Hovede, der mellem to dybe Tunneldale skyder sig ud fra Højlandet mod Vestenden af Glenstrup Sø dybt nede, og som vel har haft Plads til Kirke og Kirkegaard, men ud her over ikke til synderligt mere. Kirkebakkens stejle Rejsning med Skrænter i Ø., S. og V. lader Kirketomten ligge fuldt belyst af Solen fra Gry til Kvæld, og Stedet er saaledes endog i overdaadigt Maal Indehaver af det frie Udsyn, som er et væsentlig Træk ved Fortidens Solbjerg og Nutidens Kirkebakke. Ydermere findes der faa Favne neden for den sunkne Korgavl og paa Søbrinkens sydøstlige Hælde en Helligkilde, der har været kendt i vid Omkreds og søgt indtil for faa Aar siden¹⁾.

Kirkens Stade kan være valgt af Skønhedshensyn, paa Grundlag af Gaarden; den kan være et Kildekapel og andet mere; men Helligkildens Optræden peger i en ganske bestemt Retning, nemlig mod vore hedenske Forfædres Opfattelse af Søbredden som den særlige Helligdom, Stedet, hvor Land og Vand mødes²⁾. Ud herfra maa Karlebykilden erkendes for Vievældet, den *hedenske* Helligkilde. I Egenskab som saadan træder den paa Linje med Ejnkilde i Mellerup Sogn i Forholdet til Kolbakken med Solstenen, Ho'smose og Sølgaarden, der havde haft Forbindelser med Mellerup Anneks³⁾. Med Støtte i Sølgaard, Randrup og Blenstrup maa det være tilladt at opfatte det ældste Karleby, Gaarden med Forled paa Karl som en til Guderne viet Ejendom, — med eller uden „Karle“ — og rimeligvis Odin, da Stedet hørte til Onsild Herred. Det tør saaledes nok antages, at den forsvundne Kirke med den besynderligt lille Menighed har afløst Hovet paa Oldtidens Karlabyr, Viets Ejendom og Stedets *Hovgaard*.

---

1) Fra Randers Amt 1933, 86; 2) Schmidt: Danmarks Helligk. 17; 3) Fra Randers Amt 1938, S. 32.

Da Karlby boniterede Skyld var 25—4—0—1, og Karlbygaard stod for 17—4—2—0, maa de 7—7—2—1 Tdr. Hartk. være Præstebolets¹⁾. Ser det da ikke ud til, at det er lykkedes at fremlægge denne Hovgaards Udstykning med dette ejendommelige Udfald, at man ved Kirkens Opførelse og Stedets Overgang til Kristendommen har afspist Ordets Tjener med en Tredjedel af den Godbid, Odins Hovgode havde nydt? At Bønderne har været paa Spil her er lidet rimelig, og et Blik paa Ejeren, i hvis Hænder Gaarden dukker frem i Historien, turde paa Forhaand kende dem fri. Denne Hr. Valdemar Albrektsen, som skødede Karlbygaard til Munkene i 1412, tilhørte en Slægt af nedersaksisk Herkomst, som 1276 havde overtaget Gaarden Ornehouath i Romalt med Gods i Krstrup og Virring Sogne ved Gavebrev fra Hertugerne Johan og Albrekt af Brunsvig til deres Frænde, Albrekt Greve af Eberstein²⁾. Denne Slægtens ældst kendte Mand paa dansk Grund havde ægtet en Hvide, Mariane, en Datterdatter af Esbern Snare. En Søn var Marsk, en anden ægtede Inger Jensdatter af Slægten Kalf. Gennem Hviderne var de beslægtet med Krognoser, af hvilke den førnævnte Fru Else Holgersdatter i Ægteskab med Hr. Otte Nielsen af Bjørnholm blev Stammoder til de nulevende Rosenkrantz, som senere forbedrede sit Vaabenmærke ved Optagelse af Ebersteinernes Løve, hvilket med al ønskelig Tydelighed genspejler de indvandrede Sakseres Stilling i Samfundet.

Hvorledes Hr. Valdemar Albrektsen er kommen til Karlebygaard lader sig næppe udrede; men for saa vidt ikke der ligger Konge- eller Krongods bag, tør Adkomsten søges i Ebersteinernes Indgifte i Samtidens fornemste Kredse og blandt Arvinger efter Høvdinge, der sammen med Kongen raadede for

---

1) 1584 var den 8 Tdr., og den ligedelte Karlbygaards Halvdele havde hver 8—6 Tdr., tilsammen 25—4; 2) 1276 Ornehouath, 1377 Ornehovæt, Trap VI 549, 1925 Ornehoved. Egnen bruger nu: Ørnehoved.

Landet ved Kristendommens Gennemførelse og altsaa har haft Magt til at tumle med Tempelgodset, som sket maa være i Tilfældet Karlby. Hvis nu denne Hovgaard var Modtager af Hov-toller og Hov-ærvid, hvorledes har man da fordelt disse Hovydelser ved Præstebolets Oprettelse? Svaret kan findes i dette af Sv. Aakjær afslørede Sammenfald af Hov-ærvid og Hoveri i Betydning af Gjerning til en Hovgaard¹⁾; thi da Hovedgaarde, men ikke Præstegaarde var Nydere af dette Pligtarbejde, kan der jo ikke være Tvivl om, at Hov-ærvidet er gledet til Karlbygaard (Hovedgaarden) fra Karlabyr (Hovgaarden) ud fra Erkendelsen af, at Gaarden vedblivende var til. Selv om Hov-ærvidet vel egentlig var en Ydelse til Hovet og muligt drejede sig om Dyrkning af Hovgodens Embedsjord, har Bønderne maattet tiltræde Ordningen med eller uden Nedsættelse til to Tredjedelele.

Kirken i Karlby er ikke funden nævnt under Navn, end ikke i Landehjælpen af 1524, som det var at vente, da den efter en udbredt Overlevering blev flyttet til Dronningborg og altsaa er nedbrudt i Aarene 1548—53. Paa det Sted i Landehjælpen, Kirken naturligt burde findes, nemlig efter Glenstrup og Handest, optræder en Kirke Hoo, og her har Kildedstedets Udgiver tilføjet et vejledende: [o: Karleby? nu under Glenstrup]²⁾). Hvilken Forudsætning, denne Tilføjelse hviler paa, vides ikke, og et Forsøg paa at finde Stednavnestof paa Ho hos Bønderne ved denne Ende af Søen, for Eks. et Hokilde for Helligkilden, viste sig forgæves; Stednavnet Ho Kirke maa anses for tabt. Ødekirken mindes som en Ruin, nærmest en Dynge Sten og Kalk, som fjernedes ved Omlæget af Randers—Hobro Landevej i Aaret 1858³⁾). De store ukløvede Dæksten, som laa over Soklernes Undergrund blev udnyttet i Broen ved Aalekisten med Afløbet fra Glenstrup Sø, mens den øvrige Granit gik i Skærvelæget. Paa Tomten findes Kløv og megen Kalk,

1) D. Folkemaal III 25 f; 2) D. Mag. 4 R 2 B S. 43; 3) Trap har sagtens ved en Trykfejl 1838.

men ingen Tegl. Da der i 1453 tales om Sognerente og Tiende af Karlby, har der været et Karlby Sogn, men det har været lille, selv om Gaarden Andrup kan have hørt med dertil, i saa Fald omtrent 32 Tdr. Hartk. efter Skyldsætningen i 1680 og fordelt over seks Gaarde.

Glenstrup Sogn: Nørreklosters Kirke.

Hvor laa Nørrekloster? I Glenstrup, men hvor? Overleveringen har henvist det til Pudde Eng paa Hælden mellem By og Sø, hvor det imidlertid ikke kan have ligget, fordi hele dette Strøg var et eneste sivende Morads indtil for en Snes Aar siden, da Dræningen kom. Her er heller aldrig funden Spor af Bygninger, og Overleveringen har altsaa svigtet; men maaske dog Byen hedder Snerp. Ned mod denne Eng fører nemlig en Gyde, der i Vest løber langs et Areal, „Toft-agre“, paa hvis nedre Ender man i Aarene omkring 1850 kunde se Spor af gamle Hustomter med Grundsten og Munkestensbrokker, og her skal Klosters Ladegaard efter et gammelt Sigende have ligget, hvor til Gyden saaledes har ført. Trap lægger Hovedbygningen oppe ved Sognekirkens søndre Side og følger her J. V. Nissen, der tænkte sig Kirken som nordre Fløj i Komplekset ud fra den Kendssag, at Stedet har gamle Grundsten og Mængder af Teglbrokker¹⁾. Her over for hævder Sognefolket imidlertid stædigt, at deres Kirke har været en Korskirke, og at de nu synlige Grundsten har baaret Kirkens søndre Korsarm, som aabnede sig ind mod Skibet i en Murbue, som endnu skal kunne ses.

Klostret er foreløbig forsvundet; men saa sker følgende: Aar 1907 brændte Præstegaarden, en vidtløftig, men smuk Bindingsværks Bygning, der ifølge Indskriften paa et Pandetræ: WER GOT VERTRAVET — HAT WOL GEBAVET var opført 1694. Gaarden brændte ned til Grunden, og man ønskede at foretage

1) Helligkilder. Haandskr. i Nationalmuseet I fol. 61.

en naturlig Omlægning af Bygaden, som førtes hen over Ladelængens Brandtomt. Ved Arbejdet hermed og Gravning af en Kalkkule i Gaardspladsens Sønder-side stødte man paa gamle Murrester, der skildres saaledes: Øverst saas en stor, flad Sten, delt paa langs af en indmejslet Fals og med et rundt Hul i Hjørnet, hvori en svær Dørbom tydelig havde svinget. Denne Granitsten saa man havde ligget i en Døraabning og Falsen tjent som Stød for Dørflagens nedre Kant. Stenen dækkede over en omtrent to Alen dyb Sokkel af stort ukløvet Kamp i slaaet Kalk og afsluttedes øverst oppe af to endnu fastmurede Skifter Munkesten af en grov og haardbrændt gulspættet Lerart. Det afdækkede Stykke fortsatte ubrudt i Retningen NV.—SØ. ind i fast Jord og var saa øjensynligt middelalderligt, at der afgik en Indberetning til Nationalmuseet; men da dettes Udsending langt senere ankom, var Ruinen tildækket i ubeskadigt Stand og en Have med Plæne og Plantninger anlagt; dette ønskede Menighedsraadet ikke lagt øde, og en sagkyndig Undersøgelse er saaledes skudt ud i en uvis Fremtid¹⁾.

De, som fik Lejlighed til at se disse svære Sokler, hævder med Styrke, at de har baaret en Bygning af usædvanlig Vægt, men hvor mange saadanne kan Glenstrup vel have huset ud over Nørrekloster? Spredt i Nabolaget ligger Brokker af Munkesten endnu i smaa Dynger, og bag Præstens Avlsgaard i Vest findes Munkenes vidt kendte Marekilde med et yppigt Flor af Tordenskræppe ned mod Pudde Eng. Kloster-tomten er omsider funden, og Anlægget kan skønnes at have strakt sig fra Præstens Urtehave i Øst over Marekilde og Gyden ind paa Toftagre. Med andre Ord: det har optaget Strøget mellem Bygade og Eng, og Overleveringen har ingenlunde svigtet, naar den lader Gyden føre ned i Klostret. Grunden til Tomtens Forsvinden ligger i det meget naturlige Forhold, at Præstegaarden stod paa dens Ruiner.

Fra Klostret til Sognekirken, De hellig tre Marers

¹⁾ Bolsmand A. Kr. Andreasen, Glenstrup.

Kirke er omtrent 125 Favne; er der da Sandsynlighed for, at Sognekirken tjente Munkene til Bods-kirke? Næppe; den hellige Benedikt foreskrev sine Børn saa vidt muligt at huse alt inden for deres egne Mure, følgelig ogsaa en Kirke; men nogen saadan kan ikke spores i den bevarede Rest af Klosterarkivet, hvor der dog 1477 tales om Nørreklosters Kirkegaard, der vel nok var Brødrenes private Lejersted. Aar 1470 vidnede *qualis confessor* Anders Tomasen og hans elleve viede Brødre i Mariager, at al den Ejendom, Klostret der laa inde med sammesteds, havde tilhørt Nørre Klosterkirke i 30 Aar og mere¹⁾, hvad dog ikke ganske er tilstrækkelig Hjemmel for en saadan. Om Kirkens mulige Tilværelse maa skønnes ud fra Forholdene ved Benediktinernes nære Samlag i Randers og Essenbæk, som for saa vidt ogsaa er vejledende.

Købstadens Nonnekloster ejede St. Peders Kirke med Vor Frue og St. Peders Kirkegaarde, — den første liggende ned over Torvet i Syd, den sidste rækkende fra Kirkens nordre Mure ved den ældste Nørreport opad mod Provstegade. I Essenbæk stod Klostret og Kirken paa Holmen ved Gudenaa, mens Sognekirken, Gammel Essenbæk og Essenbækgaard laa paa Højden hinsides Engene, og endnu en Kirkegaard, kaldet Tyendekirkegaarden, skjulte sig i St. Laustes Dal ved Kilden af samme Navn, hvor Overleveringen vil lægge et Kapel. Essenbæk Anlægget er tydelig tredelt med Henblik paa Sognet, Lægbrødrene og Munkene selv; i den samme Retning peger muligt de to Kirkegaarde i Randers og rimeligvis Tilværelsen af en Nørreklosters Kirkegaard i Glenstrup Aar 1477; her i dette Nabolag turde Klosterkirken have staaet.

Om Bygningernes Skæbne vides ellers intet ud over Stedets Overlevering, som melder, at de blev flyttet til Mariager og genrejst der som Mariager Kloster²⁾. Det skrevne Dokument er ikke fri for at give denne Overlevering Medhold, idet Glenstrup

1) Dahlerup: Mariager S. 12; 2) A. Kr. Adreassen.

Kloster først endelig blev overdraget til Birgittinerne i 1451, mens disse endnu i 1468 byggede i Mariager. Dette Aar skrev Kongen nemlig til Paven, at man i Mariager var igang med at rejse sig en ny Kirke og indrette sig Hus; men hverken dette eller hint magtede de, hvis ikke de af Pavens særlige Naade blev understøttet¹⁾. Der kan saaledes intet være til Hinder for, at Bygningerne i Glenstrup blev brudt ned og, — som der fortælles, kørt til Mariager ad Vejen over Maridal op gennem Munkehulen for her at udnyttes paa den af Overleveringen angivne Maade.

Kovsted Sogn og By: Kovsted.

Byen har sin gamle Kvaderstens Kirke i Behold, men ogsaa et Sagnstof om en nedbrændt Trækirke, for saa vidt altsaa en Kirketomt, og Kovsted falder naturligt ind under Ødekirkernes Ramme.

„Udi Nørhald Herred“, — Fortælleren er Anne Krabbe til Stenalt — „ved en By, heder Kousted, der haver ligget en Herregaard ved Navn Stiensgaard, paa hvilken boede en Herremand, hed Gjøde Lovmandsen, som havde en Datter ved Navn Malfred. Hende bad til en Herremand, hed Hovfred, dog hendes Fader ikke vilde samtykke hanem hende, og dog hun havde hanem kjær og kom ud til hanem en Aftenstund og vilde følge hanem bort; dog de naaede dennem i en Lund, ligger vesten ved Byen, som Visen videre formelder“²⁾.

Anne Krabbe gengiver derefter Visen, som kendes i 9 Opskrifter (Liden Engel Viserne), om den fortørnede Gjøde Lovmandsen og hans Svende, som satte efter de Elskende, der søgte et Fristed i Marikirke. Svendene satte denne i Brand, og Hovfred brændte til døde foran Alteret, mens Malfred reddedes ud af et Vindue og spærredes inde. Siden fødte hun en Søn,

1) D. Mag. VI 91; 2) D. g. Folkeviser 5 II 86 f.

Liden Ingvor, som 15 Aar gammel satte Ild paa Stensgaard og brændte sin Morfader inde¹⁾.

En gammel Mand i Kovsted har fortalt Sagnet saaledes: „Her (o: Stensgaard) boede en Mand, der hed Ejler, og han havde en Datter, som var Kjærest med en Herremand, der hed Povl Glob, Faderen vilde imidlertid tvinge hende til at tage en anden, og Bryllupet var bestemt. Saa flygtede hun Aftenen før sit Bryllup med Povl Glob. — Da de kom ad Kovsted til, mærkede de, de var forfulgt og søgte saa ind i Kirken. Forfølgerne stak Ild paa, — Povl Glob omkom, og Pigen løftedes ud af Branden gennem et Vindue. Pigen sultede sig ihjel og blev begravet under en grøn Sten, der i Mands Minde laa i Vaabehuset“²⁾.

Og endnu en Opskrift: „Herremandens Datter paa Stensgaard og Herremandens Søn paa Fussing fattede Kjærlighed til hinanden, og da Manden paa Stensgaard var derimod, lod de sig hemmeligt vie af Kovsted Præst. Da det blev opdaget, blev Manden paa Stensgaard saa opbragt, at han forfulgte de Unge til Kirken, hvorhen de tyede i deres Nød. Den unge Mand blev dræbt i Kirken; men det lykkedes hans Frue at flygte mod Nord, hvor hun fødte en Søn, som, da han blev voksen, førte Hævnfejde mod sin Morfader og lod ham brænde inde i Kirken. Siden byggede han den nuværende Sognekirke til Sone for sin Synd“³⁾.

Denne Optegnelse er allerede mindre værdifuld, fordi den af Optegneren er stykket sammen af forskellige Beretninger i Sagnet, som mere eller mindre er farvet af den nu gyldige Kovsted Form, der er udeladt her og ikke bør tages for højtidelig, fordi en overarbejdet Gengivelse af Anne Krabbes Folkeviser har været trykt, formentlig i Wisbechs Almanak, og naar Samtalen mellem Morfar og Dattersøn nu gives ordret i gammelsproglige Vendinger, er dette hentet her. Men bag de forskellige Tekster ligger et Fællesstof, Voldsdaaden og Kirkens Brand, og her

¹⁾ D. g. Folkeviser 5 II 86 f; ²⁾ E. Tang Kr. D. Sagn IV S. 130; ³⁾ D. F. S. 1895.

maa der sættes ind for paa det strængt stedlige at faa Tag i, om Teksterne har Tilknytning til Kovsted eller ikke. Stensgaard er nu virkelig nok; den gamle Gaard laa paa sin Odde i Engene neden for Byen, hvor Rester af et Taarn skal have vist sig i Dagen ved Anlægget af den jyske Længdebane midt i Tredserne, og Byens ældste husker endnu Volde og Grave¹⁾. Dette siger ikkun lidt, Sagn og Viser har Vandresagnets Egenskaber og er uafhængige af fundet Murværk; vigtigere er det, at Kovsted Overlevering trods sen Tildigtning og Udnyttelse som Novellestof har enkelte Træk, der tager sig ud som strengt stedlige: Kirken var af Træ, og den stod ved Lundesig.

Om dette har Viserne intet; de lader Kirken have Tag af Bly, hvor igennem man skimter Stenkirken, mens Lovmandsens Gaard var af et lettere Stof. Da nemlig Liden Ingvors Skare nærmer sig Stensgaard, spørger den Gamle: Hvad nu, og han raades til at gaa i Stenstuen: „Ymens wy trenger ald-miest“. Den beskrives saaledes: „Dy wegge dy er af molmerstien, thy dørre thy er af bly“, — poetisk Udsmykning naturligvis og intet andet; men Fremhævelsen af Stenstuen som Gaardens faste Punkt peger mod Huse af Træ eller Vendreværk og vidner ikke paafaldende mod Overleveringens Trækirke. Det er dog Henlæggelsen af denne Kirke til Lundesig, som laaner Sagnet en stedlig Farve, idet Navnet røber de hedenske Helligdomme Sig og Lund, som med Kirken hos sig tager sig ud som et Billede i Pave Gregors Brev til Missionærerne: I behøver ikke at bryde de hedenske Hov, hellere rense dem med Vievand og vie dem til kristne Kirker, for Foden træder nu een Gang helst ad de vante Stier. Lundesig, en nu tør Lavning paa Kovsteds gaards Toft ved Himmerbovejen S.—Ø. for Sognekirken og indenfor Raabeafstand fra denne, peger mod en saadan Hovkirke og gør Sagnet stedfast. Kirken turde være brændt her under Omstændigheder, som vel nok

1) Genealog P. Bugge Vegger, Vorup.

var mindre romantiske, men tjenlige for Vandresagnet at hefte sig ved.

Liden Ingvor opførte en Kirke til Sone for sin Synd paa Stedet for hans Moders Nedkomst, siges der. Stedet vises paa Højden nord for Kovsted nær de gamle Limgrave og Byens Vandværk, hvor nogle Sten endnu skal ligge henslængt. Herom hedder det: Paa Gundestropholm i Glenstrup Sogn boede en Herremand, Glud, der krigedes med en Mand i Kovsted (Gøde Lovmandsen?) og blev dræbt foran Alteret i denne Kirke, som derefter blev lukket og nedtaget for nu at genrejses nede i Byen¹⁾. Om der har staaet et Kapel her eller hvor meget, der ligger til Grund for denne Udgang af Sagnet, vil alene Spaden kunne afgøre; men Tilfældet er jo, at den nederste Kvadre i Kirkeskibets Nordøsthjørne har et gaaende Fabeldyr indhugget i Kontur, som paa tværs af al Sædvane er stillet paa Hovedet, hvad der helt har ødelagt det i Forvejen ikke meget klare Billedes Indhold. Kvadrens ejendommelige Anbringelse tyder paa en Ombygning eller større Omsætning af Sognekirkenes Mure, hvortil Sagnet meget vel vil kunne henvise.

Spentrup Sogn: Jennum.

Mindet om denne Kirke er ved at udvidskes i Byen; hvad der her kan fortælles hviler paa en Optegnelse fra 1904 og en Undersøgelse paa Stedet i 1935.

Ifølge de Gamle stod Jennum Kirke paa Højden nordligst i Byen og øst for den nordvestre Gaard, men nu (1904) er der intet at se²⁾. Opgivelsen kan endnu faas bekræftet³⁾, og Kirken har derefter staaet paa en Banke, som med Fald i Vest og Hælde i Nord glider over i en nu navnløs Sig ved dens Fod. Tomten ligger i Haverne til Matr. Nr. 20 b, 20 d og 22 og navnlig i den sidstnævnte Lod, men træder

1) P. Bugge Vegger; 2) Grdjr. Kr. Fæll., Hastrup; 3) Pens. Forstander Kristensen, Spentrup Station.

ikke frem i de stærkt gennemarbejdede Husmandshaver. Der findes Spor af gammelt Mørtel og haandstore Skæl af hammerkløvet Kamp, men ogsaa Teglbrotter af sen Brænding forekommer i dette iøvrigt stærkt blandede Kulturlag. Benrester er ikke fundne; derimod har Ejeren af 22 i sin Have ladet fjerne 5 meget svære Kampesten siddende paa Rad i over 3 Favnes Længde i Retningen N—S.¹⁾ Som han siger, saa de ud til at være det underste Lag af et gammelt Dige, og slaar Formodningen til, maa Husrækken staa paa Kirkens Sted.

Haven støder i Øst paa den saakaldte Gravvej, en Gyde der ikke kan nedlægges og har sit Løb mellem Haven og Resterne af et Stendige, som hegner om Toften til Jennum Anneksgaard, Matr. Nr. 1 a, hvis Skyld: 2 - 6 - 2 - $\frac{1}{2}$ nu er afløst. Gaarden har 29 Tdr. Land; men der er sket Udstykning og en enkelt Sammenlægning. Om Kirken vides intet, og Tomten er ved at glide over i Forglemmelse; men tør den fundne Stenrække antages for Kirkegaardens Afslutning i Vest, og Gravvejen dannede Grænsen i Øst, har Anlægget været lille og Kirken beskeden af Omfang, hvilket tyder paa en fjern Tid og en tidlig indtruffen Ødelæggelse.

Foran Kirketomtens tre Huse breder sig en lille Klæp Jord, Hørtoften, langs hvilken Kirkens søndre Langside maa have staaet i kort Afstand. De gamle dyrkede Hør her, siges der²⁾, maaske; men der er nok saa megen Grund til at tænke paa Hørget, fordi Stedet ligger omgivet af Gaardene, og Hørtoften desuden ad Kirketomten og Gravvejen glider over i Anneksgaardens Gaardsted og Toft i en Helhed, som yderligere understreget af Stednavnestof lader se, at Jennum Vibol netop maa søges i dette Hjørne af Bymarken. Anneksgaardens nærmeste Nabo i Øst er nemlig Bisagergaard, opnævnt efter Bisagre, — vel Bispeagre, i hvilke en betydelig Mose, Mømosen ligger. Som Stednavn taget minder dette Mørose slaaende om

¹⁾ P. Kr. Jensen, Jennum ; ²⁾ Grdjr. A. Espersen, Bisagergaard.

Møløkken i Lem Sogn, senere kaldet Jomfruløkken¹⁾, sikkert begge efter Jomfrumoderen Marie.

Men at opkalde en Mose efter Kirkens øverste Helgeninde hører til det usædvanlige, hellere i hvert Fald at tænke paa en Omdøbning fra et Navn, der har skurret Præsteskabet i Ørerne; fordi det har haft Mindelser om Hedenskabets Guddomme, der med Forkærlighed sværmede just for Siger og Moser. Set saaledes turde Mosen og de omgivende Bispeagre have tilhørt Jennum Vi, hvis Ejendom saaledes kan skønnes at have samlet sig i Bymarkens NØ. Hjørne i nøjeste Forbindelse med Anneksgaarden paa Banken ved Sig, Kirketomt og Hørtoft.

Med en Annekskyld paa kun lidt over halvtredje Tdr. Hartkorn kan der gaas ud fra, at dette Stykke Embedsbrød oprindeligt blev rakt med en mindre karrig Haand, og der kan vel ikke være Tvivl om, at Dele af det søndrede Vibol er vandret i Bispehænder som Gods under St. Klemens eller St. Kelds Domkirker, — med eller uden Ledsagelse af den helt ukendte og ikke stedfæstede Jennum Hovgaard. Paa denne Gaard har han vel boet denne [Troel]ls, Spages Søn, over hvem Askatla rejste Sten²⁾ den Peder Askersen de Enum, der forseglede 1401³⁾, den Eske Torbensen i Ennum, som stadfestede Skøde i 1465⁴⁾, og Fru Maren i „Jersium“, som 1482 gav to Gaarde i Hastrup til Mariager Kloster⁵⁾. Jennum Hovgaards Hartkorn er ikke kendt.

Spentrup Sogn: Hastrup.

Efter Meddelelser fra gamle Mænd, som var født i Byen og ejede Gaarde her i 1904, har Hastrup haft sin egen Kirke liggende paa Hørtoften ved Husmand Per Begs Hus, hvor man vil have fundet Kalk og Sten⁶⁾. Dette Sigende kan endnu faas bekræftet af

---

1) Fra Randers Amt 1931 S. 65; 2) Randers Museum, kort Vejledning Side 5; 3) Erslev Rep. 4444; 4) Æ. A. V 662 C 43; 5) Samme 682 G 23; 6) Grdjrne. S. Skovbo og J. Mortensen.

udenbys boende, som er født i Hastrup i Aarene omved 1870, mens yderligere Oplysninger ad mundtlig Vej vel næppe kunne ventes, og Brevstof synes helt at mangle. Har Kirken været til, er den nedbrudt før 1401, da Hastrup dette Aar laa i Spentrup Sogn. Toften ligger midt i Byen mellem Landevejen i Nord og Hastrupgaard i Syd, til hvilken den i sin Tid skal have hørt. Men umiddelbart bag denne Hørtoft ligger mod Øst Tomten af den gamle Hastrup Hovgaard, i hvilken Niels Kruse boede og som pantsattes 1401 af Hans, Mikkell og Mogens Kruse til Mads Nielsen (Basse) af Beg, til hvem Hr. Mads i Vinge havde opladt sin Ret 1396; muligvis er Gaarden gennem Familien Blik naaet under Klostret i Mariager. Et Bol ved Spentrup Vejen østlig i Bymarken bærer fra gammel Tid Navnet Kirkebjerg.

Efter et Forlydende, gængs i Hastrup 1904 var den gamle Per Beg af adelig Slægt, dens sidste Medlem, som engang skal have ejet Hastrupgaard. Slægtsnavnet Beg er ligelydende med sidste Stavelse i Stednavnet Nørbeg i Sønderlyngherred, med hvilken Gaard Hastrupgaard har haft gamle Forbindelser, hvor om kan læses i jydsk Samlinger¹⁾.

Gassum Sogn: Hvidsten.

Aar 1401 pantsatte Brødrene Hans, Mikkell og Mogens Kruse to Gaarde i Hvidsten i Gassum Sogn til Mads Nielsen af Beg²⁾; men 1419 pantsætter Hr. Henning Podebusk alt sit Gods i Hvidsten Sogn til en Borger i Randers, Jens Terbernsen for 24 lødige Mark³⁾. Hvorledes skal dette forstaas, for var Hvidsten Sogn nedlagt i 1401, kan det ikke være genoprettet 18 Aar senere? Svaret fremgaar af et Pantebrev udstedt 1446, ved hvilket Henning Podebusks Enke, Kirsten Falk opnaaede et Laan paa 30 Mark lybsk hos Jens Gregersen i Randers og herfor pantsatte det

¹⁾ 2 R IV B 230 f. 279; ²⁾ Erslev 4444; ³⁾ Fra R.-A. XXVII 13 f. 15.

Gods: „som min Husbond udsatte Jens Terbernsen for 24 lødige Mark, — — — som er tre Gaarde i Haldherred i *Gassum Sogn* i Hvidsten By“¹⁾. Da Godset er det samme, er der i Henning Podebusks Brev indløbet en Fejl i Stedfæstet, og Byen laa i Gassum Sogn i 1401, som Kruserne har det; Kirken var altsaa borte den Gang.

Trods denne tidlige Forsvinden ved Bymændene god Besked med, hvor deres Kirke har staaet, og for at det aldrig skulde glemmes, rejste en af dem en Sten med Navnet: Kirketout paa Stedet. Kirketoften er en lav Rygning, som fra Landevejen i Øst strækker sig langs nordre Side af Asfergvejen over mod Hvidsten Hovgaard for med blødt Fald mod Nord at glide over i den store Lavning, som nu hedder Kirkemose, men af de indfødte Gamle kaldes Kirgiens-mues, Kirkeengs Mose. Tomten ligger bag Haverne til Husene 22 og 7 c paa Toftens højeste Punkt og er let kendelig paa den megen Ruinmasse, hvormed den er oversaaet. Der findes ikke Tegl af Mur eller Tag, ej heller Skeletdele. 1902—03 blev der taget svære ukløvede Sten af Grunden, og alt af Fundament menes nu at være fjernet²⁾, hvad næppe er rigtigt, da Haverne lodes urørt.

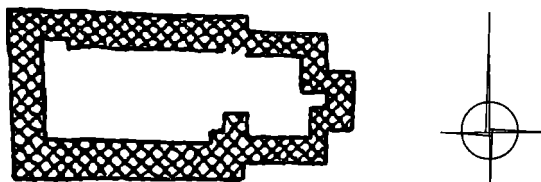
Kun faa af Kirkens Rester er synlige i Byens Gaarde; en Kvader med et Aarstal har skullet minde om en Nyopførelse, tre andre af hver sit Maal er lagt som Stenbro mellem Køkkendør og Kjælde ved et Hus vestlig i Byen, og foran det samme Hus ses en længere tildannet Sokkelsten nedlagt i Cement ud mod Asferg Vejen, formentlig med Skraakant. Faa Skridt nordvest for Kirketomten laa Hvidsten Hovgaard, om hvilken kan læses i Amtets Aarvog³⁾.

Gassum Sogn: Randrup.

Ruinen ved Randrupgaard, Matr. Nr. 2 a, gaar overalt i Eggen under Navnet Randrup Kirke, Banken

¹⁾ Fra R. A. XXVII 13 f. 15; ²⁾ Pens. Landpost J. P. Jensen, Hvidsten; ³⁾ 1933 5 f. 62.

hedder Kirkegaardsbakken, i Sagnet er Bygningen en Kirke med en Kirkedør, Overlevering fra før 1870 gør den til en Staakirke, og Folkene i True gik i Kirke her. I Indberetninger til Nationalmuseet kaldes Ruinen et Kapel, og i meget minder den om et saadant, idet Kor og Skib tilsammen kun er ca. 11,75 m langt; men hvor store var vel de ældste Stenkirker i smaa afsides liggende Landsbyer, som aldrig blev udvidet ved Tilbygning? Muligheden er dog tilstede, at Bygningen oprindeligt har tjent som et Kildekapel.

Kapelruin i Randrup Gaarde.
Gassum S. Nørhald H. Randers A.
Efter Opmaaling af C. M. Smidt. Juli 1914.

Ruinen afdækkedes 1897 af J. V. Nissen, som fandt alle Mure af Skib og Kor staaende i ringe Højde, og kun Resterne af den nordre Korbuevæg var fjernet faa Aar i Forvejen af en omrejsende Opkøber, som, siges der, her havde ventet at finde en Skat. Murene — saadanne er det nemlig, da de har staaet synlige over Jorden og er sat af store Natursten i slaet Kalk, har indvendigt været beklædt med en hvid Stenart, af hvilken Nissen fandt Partier paa Plads. Stedets tidligere Ejer oplyser, at Afdækningen bragte mange slige Sten for Dagen, at de var uens store, dels over, dels under Munkestens Størrelse, og at de snart var smuldrede hen under Frostens Indvirken. Da Nationalmuseets Arkitekt, C. M. Smidt synede Ruinen i 1914, var de borte; men Stoffet lod sig dog fastslaa som Limsten¹⁾. Bygningens Omrids vil fremgaa af medfølgende Plan.

¹⁾ Smidt: Indberetning til Nationalmuseet 1914.

Løs henlagt nede i Randrupgaard havde Nissen funden en itubruds Kvader med et Skaktavl Mønster i ophøjet Arbejde, som opstilledes i Ruinen, men fandtes ved Eftersynet 1914 indemuret i Stuehusets ombyggede Vestgavl og er nu (1934) henlagt i Gaardens Rulle¹). Kvadre af denne Slags kaldes af Almuen for Fandens Spillebrædt og ses jævnligt i Kirkemure, saaledes ved Støvring Kirkes Syddør, Ommer-syssel, hvor den efter gammel Tale skal minde de indtrædende om, at Livet er et Spil paa Godt og Ondt. Af Kirkegaarden ses tydelige Spor, dog er alle Diger borte, paa nær enkelte svære Sten. I Syd og mod Opgangen fra True Vejen er Anlægget tildels ødelagt ved Opførelsen af Randrupgaards Havedige. Gravninger har ikke fundet Sted, og man kender ikke Ruinens Sokler, ej heller om der er Grave inde i Bygningen og disses Udseende paa Kirkegaarden. En nærmere Bestemmelse af Tiden for Anlæggets Benyttelse er ikke given.

Den stedlige Overlevering fortæller, at Folkene i True gik til Randrup i Kirke i gamle Dage; man stod op under Tjenesten, for Kirken var en Staakirke. Saa kom en ond Syge over Landet, og Folk døde i Tusindtal, og da den atter holdt op, var Kirken „blat“ sanmen. Nu vilde Truerne ikke mere drage den lange og trælse Vej til Kirke, men fik det lavet saaledes, at de kom under Svenstrup (Onsild H.), mens de i Randrup, som før havde saa nemt i Kirke, maatte vandre til Gassum²), og i dette Sogn laa Randrup i 1579. Som man vil se, er der Tale om en Sogndeling med et iøvrigt naturligt Omlæg af Byerne.

Til Kirken er Vandresagnet knyttet om de Dødes Gudstjeneste, som er optegnet af E. Tang Kristensen, der dog ikke har det henlagt hertil. En Frue i Randrupgaard vilde til Tjenesten Julemorgen, men kom meget for tidlig. Hun fandt Kirken optaget af tavse andægtige, af hvilke en medlidende Sjæl bød hende

1) Købt 1937 af Randers Museum og indlemmet i dettes Samling; 2) Forhenv. Forp. A. Revsbeck, Randrup.

gaa; hun gjorde det, men fik Døren hugget i bag sig, saa hendes Forklæde kom i Klemme i Karmen; da hun op ad Dagen gik for at hente det, fandt hun det som møllemalet¹⁾). Som en yderligere Udbygning af Sagnet mente en gammel Bonde at have hørt Kirkegaardens Døde klappe med Kistelaagene Julemorgen.

Randrup Kirke stod opført paa en Grusbanke uden Værdi som Agerjord, og derfor er Ruinen bevaret som Syslets eneste Ødekirke tilligemed andre ejendommelige Anlæg fra Fortiden. Den øvrige Jord paa Bakkefladen neden for Kirkegaarden ses delt i to jevnslidende løbende Lodder, lyngklædte og omgivet af lave Jorddiger af den Slags, de Gamle kaldte for Løkker. Af Areal er de omtrent lige store (65×30 og 64×29 Skridt) og har Spor af Ageren samt store jordfaste Sten i Plovfurelaget. Der maa her være Tale om Agre i en Aas fra Fællesskabet, men tilhørende et Ejerlag paa kun to Gaarde, formentlig det nuværende Overrandrup, der netop var af dette Antal. Uden Forbindende hermed og afsides i en Foldning ned over Kirkebakkens nordre Hælde ses endnu en Løkke (69×40 Skridt), som aabenbart har tjent en anden Hensigt; idet Stenbestrøningen røber, at denne aldrig har været under Plov; ej heller er den lyngklædt, men bevokset med et Plantedække af Græs med Ørnebregner og Mos, som dels kræver Skygge, dels rigelig Fugt. Stedet kaldes Waalles Kjælde, fordi Jordlagenes Fugtighed ved Løkkens nordre Dige nede ved True Vejen har givet sig Udslag i et Væld af dette Navn. Det har været og er maaske endnu omsat med flade Kampesten i Form af et Rektangel, dog med den ene Kortsider i en Bue uden om selve Vældet. Der er ikke hørt Tale om Sygebesøg ved denne Kilde; men en ældre Ejer af Randrupgaard, død omved 1905, siges at have fundet irrede Kobbermønter i Vældet ved Øsning af Vand til Kreaturerne en tør Sommer,

---

1) Forhenv. Grdjr. N. Jensen, Randrupgaard.

Vældet var ved at rinde tomt. Der kan da uden større Fejlgreb tænkes paa en Helligkilde, mulig viet til Hellig Olav, der vel ogsaa har været Værnehelgen for det straks oven for liggende Kirkehus.

Da slige smaa Løkker oftere har vist sig ved Ødekirker, hvor Jorden var billig (Gunderup, Østerheden, Blenstrup) og kan ses som Bindeled mellem Hørgade med Sagnkirke og Kirkeagre (Lindbjerg), da endvidere Stednavnet Hovsløkke er bevaret ad skriftlig Vej og synes at være funden i Marken ved Viekilde som Bedested for Heste under Blot (Blenstrup), var der maaske Grund til sagligt at overveje, om ikke dette Hovsløkke maa antages for et Fællesnavn for slige smaa Løkker, og om saadanne kan skønnes at have ligget eller endnu ligger ved Ødekirker i magre Egne med Overflod af Areal.

Men selv om eller ikke har Løkken med Oles Kilde i Forholdet til Randrup Ruin en ikke ringe Lighed med Anlægget i Blenstrup, som pegede mod Hov og Hovgaard, og da der tør gaas ud fra, at det hedenske Kultsteds ydre Former var ens overalt henad kristen Tid, turde ogsaa Randrup Anlægget betegnes som hedensk af Oprindelse og indrettet for denne tætsiddende Befolkning, der havde slaet sig ned i Strøget sønden Skivedal og True Sø, og som i en enkelt Gravhøj paa selve Randrupgaards Jorder har efterladt sig et halvt Hundrede Urner¹⁾. Ogsaa en Jevnføring med Karlby Vi viser en nøje Overensstemmelse, idet Randrups ældste boniterede Skyld, 22,25 Tdr. Hartk. maa godskives Hovgaarden. Begge Anlæg har saaledes haft Kilde, Kirke og Hovgaard med Udstykning af den sidstnævnte i tre Bøndergaarde ogsaa for Randrups Vedkommende.

Gassum Sogn: Dyrby.

Danske Atlas (1768) beretter om Rudera af en Kirke, Both, at Dyrby var Kirkeby i den katholske

1) Stud. mag. Erling Albrechtsen, Nationalmuseet.

Tid; Trap at der skal have staaet en Kirke her, mens Nissen-Ramten vil have set en Kirkeruin. Dyrby Kirke svarede ikke Landehjælp i 1524, og den synes ikke at være nævnt uden for de topografiske Skrifter saa lidt som et Dyrby Sogn; enhver Oplysning har saaledes maattet hentes paa Stedet.

Vidnesbyrdene gaar ud paa, at Kirken er forsvunden for umindelige Tider siden. En Dyrge Sten i en Mergelgrav ved Dyrby Krat sagdes i sidste Fjerdedel af forrige Aarhundrede at skrive sig fra Kirken, og baade den Gang og endnu udpeges Stedet som liggende øst for Byen nær Skellet mellem Dyrbygaard og Dyrbyøstergaards Jorder¹⁾. Her vides at være oppløjet Menneskeknogler; men Ødekirkens nøjagtige Stade er glemt, og det lykkedes ikke at paavise den sikkert. Man har heftet sig ved en lav Højning i flad Mark under Østergaard 1 c, og her er der for Aar tilbage gravet efter Sten, men intet fundet; da endvidere Stedet er ganske blottet for Ruingods, maa Tomten søges paa det andet af Overleveringen udpegede Sted i Dyrbygaards Mark øst for Byens Smedje. Et Eftersyn af Muldskud gav ikke Holdepunkter for en nærmere Undersøgelse; men en Snes Favne østligere paa en oval Hævning over den flade Mark og med Længdeaksen i Ø.—V. fandtes Kamp kløvet med Hammer og med fastsiddende Rester af gammelt Mørtel, ligesom Muldskuddene indeholdt Mørtel.

En Prøvegravning i Marts 1934 viste, at Højningen mod Forventning er dækket af et tykt over en Alen dybt, mørkt Lag af Muld²⁾ med spredte Klumper af Mørtel, endvidere at Laget i andet og tredje Spadestik var blandet med Kul af brændt Tømmer i valnøddestore Stykker, mens Underlaget, gult Sand, laa fire Spadestik nede. Lagene peger mod en brændt Bygning, der nok kan være Kirken; men Sikkerhed herfor fremkom ikke, da Stedet ligger i vedvarende Græs. Hen over Højningen er der for 60 Aar siden

1) Branddirektør Busch-Steenberg, Hobro; 2) Rimeligvis af en udjevnet Gravhøj.

opløjet Kampestensbrokker, som man den Gang mente skrev sig fra Kirken, og da de alt omtalte Knogler fandtes tæt ind til Banken, tør denne nok siges at have baaren Kirken, der saaledes har ligget øst for Byen ud for Dammen. Stedet er paa Dyrbygaards Toft, 6 a tæt nord for Skellet til 1 c. Da der hævdes af gamle Folk, som mindes Stedet i Tiden omkring 1870, at ethvert Spor af Kirken dengang var borte, kan der ikke være set en Ruin her henad 1900¹⁾.

Om Kirkens Udseende og Stil giver Fundene al ønskelig Vejledning. Foran en Trappe i Dyrbygaard ligger to Sokkelsten med Skraakant, i Havegårdet mod Bydammen en hel og en ituslaet Kvader, to andre ses i Stenbroen midt for vestre Længes Gaardside, og i en Mur i Gaarden 4 a findes to romanske Vinduesoverligger. Ydermere oplyser Haandværkere, der var med at nedbryde og genopføre Dyrbygaard efter en Lynbrand i 1906, at Mængder af Kvadre fandtes over alt i de gamle Mure og Sokler og udnyttedes ved Genopførelsen²⁾. Dyrby Kirke har saaledes været en romansk Kvaderstensbygning af Egnens sædvanlige Type; den var borte 1575, da Kronen dette Aar afstod til Niels Movritsen (Benderup) Herligheden af et Præstebol i Dyrby i *Gassum Sogn*³⁾. Den betydelige Brug af Kvadre nede i Gaardene, tør vist tages som et Tegn paa, at Kirken er nedbrudt (brændt?) for helt at finde Anvendelse paa Stedet.

I Dyrby laa Splittaf'ernes gamle Sædegaard, som 1401 ejedes af Jep Nielsen, der formentlig har arvet den efter Faderen, Niels Jepsen d. Æ. Gaarden, til hvilken Voldstedet Ulvholm vel har hørt, var ikke til i 1680; men Matriklen nævner dog Hovgaards Hede, som var ansat til 10 Høveders god Græsning.

I den nuværende Dyrbygaards Ejendom i Krattet ud mod Kjærby Skel ligger den nu mest tørre „Sten-

---

1) Busch-Steenberg, Hobro; 2) Grdjr. Chr. Nielsen, Dyrbygaard; 3) L. Laursen: Kronens Skøder 157.

kilde“, der i Aarene omvød 1870 mindedes som Helsekilde¹⁾, men ellers ikke er omtalt ad boglig Vej.

Støvring Herred²⁾.

Borup Sogn: Bjergby.

D. 27. Maj 1553 fik Lensmanden paa Dronningborg Lov til at nedbryde Erslev og Bjergby Kirker, da der ikke mere skulde gøres Tjeneste i dem; de hugne Sten skulde han anvende til Slottets Vandmølle³⁾, der tænktes anlagt ved Graven foran Kristian d. Tredjes Befæstning. Mølletomten er afmærket paa Resens Byplan og ses at have ligget tæt inden for den gamle Østerport ud for Slottets nordøstlige Hjørne, rimeligvis paa et Hjørne af Graabrødre Kirkegaard. Pladsen, den har optaget, har ikke været stor, og Møllen kan ikke have haft Kvadrene af hele to Kirker nødvendig, hvorfor de overskydende maa tænkes anvendt til en Beklædning af Dæmning og Graven.

Bjergby Kirke stod midt i sin By i den nordvestre Vinkel mellem Mariager og Spentrup Veje paa en svagt stigende Banke vest for Bjergbygaard; den har Fald i Vest og stejl Hælde i Nord, ud for hvilken der nu ligger et gammelt Hus. Dettets Have afsluttes i Nord af et Gærde med meget svære Sten indtil et Punkt nær Spentrup Vejen, hvorfra de bliver mindre og af tilsvarende Størrelse som de, der sidder i Diget langs denne. Forskellen i Materiale er for saa vidt af Interesse, som de to Diger er af hver sin Oprindelse; mens nemlig Haven er tæt belagt med Lig ind til Diget i Nord med de store Sten, forsvinder de langs det østre, og Jorden her er følgelig taget ind efter Kirkens Nedbrydelse (Gadejord), mens det nordre Dige er den længst forsvundne Kirkegaards oprindelige gamle Stendige. Mod Syd er funden Grave ud til Landevejen, i Vest er Overfladen afgravet til Hus-

¹⁾ Branddirektør Busch-Steenberg, Hobro; ²⁾ Købstædernes Ødekirker er omtalt før Landsognene; ³⁾ Kanc. Brevb. 1551—55, S. 237.

tomt og Møddingsplads, hvorved mange hele Skeleter kom frem. Kirkens Underbygning har ikke vist sig og maa ligge under Havens gamle Hus¹⁾.

Aar 1524 svarede 10 Mark i Landehjælp af Bjergby Kirke; den har ifølge Ordlyden i det kgl. Bevillingsbrev været i Brug til henad 1553, og Ødelæggelsen skyldes Behovet af dens Kvadre og Overvejelser i Kommissionen af Maj 1552²⁾. En Karmsten fra en af Dørene forsynet med Rundstav tjener nu som Trappesten i Byens nordøstre Gaard, i hvilken Kirkens Døbefond benyttedes som Vandingstrug indtil for faa Aar siden, da den blev afgivet til Nationalmuseet. Af Kvadre er der funden en enkelt ved Ombygning af et Stuehus.

Byens Historie er saa godt som ukendt; men den har dog haft en Adelsgaard, som lidt forborgent dukker frem i et enkelt Brev. Ifølge et Vidne af Glenstrup Birk, dateret 1467 havde to Mænd i Bjergby 7—8 Aar tilforn givet Last og Kære paa det nu forsvundne Skortrup i Holmegaards Mark i det nedlagte Handest Sogn, som ved denne Tid aldrig havde været i Bondeværge og ej heller svaret Skat i 63 Aar³⁾. Skortrup har saaledes været en fri Ejendom og kunde som saadan ikke ejes af Bønder; de to Mænd, som kærede paa Skortrup, har saaledes været Adelsmænd; men hvad de hed, og hvor de boede i Bjergby er ganske ukendt.

Borup og Raasted Sogne: Kondrup.

En Optegnelse fra 1903: Ved en Sammenkomst blev der talt om det mærkelige i, at Kondrup saaledes var delt mellem to Sogne. Konen i Gaarden tog da Ordet og sagde, at der i og for sig intet mærkeligt var i det, for Kondrup havde engang haft sin egen Kirke, og det havde Helsted ogsaa. De to Kirker var bleven brudt ned og Kondrup delt mellem Borup og

¹⁾ Grdjr. Kr. Søbye, Bjergby; ²⁾ Kanc. Brevb. 1551—55 154; ³⁾ Æ. A. V 1 670 E 13 og 672 E 26.

Raasted Sogne. Der blev tvivlet om Rigtigheden, da Byerne laa hverandre saa nær; men Konen tog da atter Ordet og spurgte Gaardens tilstedeværende Forkarl, om han aldrig havde opdaget, naar han pløjede hen over et vist lidt højere Sted i Marken, at Ploven rendte paa Sten i Grunden, og at der var Kalk i Jorden¹). Det havde han ikke; et Tilbud om Paavisning af Stedet blev ikke modtaget, og Sagen kom ikke oftere paa Tale. Da Konen var født i Byen, hvor hun dengang havde levet i 68 Aar, deraf mindst 40 Aar i sin Gaard, maa dette meddelte antages at være en døende Overlevering, hvorefter Kirken har staaet i Marken tæt nordvest for Byens nordvestre Gaard i Borup Sogn. Lader Kirken sig hævde, hvad der næppe er Tvivl om, er den tidlig bleven ødelagt, idet et Tingsvidne fortæller, at Ebbe Henriksen (Udsen) havde Ret til det Gods i Kommedrup i Boedrup Sogn, og ingen fandtes, som derpaa havde bedre Bevis²). Vidnet er dateret 1396, og Kirken var altsaa i hvert Fald forsvunden dette Aar.

Raasted Sogn: Kjærgaarden.

Endnu en Optegnelse: Da Raasted Kjærgaard ved Udskiftningen flyttedes ud paa sin Mark, blev en Del af Laden og SV. Hjørnet af Nødset opført paa en gammel Kirkegaard, som før skal have ligget omkring en længst nedbrudt Kirke her. En Sten fra denne Kirkegaard staar rejst i Nabogaarden, Ringlevadgaards Plantning, hvorpaa nogle Tal under heldige Belysninger skal kunne læses som 1347 eller 49. Endnu i Lars Skovbo's Tid (c. 1905) gemte man en stor Kirkenøgle og en gammel Bibel, hvis Fjernelse fra Gaarden vilde kalde Ødelæggelse ned over denne. En Sti fra Bjerregrav over Hedegaards og Kjærgaards Jorder hedder Kirkesti, og paa denne er i ældre Tid set rigeligt med Spøgeri; Raasted Kirke skal have

1) Fru Karen Lassen; 2) Æ. A. V 1 690 K 14.

staaet her¹). Saa vidt Overleveringen, som ikke kan være helt paa Vildspor, siden der i 1680 tales om: Gammel Kirkegaards Vang, Kirkemades Eng og Kirkegaards Agre, en Særjord, der hørte til Raasted Anneks²). Om et Kapel for Pilegrimskilden ved Himmerbo Vejen kan der ikke være Tale, da denne Kilde³) laa over 1,5 km fra Gaarden, hvis Navn er en Dialekt af Kirkegaard¹).

Gimming Sogn: Tjærby.

Kirken har staaet paa den øverste Tip af en Banke i Marken til Byens Matr. Nr. 1 a, Skøtsminde, forhen kaldet Kirkegaard, lidt til NV. for Gaarden. Tomten, der af de Gamle kaldtes Kirkegaarden, er meget kendelig paa sin Rigdom af Stenkløv med fastsiddende gammelt Mørtel, af Kalk og Teglbrokken i smaa Maal, som mest samler sig i Tomtens vestlige Side og ses at stamme fra Mursten og Tag. Aar 1889 stak Kirkens søndre Sokkel saa højt i Plovfurelaget, at Værktøjet rendte paa, og Ejeren lod den derfor fjerne. En af Gaardens Karle, som deltog i Arbejdet, fortæller, at Soklen helt var af ukløvede Marksten og saa svære, at de maatte kløves for at faa dem derfra; ellers var Soklen dannet af flere Lag Sten, de største for neden og alle lagt i Kalk og derfor vanskelige at bryde løse. Mellemmurterne kunde være stoppet med røde Mursten lidt under en halv Alen i Længden og ligesom det øvrige Syldværk sammenholdt af Kalk. De fjernede Grundsten sidder nu i Diget om „Kalvehaven“⁴).

Kirkegaarden er tæt belagt med Skeletter, som jævnligen rives op af Redskaberne; den har efter den gamle Ejers Sigende haft størst Udstrækning i Nord mod en Lavning, Kirkedals Rende. Foran det længst

---

1) Genealog P. Bugge Vegger, Vorup; 2) Henrik Pedersen: De d. Landbrug Indl. 52—54; 3) Fra R. A. 1933 86; 4) Bolsmd. J. Nielsen Mariager og Gdr. Martinus Pedersen, begge i Tjærby.

udslettede Kirkegaardsdige i Syd ser ud til at have været en Kilde, da Jorden er stærkt fugtig selv i tørre Somre. Kirken har formentlig haft Taarn i Vest, da de røde Teglblokker optræder tættest her. Nogle tildannede Vinduesten, som Meddeleren til Trap vil have set i Haven ved en nærliggende Gaard, ved ingen mere af at sige, og en i Skøtsminde Have liggende lang tildannet Sten uden Skraakant eller Profil er udtagen af Gaardens Trappe. Kirken har formentlig haft Kvadre, og naar den siges at være flyttet til Gimming, er dette urigtigt, da dennes Kirke er uden Øgninger. Tjærby Kirke svarede Landehjæp 1524, 10 Mark, og maa være en af disse, der faldt ved Reformationen, sikkert ved Befæstningen af Randers i Aarene om 1553.

Eskild, Biskop i Ribe, med fl. vedstaar 1394, at Fru Edel, Johannes Jakobsens (Langes) Enke, afstod sin Gaard, Therbygaard i Ommersyssel, denne hun havde faaet af Fru Elene, Karl Mikkelsens til Ivar Tomesen (Lange)¹⁾, hvis Slægt endnu ejede Gods i Byen i 1426, da Fru Sessel Tomesdatter gav et Bol her til Essenbæk Kloster²⁾. Dronning Margrete havde for 100 lødige Mark faaet Pant i Tjærby af Hr. Bjørn Svensen, men gav i 1407 saa megen Ret, hun havde eller fange kunde, til St. Klemens Kirke for Sjælemesser og i saa Maade, at der skulde købes lige Gods til Domkirken for de 100 Mark, hvis Hr. Bjørn eller hans Arvinger indløste Godset³⁾. Da Kong Erik og Dronning Filippa havde indkaldt Kartheusernes Munkeorden, siges disse i 1428 at have faaet Sted i Tjærby, formentlig paa Dronning Margretes Messe-gods plus Østergaard, som 1426 tilhørte Essenbæk Kloster. Kartheuserne skal have udstedt et udateret Brev fra „vort Hus“ i Tjærby, men opholdt sig, saa vidt man ved, i Glenstrup Kloster de faa Aar, de var her i Landet. Da de først i 1440erne drog ud, kom deres Jordegods som alt nævnt til Klostret i

---

1) Erslev II 401; 2) Æ. A. II 104 X 16; 3) Molb. og P. 315.

Mariager, som 1472 kundgjorde en Lovhævd paa Lands-tinget paa Tjærby og Tjærby „Marke“, der maa betegne hele Byen, idet Klostret ved en ny Lovhævd af 1509 tilkendtes Tjærby og Tjærby Fang. 1515 fældede Kongen Dom i en Strid mellem Hr. Predbjørn Podebusk og Klostret, der blev Tjærbygaard og Gods og Tjærby Fang tildømt¹).

En lille By, Sandby mellem Tjærby og Gimming, skal ifølge et ikke meget kendt Sagn være gaaet til i den sorte Død²). Der tænkes paa Sandmarken ved Udbyhøj Vejen, som ikke bestaar af Sand. Sagnet synes afhjemlet i Stednavne som Sandvadet og Sandvejen og de i 1509 og 1530 forekommende Sandbjergmarken og Sandbro. Lidt til NØ. for Tjærby Østergaard ligger den rigt flydende Frals Kilde, fra hvilken der endnu lejlighedsvis hentes Vand hjem til Badning af smaa legemlige Skrøbeligheder.

Harridslev Sogn: Lindbjerg.

I ældste Udgave af Trap findes en Note hvori antydes, at Lindbjerg maaske har haft en Kirke og været et Sogn; men Noten er allerede gleden ud i anden Udgave og har ikke vist sig senere, sagtens fordi Meddeleren har følt sig utryg og ladet Kirken falde; imidlertid kan Spørgsmaalet ikke dermed lades ude af Betragtning.

Et Blik paa Lindbjerg Ejendom og Gaardtal ved 1680 viser, at Byen hører til Herredets bedste: den havde den Gang en Hovedgaard, 9 Bøndergaarde og et Hus, tilsammen med 78,35 Tdr. Hartk. Byen havde store Enge ved Fjorden og rige Bønder, som tidligt blev Selvejere og om hvem, det for ikke saa længe siden hed sig, at man paa lang Afstand kunde se, de var fra Lindbjerg. Jævnført med Herredets Sognebyer ligger den under Raasted, Lem, Harridslev,

1) Mariager Breve i ældste Arkivgr. V; 2) Murer A. Jespersen, Lindbjerg.

Albæk og Støvring, men over Borup, Gimming og Mellerup og langt foran Herredets kirkeløse Landsbyer. Paa Baggrund heraf burde Lindbjerg have haft en Kirke selv, og der findes da ogsaa enkelte Gamlinger, der tror fast paa denne Kirke, som de henhægger østen i Byen til en Toft, Hørgaden, der løber paa Støvring Vejens vestlige Grøft. I ældre Tid, men inden for Mands Minde, løb denne Vej vesten om Hørgaden, der den Gang dannede et vel afrundet Hele, afsluttet i Øst af en lille med Stendiger indhegnet sid Løkke, langs ad hvilken Vejen nu gaar. Ved denne Omlægning gik Løkken omtrent til Grunde, og kun nogle Udsnit af Digerne har været i Behold indtil ifjor, da Stenene forsvandt. Løkken laa mellem Hørgaden og de saakaldte Kirkeagre og er omtalt som Byens gamle Kirkegaard.

Med saa gode Kort paa Haanden blev Ødekirken eftersøgt; det lykkedes ikke at finde den, men en Haandfuld Stednavne og Sagnstof af en egenartet talende Slags.

Hørgaden støder i Nord til Pindegaardene, i hvis Jorder der findes en Højde, Vi'sbanke vestlig ved en Sænkning, Vi's Hul. I Sænkningens øvre Ende ved Pindevejen saas indtil for faa Aar siden en lille Plet Grøde, kaldet: Det bløde Sted. Som Følge af megen Væde kunde Hestene ikke gaa her, Stedet lod sig ikke pløje og var altid grønt, indtil Dræningen kom. I det bløde Sted var der „Presvand“, d. v. s. Trykvand, Væld, altsaa en Kilde, og herfra randt Vandet ned i Vi's Hul, fyldte dette til en Sig og fortsatte over Pindemarken til Grisedals Vejen, hvor det forsvandt i et Sandhul. Nu kan Stednavne paa Vi's betegne forskellige Ting, men ogsaa pege mod et Vi, og da Visbanken og Vis Hul ligger ved Kirkeagre, som over Stenløkken støder paa Hørgaden, vil det være rimeligt at opfatte Stavelsen Vi's som Ejefald af Vi, Stedets hedenske Helligdom. Det vil ogsaa være rimeligt at søge Viet og dets Ejendom, Vibolet netop i Nabolaget ud fra Sikkerheden for, at der her er Tale om

saa fjern en Tid, at Bolet var det gamle Bol, som det saa ud før Fællesskabets Indførelse.

Gaas der videre med den Varsomhed, Sagen kræver, lægges der Mærke til, at Kirkeagre er delt mellem de tre Pindegaarde, mens ellers ingen anden af Byens Ejendomme har Jorder her. Gaardene, Matr. Nr. 1—3 skal efter Overleveringen havde hørt sammen i en større Pindegaard, hvilket turde være rigtigt, fordi ikke blot Kirkeagre, men ogsaa Toften „Bryllups Kalvegaarden“¹⁾ findes loddelt med en Tredjedel til hver af disse Gaarde, og ydermere mindes de meget gamle endnu den ældre Pindegaard som et vidtløftigt Komplex af Bindingsværk liggende tværs over Pindegyden, der gennem Gaardens to Porte smøg sig op i Kirkeagre. Hvoraf Gaarden har dette Navn vides ikke mere; den skal have tilhørt Gl. Estrup, være spillet hen i tre Træk til Greven paa Klavsholm, som ikke ønskede at eje saa let erhvervet Jordegods og af den Grund gav to af Gaardene til Hørning Hospital. Pindegyden, Pindevejen og Pindemarken maa være Afledninger af Pindegaarden, til hvilken der knytter sig følgende Sagn:

For henad 80 Aar siden kunde man i Mørkningen se en stor Kvinde sidde paa nogle Sten ved Havegærdet og svøbe et grædende Barn med Svøbetøj, — der nævnes Bler, Lister og Løjerter, som vaskede og rene var hængt til Tørre paa Grenene af nogle Asketræer ved Gærdet, hvor hun sad. Kvinden var meget frygtet af Byens Mødre, fordi hun røvede Børn og aldrig gav tilbage, hvad hun havde taget, tillige var hun grumme stor og kaldes med en vis Ret for en Trolde²⁾, da hun jo maa høre til i Hedenskabet.

Sagnet lader sig ikke løsne fra Pindegaarden, idet Sten og Asketræer fandtes om Haven foran Stuehusets Sønderside, der vendte mod Hørgaden med den i Sagnet levende Kirke, og ud fra dette sit Sæde bør

---

1) Dialekten har: *Bröl'ps Kalgå'n*, kan maaske ogsaa være: B-Kaalgaarden; 2) Murermester A. Jespersen, Lindbjerg.

Kvinden rettelig ses. Men netop i Pindegaardens Jorder optræder Vi'sbanken ved Vi's Hul med det bløde Sted, som vel derefter har heddet Vi's Kilde, siden den er omtalt som Helligkilde. Ydermere ejede den gamle Pindegaard samtlige Kirkeagre, Dele af Engfaldet, der nævnes som Kirkegaard, samt endelig Hørgaden, der dog ikke er nogen Gade i vor Tids Betydning, men en større Toft mellem Gaarden og Byens Søndervang, og hvor den forsvundne Kirke altsaa skal have staaet. Naar denne Samling af Stednavne med et Indhold af hedensk og kristent i Blanding med nogenlunde Sikkerhed henviser til Pindegaarden som Lindbjerg Viets Ejendom og Stedets Vibol, vil det være naturligt at se den kvindelige og børnerøvende Troid som hørende til Viets Spøgelseverden.

Hendes Adfærd er mærkelig; hun giver sig af med at skræmme Mødrene paa det grusomste ved Rovet af deres Børn, alligevel er hun Barnet god, sørger for dets Renlighed og er altsaa glad ved det paa sin Vis, men giver det blot ikke tilbage, og heri maa Mødrenes Rædsel for hende aabenbart søges. Men giver dette ikke Indtryk af en kvindelig Guddom, man har ofret Børn og mon ikke Freja, naar der ses hen til det sære Brudeløbs-Navn for Toften bag den gamle Gaard?

Da Byen har haft en større Gaard med Vold og Grav, Lindbjerggaard ca. 21 Tdr. Hartk., ligger det nært at søge Forholdet mellem denne og Pindegaarden oplyst, hvad nok lader sig gøre ad Sagnets Vej. Manden i Lindbjerggaard gaar paa Jagt med Naboen i Lindegaard (Linde S.), de kommer ned i Paajhule, bliver uenige og Lindbjerg Manden stikker Lindegaards Manden ned paa Stedet. De kejserlige løber Storm paa Lindbjerggaard, slaas ned i Graven, som derefter faar Navn af Tyskernes Sig. En Ridefoged paa Støvringgaard, L. M., der nævnes i Matriklen af 1688 som Fæster i Lindbjerggaard, flytter Gaarden fra Voldstedet til det nuværende Sted og dømmes

herfor til Gengangeri og anden Elendighed. Alt dette genspejler Adelsgaardens Liv, men er kendelig forskelligt fra Pindegaardens Overnatur. Det er, som Sagnene gemmer paa en døende Viden om Gaardenes forskellige Oprindelse, Lindbjerggaard som Stedets Hovedgaard, Pindegaarden Hovgaarden.

Det havde her haft Værdi at kaste et Blik i Pindegaardens Udstykning; men Jordebøgerne melder Pas, og kun det groveste Grundrids lader sig opstille. Da den gamle Gaard forsvandt, var den beboet af to Bønder, der efter god Ommerboskik havde delt Huse og Jord imellem sig; dette giver kun to Pindegaarde, og den tredje maa være udskilt forinden, men paa et Tidspunkt, hvorom Overleveringen tier. Imidlertid staar det klart, at Pindegaardens tre Gaarde ikke er opstaaet ad gængs Vej, nemlig ved Halvering af noget helt med en senere fulgt Deling af en Halvdel, men tvært imod skyldes Udskilning af en Tredjedel og en Halvering af Resten. Selv om der ikke tør lægges for meget i dette Forhold, ser man dog Pindegaard Hovgaard nøje følge Karlby Hovgaards Delingsplan, og den først udskilte Lod, Lindbjerg Matr. Nr. 1 a, skulde derefter være Byens Præstebol, hvad Overleveringen da ogsaa siger, den er, hvilket iøvrigt falder godt i Traad med Afstanden til den formodede Kirketomt, der som alt nævnt skal befinde sig i den foran liggende Hørgade. Pindegaardens Udstykning tør da nok modtages som et af de smaa, men ikke uvæsentlige Træk, der peger mod en Lindbjerg Kirke.

At denne har været til, derfor borger vel de ikke helt faa Vidnesbyrd om et Vi og den ret udbredte Overlevering om en Kirke, som før er set at være Viets Arvetager. Om dens formodede Stade paa Hørgaden, Matr. Nre. 2 og 12, kan intet oplyses; den hæver sig i en lav Rygning med Længdeakse i Øst-Vest, og der er fremgravet Mængder af Sten, som ikke havde Rester af Mørtel. Det lille Engfald med de forsvundne Stendiger mellem Hørgade og Kirkeagre siges at have været Kirkegaard, hvad næppe er

rigtigt, da man ikke yndede at jorde sine Døde i Sumpjord, snarere er der maaske Tale om en af de før ved Ødekirkerne fundne Løkker, der af Blenstrup Overlevering omtales som Bedested for Heste i Kirketiden. Muldlaget over Hørgadens Ryg er blandet med Kalk, der kan skrive sig fra Mergling, men synes uden særlige Egenskaber, der henviser til Bygninger; Kirken i Lindbjerg har ikke vist sig og maa derfor og i Henhold til den forud lagte Plan her nøjes med Betegnelsen: En Sagnkirke.

Harridslev og Linde Sogne: Mejlby.

Kirken, som ikke er funden i skrevne eller trykte Kilder, har staaet sydøst for Byen paa en aflang Knold i Marken til Matr. Nr. 2 nede under Bavnen¹⁾. Gamle Folk mindes endnu Kirkegaarden, der var tæt belagt med Gravtuer, og mellem disse laa en Dynge Sten og Kalk, græsunden og fyldt med Ukrudt, paa det Sted, Kirken havde været. Digerne stod hel rundt og havde i nordre Side to Aabninger for Laage og Ligport, ud for hvilke en ensporet Vej førte de omtrent 56 Favne nordpaa til Vejen Mejlby—Harridslev. Stedet hed den øde Kirke og dækkede et Par Skæpper Land, et Areal, de nøjsomme Bønder i 1788, vurderede til 2 L^ø middel Hø under Navnet „Kirken“. Digerne var skreden hist og her, men Stenene var i Behold, og det var først langt senere, de Mejlby Mænd udnyttede „Kirken“ som Stenbrud²⁾. Ødekirken mindes altsaa saa vel, at der kan faas et Indtryk af Anlægget.

Først i Firserne var Digerne borte; af Kirkens Opstaaende fandtes intet i Behold, derimod nok en solid Underbygning af store Marksten i slaaet Kalk

1) J. Saml. 5 I 139 staaer ved en Fejltagelse: Nr. 3;
2) Murer A. Jespersen, Lindbjerg.

og dækket i Jordfladen af mægtige kløvede Sten. Der fandtes mange Skeletter baade inden og uden for Murene, men ikke Tegl af nogen Slags. Stenene blev solgt til Broerne under Hadsund Banen, der aabnedes 1883¹⁾, og siden har Stedet være dyrket. En ringe Mængde Smaasten og Kalk er nu alene om at afmærke Kirketomten.

Da Mejlbj ligger fjernt i NV., og der ikke findes Bygninger i Nærheden, skyldes Kirkens Opførelse paa saa ensomt et Sted Forhold, som ikke er kendt. De omliggende Jorder hedder Toftagre, og 1788 tales om Bankerne, som ligger i Lyng i Toften. Stedet har saaledes haft en Gaard, af hvilken man har fundet Soklerne, og som i Sagnet gaar under Navnet Østerby, hvorom senere. Forlader man Kirketomten i vestlig Retning, har man Boens Balle i Syd, Frøsigblokker midt for og Kjældeblokker i Nord, korte Agre, som alle i Vest støder paa Frørende; bag denne i Vest ligger Torsmark, en Særjord i det nedlagte Mejlbj Sogn.

Frørende, der tales med langt ø, gemmer paa et af Egnens ejendommeligste Sagn. En vandrende Skikkelse, Den blaa Jomfru, gaar med et Barn paa Armen langs Renden og skriger, naar det er mørkt. Hun kommer ind fra Heden i NV. og gennem en Lavning ned paa Hørgaden, hvor hun oftest lader sig se ved Snakkesdam ved Juletid; fra Dammen gaar hun ned langs Frørende til Torsmark og Nørkjær Bæk; hun gaar altid ned, men aldrig opad og er slem til at ræde Folk, ellers skal hun have dræbt sit Barn og jordet det i Spentrup Kirkegaard²⁾.

Som det let vil ses, er Sagnet skæmmet af en Urimelighed, idet Jomfruen har Barnet med sig og kan altsaa ikke have begravet det i Spentrup. Der er her sket en Opblanding med et andet Sagn om

---

1) Tomtens daværende Ejer, Kr. Horn; 2) Gdr. N. Kjær Mathiesen, Kaardalsgaard, Mejlbj.

en Kvinde fra en af Egnens Herregaarde, som siges at have været i Spentrup i det omtalte Ærinde, men gaar andre Veje. Heller ikke Farven er hel ægte i vor Tids Betydning, fordi for Eks. Harald Blaatands Tænder vel kaldes blaa, men var sorte, og alene ad denne Vej opnaar det rensede Sagn et Præg af stor Ælde, idet den blaa Jomfru rettere bør hedde den sorte Jomfru. Sort er imidlertid Djævleskabets Livfarve, og hun kan ikke frakendes at høre til Selskabet.

Jomfruen kommer til Bys gennem en Sænkning fra Vesterheden, men altsaa ikke fra Spentrup og slipper ned paa Hørgaden gennem et Drag mellem lave Baller. I denne Sænkning finder vi regnet fra Landevejen: Store Thorsig, Lille Thorsig og Gaardsig, som Skikkelsen altsaa er vandret forbi. Fra Snakkesdam paa Hørgaden, hvor hun oftest bliver set, gaar hun med Barnet langs Renden med Kjældeblokker og Frøsigblokker paa venstre og Thorsmarken paa højre Haand til Rendens Udmunding i Nørkjærsvækkens ved Dønæs, — nedad, men aldrig op. Denne Vandring langs en Række hedenske Kulnavne turde være bestemmende for Sagnskikkelsens Art og anvise hende en Plads i den unge Kristendoms nye Begreber om den svegne Gudeverden. I hvert Fald synes den blaa Jomfru ude i samme Ærindre som den svøbende Kvinde i Lindbjerg, idet der over de to Skikkelser er en Lighed, der ikke blot skyldes Naboskabet, men nok saa meget Iklædningen af en fælles Ide, denne at skærme den nyomvendte for Fald. Hvem andre skulde vel vanke skrigende i Natten omkring paa de hedenske Kultsteder om ikke Guderne selv? Den blaa Jomfru turde være Frøvi i kristen Belysning, en Opfattelse, der ikke kan støde paa afgørende Modstand, saa længe der foregaar Sygebehandlinger, som, omend ubevidst, er ren Thordyrkelse¹⁾.

---

1) Jvf. Indledningen nærv. Tidsskrift 1938 Side 30: Det syge Barn, som nøgent blev hængt ud af et Vindue 3 Torsdag Aftner i Rad efter Nytænding.

Om Kirkens betydelige Afstand fra Byen giver Sagnet følgende Beretning: I gamle Dage laa der et lille Korn By nede ved Kirken, Østerby, og en anden ved Stabelsgaard, Vesterby; midtvejs laa Mejlbj, der er det samme som Midtby; den var heller ikke stor, før Folkene i Østerby og Vesterby flyttede ind og byggede i Midtby¹⁾. Overleveringen er her inde paa en midtpunktsøgende Bevægelse i Landsbybebyggelsen, som turde være rigtig med et uvæsentligt Forbehold. Stednavnene „Toften“, „Toftagre“ og fundne Sokler af en Gaard ved Kirken, samt „Gaardstedet“ vestlig i Bymarken ved Jenum Skel viser det. Ved en Taksering Aar 1788 ansattes dette Gaardsted til fire Læs middel Hø og var altsaa ikke bebygget²⁾. Byens betydelige Stednavnestof har røbet, at Indflytterne ikke boede i Smaabyer, men Gaarde, i Virkeligheden Oldtidsgaarde, som laa paa de gamle Bol og rykkede til Byen ved Fællesskabets Indførelse.

Nogen Overlevering om Kirkens Ødelæggelse findes ikke, og andet Sagnstof om den og fra Nabolaget er en sjælden Vare. Ved Østerby (Kirken) skal der have været en Dam med en stor Sten, „Treskelstenen“, paa hvilken Byens Kvinder vadskede Tøj, og ydermere fortælles, at Bonden paa Thorsmark, „Thors Præst“, prædikede i „Thors Tempel“, der laa, hvor Ødekirken stod³⁾. Det rimeligste synes at være at se Kirken paa Baggrund af „Tinget“ og „Tings Helligkilde“ neden for Kirkebakkens Fod i SØ.⁴⁾, og Stedet maa vel i denne Forbindelse tænkes at have haft en hedensk-hellig Betydning.

Blandt Byens mange Stednavne skal der kun røres ved et enkelt, Hørgaden, for at faa dennes Udseende

---

1) N. Kjær Mathiesen; 2) Gaardstedet med de 9 bitte Stavelser-Blokker m. m. blev 1788 henlagt som Agerlod til en Gaard i Byen, som den Gang stod for en Udflytning og opførtes paa Stedet, hvor den optog Navnet Stabelsgaard; 3) Lods N. Christensen, Randers; 4) Gimming Sogn. Fra Randers Amt 1933 S. 87.

og Sted fastlagt som et Bidrag til en afsluttende Omtale af Ordets Betydning i Henseende til Hør og Høravl. Ved de fire saakaldte Selvejergaardes Udstyknings i 1788 laa Mejlby Hørgade paa de søndre Ender af „gammel Høje Vang“ eller umiddelbart øst for Mejlby nordøstre Gaard¹⁾). Herfra strakte den sig ned mellem Gaardene under Navn af Øvre Hørgade, til hvilken vil svare en nedre Hørgade, som kendes endnu og naar efter Meddelelse til Snakkesdam vest for den sydvestre Gaard. Ved Udskiftningen faldt Hørgaden i Agerlodden til Gaarden Nr. 1, hvis (østre) Skel blev rettet efter Agerens Løb i Hørgaden, som altsaa var dyrket paa dette Tidspunkt. Ydermere oplyses, at samtlige Bymænd gik med til at istandsætte Digerne om bemeldte Hørgade, men samtidig fralagde sig Pligt til fremtidig at holde dem vedlige som alene paahvilende Niels Laursen i Gaard Nr. 1. Det samlede Indtryk er da, at Mejlby Hørgade fra Byens Midte bredte sig op over den søndre Ende af Gammelhøj Vangen omgivet af Diger og dyrket; den har optaget flere Tdr. Land og var ingenlunde en Gade i vor Tids Betydning, men en Toft delvis omgiven af Gader.

Rykket frem af Gaardenes Kreds og opført nede paa selve Hørgaden laa til henad Aar 1900 den i 1788 udskiftede store Bondegaard, M. Nr. 1, der fik Hørgaden tillagt som Toft. Gaarden synes uden særlige Egenskaber; men det lykkedes dog ved Hjælp af en dobbelt Stedfæstning i den før Udskiftningen løbende Taksation at paavise, at vi her har Mejlby Anneksgaard for os, hvad Beboerne mærkeligt nok havde glemt.

---

1) Taxation og Udskift. af Mejlby 1788, Landsark., Viborg. Paa denne tomme Plads, fortæller Sagnet, agtede man at bygge en Gaard, men hindredes af Trolde om Natten. Gaarden maatte da lægges over hinsides Gaden, hvor den nu findes. Sagnet er ellers et Kirkebyggelsesagn, men har altsaa kunnet udnyttes ved Gaarde. Sagnet og Hørgades Udstrækning efter Meddelelse af Grdr. N Kjør Mathiesen.

Ejendom og Gaardtal.

Allerede en løsere Gennemgang af det fremlagte Stof vil have røbet, hvor sparsom Overlevering og Kildestof er — knap og nap tilstrækkeligt til en Paa-visning af den døde Kirke, mens alle Enkeltheder er tabt. Undersøgelsen er kommen meget for sent, og den havde givet endnu rigere Udslag i Henseende til Antal, om den var bleven gennemført for blot 30 Aar siden, idet der den Gang levede en Overlevering, som vel var svunden ind til fattige Sigender, at denne eller hin By havde haft Kirke, men ligefuldt var Genfortælling af et ældre døende Sagnstof. Denne Overlevering er forsvunden nu, men vil kunne tjene som Grundlag for Undersøgelser af Kilder, der her er forbigaaet i Tavshed, saaledes det vanskeligt tilgængelige trykte Stof, de latinske Breve, som jeg af gode Grunde har maattet lade ligge, endvidere Lensregnskaberne, Forarbejderne til Matrikuleringen, Stednavneudvalgets og Folkemindesamlingens Materiale, der kun i faa særegne Tilfælde har været raadspurgt. Dette Sagnstof, Landsbyernes Beboere nu staar fremmede over for, maa erkendes for dødt, men som længst betroet Gods aabnes det her en Adgang til at bevidne sin egen Troværdighed i efterfølgende Godsliste, hvor disse Byer er mærkede med $\triangle$.

Noget almengyldigt Indblik i Landets svundne Rigdom paa Kirker kan Samlingen ikke byde, saa længe den staar saa alene; men udfyldt med vor Tids Sognekirker og set paa Baggrund af Herredernes samtlige Landejendomme ved et givet Tidspunkt, vil Samlingen kunne gaa som et nogenlunde klart Udtryk for Kirkedækningen i denne østlige Del af Ommer-syssel, hvor udfra det vil være muligt at skønne over de tre vestlige Herreder og maaske de tilgrænsende Dele af Aabo og Himmersysler. En saadan Opstilling støder imidlertid mod den Vanskelighed, at vi ikke kender Ejendom og Gaardtal i Kirkebyggernes Dage; men da der kan regnes med, at Landsbyernes Tillig-

gender alt have fæstnet sig ved denne fjerne Tid og noget nær var det samme, som overlodes Boniteringen at skrive i Skyld efter Bymarkernes samlede Nytteværdier, vil Forholdet trods mulige Ændringer i Afkastningsevnen dog ligge nogenlunde fast mellem de enkelte Bymarker *indbyrdes*, og det gaar da nok an at sammenligne umiddelbart paa Grundlag af Kristian d. Femtes Matrikel, naar Hartkornet benyttes. Mindre værdifuldt er Gaardenes Antal, der kan have og sikkert har ændret sig, saaledes i Gunderup i Svenstrup Sogn, som 1579 havde seks, men 1680 kun to Gaarde; til Gengæld byder Gaardtallet et nødtørftigt Begreb om Folkemængden.

Alle Udregninger er sket efter Henrik Pedersens store Tabelværk: De danske Landbrug ved 1680. Landsbyernes Hartkorn er Summen af Bønderjordens, Gaardes og Bols med 1 Td. Hartk. Ejendomme med mindre er opført som Huse og heri er medtalt saa godt som alle Vandmøller, der sjældent naaede denne Skyldværdi. $\oplus$ betegner nuværende Sognekirker, $+$ virkelige Ødekirker, $\times$ sagnagtige Ødekirker og $\triangle$ at Overleveringen er tabt paa nær de faa Rester, der gengives neden for.

Onsild Herred.

Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar- de	Huse	Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar- de	Huse	
Kirkedal	?	+	12?	?	Trinderup	6,09		2	1	
					Fladbjerg	8,08		2		
					Mariager	66,82	$\oplus+$	1	4	
Hov	41,45	+	7	7						
Alstrup	28,58		5	3	Falslev	36,73	$\oplus$	10	5	
Fjelsted	35,48		$\times$	4		Ballegaard	17,30		1	
Katbjerg	14,54			4		Assens	47,44	$\triangle$	9	1

Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar-de	Huse	Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar-de	Huse
Hem	44,26	⊕	10		Gjettrup	18,86	×	4	
Skrødstrup	69,91	△	16		Andrup	7,28		3	
Kvottrup	8,41		1		Skovsgaard	9,76		1	
Sem	41,81	⊕	11	4	Nøronsild	62,81	⊕	12	1
Ederup	20,01		6		Østerheden	?	+	?	?
Svenstrup	10,40	⊕	3	1	Sønderonsild	104,60	⊕	13	8
					Ulstrup	14,40		2	
Hovgaard	12,56		1	1					
True	40,75		8	5	Hornum	84,61	⊕	15	5
Gunderup	5,87	×	2		Brøndum	33,21		9	
Kellerup	13,60	+	2	4	Trinderup	13,27		1	
Hedegaard	1,82		1						
					Snæbum	23,08	⊕	9	1
Skellerup	32,59	⊕	6	11	Gundestrup	2,63		1	

Gjerlev Herred.

Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar-de	Huse	Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar-de	Huse
Vindblæs		⊕			Fuglsø	35,67		6	
Norup	61,23	△	10	3	Bjerre	21,80		5	
Kragelund	7,49		1		Overgaard	113,93	+	1	
Falslevg.	5,25		3						
Ajstrup	92,72		14	10	Kastbjerg	96,83	⊕	21	5
Nebstrup	33,34		9	1	Kondrup	22,05		2	
Haderup	17,31		3		Trudsholm	62,59		1	
Lystrup	18,35		2						
S. Hadsund	10,01		5	4	Dalbynder	93,83	⊕	14	3
					Binderup	36,15		5	
Udbynder	174,19	⊕	26	6					
Udbyover	98,43	+	12	3	Dalbyover	68,97	⊕	10	1
Klatrup	43,17	+	6		Stangerum	52,76	+	7	1

Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar-de	Huse	Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar-de	Huse
Vinstrup	68,69		9	1	Ilshøj	68,69		9	7
					Tørring	97,69		13	4
Raaby	169,76	⊕	22	3	Knejsted	61,79		8	
Demstrup	75,05		1						
Vasehuse	2,13			7	Gjerlev	148,01	⊕	21	5
Dalgaard	7,82		1		Vindbylund	12,43	+	1	
					Blenstrup	38,61	+	8	
Sødring	67,63	⊕	20	6					
Sødringholm	27,72		1	1	Enslev	74,63	⊕	13	3
Østertørslev	227,57	⊕	28	24	Kjærby	76,56	⊕	14	7

Nørhald Herred.

Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar-de	Huse	Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar-de	Huse
Glenstrup	42,15	⊕×	6	2	Spentrup	54,48	⊕	7	4
Handest	96,64	+	14	1	Hastrup	51,02	×	7	2
Holmegaard	38,73		5	1	Jenum	69,22	+	13	4
Karlby	20,82	+	3						
Gundestrup	19,17		1		Gassum	89,55	⊕	14	1
					Dyrby	39,20	+	11	2
Vestertørsl.	58,39	⊕	11		Hvidsten	73,71	+	10	2
					Randrup	22,25	+	3	
Asferg	144,78	⊕	22	8					
Kaatrup	15,48		2		Hald	190,41	⊕	34	4
Ejstrup	23,18		3	1	Stovby	59,29	△	7	
					Mostrup	9,58		2	
Faarup	89,68	⊕	10						
Ørrild	44,32	△	6	1	Tvede	67,31	⊕	12	8
					Skalmstrup	25,41		4	
Kovsted	118,72	⊕	14	7	Tvedegaard	14,27		1	
Terp	26,58		3	1	Bjerregaard	18,56		1	

Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar-de	Huse	Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar-de	Huse
Gjesinggaard	69,19		1						
Linde	87,12	⊕	11	3					
Lindegaard	14,31		3						
Mejlby	83,53	+	11						

Støvring Herred.

Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar-de	Huse	Ejerlag	Hartk. Tdr.	Kirke	Gaar-de	Huse
Vallev	?	△	?	?					
Borup	58,56	⊕	5		Harridslev	101,08	⊕	13	2
Helsted	75,99	△	10		Lindbjerg	66,63	×	9	1
Kondrup	70,27	×	9		Lindbjergg.	11,72		1	
Bjergby	101,26	+	11						
					Albæk	93,14	⊕	14	12
Raasted	85,30	⊕	11	4	Vestrup	68,72		6	
Svejstrup	39,60		4		Østrup	47,62	△	4	
Blegvad	11,03		1						
Hedegaard	5,33		1		Støvring	105,67	⊕	19	
Kjærgaard	?	×	1		Aastrup	15,76		2	
					Støvringg.	38,41	+	1	
Gimming	68,10	⊕	10	1					
Tjørby	99,70	+	9		Mellerup	78,60	⊕	16	4
					Sædde	11,07		2	
Lem	111,90	⊕	16	2					

Oversigten frister umiddelbart til Fremsættelse af Spørgsmaal som for Eks., hvorfor Tørring i Østerterlev Sogn med smaa Hundrede Tdr. Hartk. spredt over 13 Gaarde og 4 Huse maa opføres som kirkeløs, mens Gunderup i Svenstrup Sogn med knap 6 Tdr. Hartk. og 2 Gaarde tillægges en Kirke, hvorfor Aj-

strup og Nebstrup i Vindblæs Sogn med 14 og 9 Gaarde var uden Kirke, mens Svenstrup i Onsild Herred med 4 Gaarde har en Kirke af Kvadre. Det ser saaledes ud til, at Listen over Ødekirker er mangelfuld, hvilket kan tilskrives Optegnerens mindre gode Kendskab til Bærerne af enkelte Egnes Overlevering, eller at denne er tabt. Disse Anker er ikke tilstede udenfor Gjerlev Herred, hvor Kirkedækningen da ogsaa er overvældende.

Som et smukt Eksempel paa tabt Overlevering kan henvises til Stangerum, hvis førtidige Tilværelse som Kirkeby blev opdaget ved et Tilfælde. En ung Sønderjyde, Kr. Frank, gravede i sin Fritid paa et Sted i sin Husbonds Mark, han af denne havde hørt blive kaldt Kirken, og fandt Soklerne af en middelalderlig Bygning, som man med Henblik paa Stednavnet antog for Resterne af en Kirke. Det viste sig at stemme, idet der ikke kunde tages Fejl af Bygningens Grundrids og saa meget mindre, som et kgl. Mageskifte af 1551 taler om et Stangerum Sogn. Fundet skete paa et Tidspunkt, da Stednavnet var svundet ind til en Lyd uden Indhold blot kendt af de nærmest boende, og hvis Overlevering var tabt. At noget lignende kan være hændet de otte med $\triangle$ mærkede Byer er saaledes ikke udelukket, og naar de her er samlet i en Gruppe for sig, maa Aarsagen alene søges deri, at de sparsomme og ikke helt unge Optegnelser ikke har ladet sig bekræfte hos Stedets nuværende Beboere, ved Hjælp af Brevstof eller paa anden Vis. De er:

Onsild Herred. Assens i Falslev Sogn: 47,44 Tdr. Hartk.: 9 Gaarde, 1 Hus, 341,4 Tdr. Land dyrket Areal¹⁾). Assens og Falslev har begge haft Kirker. Optegnelse fra 1901. Falslev Kirke blev staaende, mens Assens maatte nøjes med Præsten²⁾). Denne boede i Assens Præstegaard,

---

1) Tal fra Aar 1680 efter Henrik Pedersen; 2) Stationsforv. Damgaard i Norup.

som brændte 2 Gange og flyttedes da til Falslev¹⁾. 1467—1634 nævnes en Adelsgaard i Byen.

Skrødstrup i Hem Sogn. 63,26 Tdr. Hartk. 13 Gaarde og 3 Udflyttere, 439,5 Tdr. Land dyrket. Har i gamle Dage haft en Kirke og en Herregaard²⁾. Optegnelse fra 1903. Det sidste er rigtigt; den tilhørte 1334 Anders Jonsen og kan endnu spores i de 2 nordvestre Gaarde, Tvillinggaarde, som er sammenbygget.

Gjerlev Herred. Norup i Vindblæs Sogn 61,23 Tdr. Hartk. 10 Gaarde, 3 Huse foruden Kragelund. 446,9 Tdr. Land dyrket. Kirken har staaet paa det højeste Sted i Byen NV. for Præstegaarden, i hvilken Vindblæs Præst boede. Optegnelse fra omtrent 1901³⁾, dog købte Jokum Klog, Kapellan i Mariager, Kragelund (7,49 Tdr. Hartk., 51 Tdr. Land dyrket) til en Præstegaard Aar 1742⁴⁾. 1768 boede Præsten i Vindblæs i Norup⁵⁾, i den sydøstlige Gaard, Matr. Nr. 1 a, som havde Anneksskylden. Det var en rummelig Bindingsværksgaard, der blev nedbrudt 1910. Stuehuset nord i Gaarden havde den Gang 18 Værelser og 2 Kviste mod Gaardsiden⁶⁾.

Nørhald Herred. Ørrild i Faarup Sogn: 44,32 Tdr. Hartk.: 6 Gaarde, 1 Hus, 214 Tdr. Land dyrket. Har haft en Kirke, hvoraf Spor skulde være at se 1903⁷⁾. En Gaard paa Hartk. 10—1—1—1 tilhørte 1664 Aarhus Kapitlet og en Jord, Faarup Kirkejord, paa 2 Skpr. Hartk. Faarup Kirke⁸⁾.

Stovby i Hald Sogn: 59,29 Tdr. Hartk.: 7 Gaarde, 272,2 Tdr. Land dyrket. Skal have haft en Kirke og en Herregaard. Optegnelse efter en mindre god Kilde; men det sidste er rigtigt; den tilhørte 1469 Kresten og Oluf Pedersen (Due?)

---

1) L. Both: Danmark II 297; 2) Grdr. Søren Skovbo, Hastrup; 3) Damgaard, Norup; 4) Wiberg: Præstehist. III 579; 5) D. Atlas IV 412; 6) Grdr. A. Pedersen, Norup, nuv. Ejer; 7) Medtjenere i Vester Kondrup 1903; 8) Matriklen i Landsarkivet, Viborg.

Støvring Herred. Helsted i Borup Sogn: 75,99 Tdr. Hartk.: 10 Gaarde, 413,6 Tdr. Land dyrket. En Kirke har ligget paa en Toft ved Byen¹⁾. Aar 1597 svarede Landgilde af en Gaard i Helsted til Borup Kirke²⁾ (Anneks?), ligeledes 1664 af 6—6—0—0 Tdr. Hartk. til Brød og Vin³⁾.

Østrup i Albæk Sogn: 47,62 Tdr. Hartk.: 4 Gaarde, 245,3 Tdr. Land dyrket. Skal i Bispernes Tid have haft sin egen Kirke, hvoraf Beboerne mente at have set Rester, en Kvaderstens Mur, ved Nationalmuseets Gravninger i 1913. Denne Opfattelse er næppe rigtig, men Bisperne har jo nok haft et Kapel paa Borgen, hvorom Talen kan være.

Vallev. St. Mortens Sogn. Nedlagt By i Randers Mark. Kirken skal have staaet ved en trind Knold tæt østen Mariager Vejen mellem Gaardene Langvang og Højslet, nærmest den sidste⁴⁾.

Ved Hjælp af Oversigtens Afmærkning lader Kirkedækningen sig udregne paa Hundredet i dens største og mindste Omfang; men i begge Tilfælde bliver Tallene omtrentlige, idet der findes Sagnkirker i Landsbyerne, som sikkert vil vise sig at være Ødekirker og andre, som maaske intet har paa sig. Alligevel er det af nogen Værdi at faa et Tal frem, og Regnestykket er derfor lagt paa samtlige Grupper af Ødekirker ud fra Visheden for, at Grundlaget ikke spænder over andre og flere Kirker end de, som staar nu og har levet i gamle Folks Tale. Imidlertid bør der her skelnes mellem Oldbyerne og de, der skyldes udstykkede Gaarde i Landsbyens Tilligende, og saadanne Byer er udeladt af Beregningen ligesom Klosterkirker og Renæssancens Herregaards Kapeller. Opstillingen faar derefter følgende Udseende: Onsild Herred faar 22 Landsbyer med 19 Kirker, Gjerlev Herred 25 med 17, Nørhald 21 med 20 og Støvring Herred 16 Lands-

1) Fru Karen Larsen, V. Kondrup; 2) Dronningborg Lensregnskaber, jvf. Fra Randers Amt 1916, Side 6; 3) Matriklen i Viborg; 4) Daglejer Hans Nielsen, Risagergaard 1904.

byer med 15 Kirker. Kirkedækningen bliver saaledes: 86, 36, 68, 95, 24 og 93,75 %.

Den lave Dækning i Gjerlev Herred skyldes Østertørslev og Vindblæs store Sogne, hvor Optegnelsen kan have svigtet eller andre Aarsager har grebet ind, idet der ikke med Rimelighed vil kunne gaas ud fra, at Forholdet har svinget væsentligt fra Herred til Herred inden for saa snævert et Omraade. Ligger der noget virkeligt til Grund for den gamle Folketro, at sognedelte Landsbyer engang har haft egen Kirke, skulde Knejsted have haft sin, men herom er Overleveringen tavs. Ydermere kan der peges paa, at Ileshøj — 1584 Ielshøff, Jarlshøj? —, som nu er bygget sammen med Østertørslev, forhen hørte til Nørhald Herred, hvad nok kan skrive sig fra en nedlagt Kirke; men ogsaa herom er Overleveringen tavs.

Samtlige beregnede Grupper giver 42 forsvundne Kirker i de fire Herreder, hvilket netop er Tallet paa Sognekirker idag. Der kan efter dette Udsyn ikke være megen Tvivl om, at Overleveringen i hvert Fald tragter efter at lægge en Kirke i hver af de gamle Landsbyer, en Bestræbelse Tanken vender sig mod, — og dog? Naar Gunderup i Svenstrup Sogn med sine 6 Gaarde og 6 Tdr. Hartk. skal have haft Kirke, vil Byens Skyldsætning, anvendt som Mindestemaal for Ejendom, nogen Kirkeby kan have haft, uvægerligt føre til, at samtlige Landsbyer har haft Kirke, fordi der overhovedet ikke findes Byer med lavere Skyld. Jævnføres dette løselige Indtryk med Forekomsten af virkelige Ødekirker i de bedst oplyste Sogne, ser man, det stemmer taaleligt, idet Nøronsild med 2 Byer har haft 2 Kirker, Glenstrup 3 Byer med 3 Kirker, Gassum 3 Byer med 3 Kirker plus Randrup med Kirke, Linde 2 Byer med 2 Kirker o. fl. a., hvor der til den forsvundne Kirke har hørt et Sogn med samme ene Landsby. Endnu ved 1680 ser man adskillige Sogne staaende paa dette uudviklede Stade, saaledes Sønderonsild med Ulstrup, Snæbum med Gundestrup, Dalbynder med Binderup,

hvor Talen er om Bysamfund med udstykkede Gaarde inden for Byskellet. I disse Forhold ligger vægtige Vidnesbyrd til en Bedømmelse af Helheden, og naar Overleveringen, som vi har set det, vil lægge en Kirke i samtlige gamle Landsbyer, kan det ikke være saa helt galt, naar hensees til Vestertørslev, Enslev, Kjærby, Lem og Mellerup, hvor Sogne og Byskellet endnu falder sammen.

Syslet maa saaledes have haft en Vrimmel af smaa Sogne; men er det ikke netop dette Indtryk, man faar af det sparsomme og spredte Kildestof, som er bevaret fra de nærmest liggende Egne? Aar 1251 hører vi, at Torkel af Gerwiltie i Aarhus Stift faar Lov til af Paven at forene to Præstekald, fordi de kirkelige Embeder i Danmarks Rige var saa ringe og usle, at *to af dem* ikke kunde føde sin Mand ordentlig efter Landsens Sæd¹⁾. Og 1536 oplyses, at en Præst havde tilegnet sig 7 Sogne i Galten Herred²⁾, hvorom der rigtigt er sagt, at var det Sogne af vor Tids Format, havde Vedkommende været Præst for det halve Herred³⁾. Endnu i Aarene efter Reformationen høres der jævnligt Tale om Sogne ud over Landet med 6—7 Gaarde, som beordredes nedlagt, fordi de var for smaa og fattige til selv at lønne Præsten og holde Kirken paa Fode; men om disse fire Herreders store Rigdom paa Kirker vil kunne findes i andre Sysler er maaske dog tvivlsomt. Ommerboens Bygder var smaa og tætliggende; men al Jord har været dyrket, og de Heder, som navnlig den sidste Snes Aar nu næsten har trængt tilbage overalt, har haft gamle Furer i Lyngskjolden og skyldes senere Tidens Forfald.

En saa tætsiddende Folkestamme skulde ikke have haft disse mange Kirker nødvendig, og naar den alligevel har rejst dem, maa Aarsagen søges i Kirkernes Fremvoksning af Gudehovene, der, som Stednavestoffet fortæller, har været saa talrigt tilstede, at end ikke

1) J. Olrik: Valdem. Sejrs Sønner, S. 363; 2) J. Saml. 3 II 449; 3) J. Saml. 3 III 80.

ethvert Hov afløstes af en Kirke. Der kan i denne Forbindelse peges paa Kvottrup i Hem Sogn, som 1680 var en Gaard med 8,41 Tdr. Hartk. og 67 Tdr. Land dyrket Areal, men ikke des mindre byder paa et Høe Høje Agre i Aaret 1805¹⁾.

Ødelæggelsen.

Som allerede nævnt i det foregaaende er der paavist 26 virkelige Ødekirker, 8 Sagnkirker og 8 af et endnu lettere Stof, ialt 42 eller netop Tallet paa Herredernes nu staaende Sognekirker. Der er antydet, at Tallet kan have ligget noget højere som Følge af Mangler ved Optægnelsen i Gjerlev Herred, og der kan endvidere her tænkes paa de tre nedlagte Landsbyer i Randers Mark, Hygind, Stistrup og Vallev, som Sagnet har fældet paa den sorte Død, og af hvilke i hvert Fald den sidste skal have haft Kirke²⁾. Men ogsaa uden disse er Ødelæggelsen overmaade, og den skal nu samles i et afsluttende Blik for om mulig her at faa Tag i Tiden, den foregik, og ad hvilke Veje. Spørges der i Landsbyerne idag, svares der som oftest: Det ved vi ikke, undertiden at Kirken blev flyttet til —, og saa følger Navnet paa Beboernes nuværende Sogneby; endelig har man Mistanke til den sorte Død og visse Herremænds Byggelyst. Fra-regnet en lille sparsom Rest er al Overlevering af virkelig Værdi gaaet tabt.

Et udbredt Sigende vil mene, at man i gamle Dage flyttede rundt med Kirkerne, og var dette Tilfældet, findes der grove Fejl i den foran opstillede Liste i et Antal, som ikke lader sig overse, fordi f. Eks. en Flytning af Kjærgaardens Kirke til Raasted By vel giver en Kirketomt, men ingenlunde en Ødekirke, og den løst optrukne Linje: Hver Landsby sin Kirke, maa da forlades. Imidlertid gælder Sigendet for god Latin og menes at dække haandgribelige

1) Org. Udskiftningskort hos Grdr. A. Akselsen, Kvottrupgaard; 2) Foran Side 74.

Flytninger fra en By til en anden, ikke blot altsaa Udvidelse af en Kirke med Emner fra en nedbrudt. Da saadanne Flytninger endnu forekommer omend sjældent¹⁾, kan denne Tro ikke helt afvises paa Forhaand saa meget mindre, som Kirkedalens Kirke (Hobæk) jo maa være ført til Hobro; men Sagen maa ses i det enkelte Tilfælde for herfra at skønne over Helheden.

Som flyttede opgives Randrup Kirke, der nu skal staa i Svenstrup, Blenstrup, der flyttedes til Gjerlev, Tjærby til Gimming, Kjærgaardens til Raasted, Handest og Karlby til Dronningborg, Glenstrup (Kloster) og Kirkedalens til Mariager og Hobro, samt endelig Liden Ingvors Limstenskirke til Kovsted By. Der er hertil at sige, at Flytninger i Folketroens Opfattelse kun kan tænkes mulige i saa Tilfælde, at indgribende Ændringer i Stedets Bebyggelse gjorde saadanne ønskelige; men slige Forhold foreligger kun for Hobros Vedkommende og tildels Mariagers. Der kan ligge andre Aarsager bag Sigendet som et Sammenlæg af Sogne med Udvidelse af den bevarede Kirke med Materialerne af en nedreven, hvorved dog let opdagelige Øgninger i Murene vilde fremkomme, samt endelig et Sammenlæg af Sogne uden nogen som helst Udvidelse, hvilket oftere har fundet Sted og turde være det almindeligste, fordi de romanske Stenkirker fra første Begyndelse synes opført saa rummelige, at de nok taalte et Sammenlæg af Fortidens smaa Sogne, som de var. Hvorledes stiller Flyttekirkerne sig hertil?

Vedrørende Tjærby og Blenstrup Kirker ligger Forholdet saaledes, at Stednavnene alene betegner de tilflyttede Landsbyer, Gimming og Gjerlev som gamle Dyrkningsfelter, mens Ejendom og Gaardtal viser dem som store Adelbyer, der som saadanne tør tilkendes en Kirke af Arilds Tid; Øgninger i Murene foreligger ikke, og Flytning i disse Tilfælde vil kunne

---

¹⁾ Der kan tænkes paa Gl. Essenbæk, Krogsbæk og Rolse Kirker, som blev flyttede 1869, 1901 og 1907, fordi de laa af-sides for Beboerne.

afvises uden Forbehold. Randrup lille Kirke var, som det endnu ses i Ruinen, opført i raa Kamp, mens Kirken i Svenstrup staaer i Kvadre uden Øgninger; ydermere var denne Kirke gammel i Gaarde paa den sorte Døds Tid, og den paastaaede Flytning turde melde om en Deling af et ukendt True Sogn med Kirken staaende ved Hovgaarden i Randrup. Kjørsgaardens Kirke er ikke funden i Marken, omend den vel nok har været til; men mod en Flytning til Raasted taler Byens Kirkebakke, der særlig smukt aftegner Kultstedets Former. Endelig er Kirken her opført i raa Kamp, Limsten og Kridt, formentlig før 1150, saa ogsaa denne Flytning vil vist kunne afvises. Handest og Karlby Kirker blev ikke nedbrudt med Genopførelse for Øje, og Liden Ingvors Kirke i Kovsted er mundet ud i det romantiske og minder i bedste Fald om et nedbrudt Kapel. Yderligere Stof om flyttede Kirker er ikke fundet, og det her nævnte med Undtagelse af Kirkedalens (og Glenstrup Kloster) kan ikke tilkendes Værdi som Støtte for et udbredt Sigende, der paastaar at slige Flytninger jevnlig fandt Sted. Det vil endelig ogsaa være klart, at en Overlevering, der daarlig har været i Stand til at holde paa Mindet om selve Kirken, endnu mindre kan have nogen begrundet Mening om, hvor den blev af. Ganske faa Tilfælde ufortalt maa Folketroen om flyttede Kirker afvises og ses som et sent opstaaet Udtryk for og en taalelig Forklaring af Kirketomternes Mængde.

For Trækirkernes Vedkommende ligger Forholdet vist noget anderledes, idet der med Grund kan menes, at de i stort Tal var omviede Gudehov, ved Anlæg af hvilke særlige Forudsætninger har været gældende —, det frie Udsyn, Kilden muligt Slægtshøjen etc. Som Følge heraf har saadanne Hovkirker ikke i ethvert Tilfælde kunnet staa bekvemt for sin By og kan være flyttet f. Eks. ved deres Opførelse i Sten. I Virkeligheden er det denne Vej, Overleveringen vil, naar den henlægger Marikirkes mordbrændte Tømmerhus til

Kovsted Lundesig, og lader Liden Ingvor opføre sin Limstenskirke ved Kalkgravene oven for Byen. Talen er her om saa fjerne Tider, at Overleveringen længst var forstummet, om ikke den havde haft Støtte i Liden Engel Viserne; men Spørgsmaalet melder sig da, om ikke et Stednavn alene, f. Eks. Kirkehøj i Gunderup, har kunnet optræde som Støtte for Overleveringen, der fraregnet Blenstrup og Kovsted Kirker ellers ikke kender Forskel paa Bygningsemner. Ud herfra var det maaske ikke urimeligt, om flere af Sagnkirkerne aldrig har opnaaet en Ombygning i Sten.

Det vil imidlertid være nok saa nyttigt at vende tilbage til den romanske Type for her at finde fastere Bund under Fødderne, som da ogsaa er tilstede. Naar der saaledes i Ribe Stift er fremdraget Rester af en romansk Kirke, som vel er optaget i Ribe Oldemoder fra ca. 1325, men betegnet som øde af en senere Haand, har Hugo Mathiesen sikkert Ret, naar han tænker paa den sorte Død som Kirkens Ødelægger. Et tilsvarende Kildeskrift er ikke bevaret over Kirkedækningen i Aarhus Stift, og en omtvistet Liste i Knytlinga Saga er maaske mere vildledende end vejledende. Først mange Aar senere, 1524, faas der nøjere Rede paa, hvad Stiftet havde tilbage; det var ikke saa overvætted meget ud over de nu staaende Sognekirker. Hovedfaldet var indtraadt og en fremadskridende Ødelæggelse lader sig ikke følge, men nok paavise med mange Aars Mellemrum.

Hvitfeld fortæller, at Valdemar Atterdag opførte en Borg i Randers af elleve nedrevne Kirker¹⁾, en Oplysning den gamle Historieskriver har hentet i Sjællandske Aarbogs Fortsættelse, som slutter af ved 1363. Købstadens ældste Topograf, Laurits Randrup, der skrev 1698, sætter Aaret til omtrent 1346²⁾, men Borgen, om der var Tale om en saadan og ikke blot en Beskyttelsesmur, var i hvert Fald til i 1357, da den dette Aar blev indtaget af Jyllands Adel. Hvor

1) D. Rs. Krønike I 513; 2) Randers March, Optræk 1895 S. 5, Note 17.

i Staden den har ligget, er ikke kendt; men 1898 fremgravedes Rester af en Mur staaende kun 26 Alen foran St. Mortens Kirkes vestlige Gavl og med Retning nordpaa, hvor den antoges at have haft Forbindelse med en i 1587 navngiven Rondel. Muren, der var opført af Munkesten med Beklædning af Kvadre i Vest, havde to Skydeskaar¹⁾ og var iøvrigt af en Styrke, som ikke enhver By magtede at opstille til Værn. Den falder naturligt ind i den gamle Beretning, og Kvadrene turde være bragt ind fra det nærmere Opland. Muren maa være nedbrudt før 1505, da den lades uomtalt i et Skøde fra dette Aar, ved hvilket disse Grundstykker blev givet til Helligaands Kloster, og det turde være Kvadre fra denne Mur, som nu kan ses i Stadens faa middelalderlige Bygninger som Paaskesønnernes Gaard og navnlig i Soklerne under Helligaandshuset med to romanske Vinduesoverligger, opført før Aaret 1500.

Man ser altsaa, at ogsaa i disse Egne var Ødelæggelsen gleden ind over 200 Aar før Reformationen, og Sognesammenlægget igangsat. Denne tidlige Ødelæggelse lader sig dog ikke paavise i Marken ud over Hvidsten Kirke, der var borte i 1401 og maaske for Kondrups Vedkommende, som 1396 delvis hørte til Borup Sogn. Hvad der ligger foran Valdemar Atterdag staar hen i det uvisse; nu træder den sorte Død til, og Sagnene skyder Skylden paa denne, der huserede 1348—50 og menes stedvis at have krævet indtil to Tredjedele af Strøgets Befolkning²⁾. Som den farlige Sot, den jo var, slog den ned for Fode i de Egne, den særlig fandt Indpas, og der er intet urimeligt i de gamle Beretninger om affolkede Landsbyer, om Overlevende, som ved mærkelige Midler søgte Forbindelse med Lidelsesfæller udensogns, eller om Kirker, der stod og faldt sammen som Følge af det almindelige Nedtryk. Vi har intet bevaret derom; men det var næppe Pesten med Eftervirkninger alene, som besørgede denne tidlige Ødelæggelse.

1) J. Saml. 3 IV 7 f.; 2) Joh. Ottosen: Vor Hist. I 385.

De elleve smaa Kirkers Afbryden ved Valdemar Atterdag er længst lagt over paa den sorte Død. Man glemte, at Kongen var af et Sind, der tillod ham at afbryde Kirker, naar han mente at have dem nødvendig, og oversaa de sørgelige Tilstande, han stod midt i og navnlig for denne Egn gav sig Udslag i Begivenheden i Randers 1340. Hugo Mathiessen har peget paa Fortidens Krige som Kirkernes egentlige Ødelæggere og næppe uden Grund. Ved Dyrby Kirketomt saas tydelige Spor af en Brand, som ikke kan tillægges den tilfældige Ildsvaade, fordi netop denne Kirke stod fjernt fra sin By, og Talen turde være om en Afsvidning ved Fjendehaand; iøvrigt er Brandspor ikke saa helt ukendt ved vor Tids Kirkebygninger¹⁾. Saa sent som i Klemensfejden gik talrige Herregaarde op i Røg, og der skal her peges paa et stedligt Tilfælde, som næppe er kendt.

Man ved, at Peder Kruse til Ballegaard, Ryum og Kellerup fik en af sine Gaarde sveden af i Borgerkrigen, derimod ikke hvilken. Da han senere paa Kongens Retterting anklagede Jens Dal i Hovtved og Jesper Jensen i Dalsgaard, fordi de stak Ild paa hans Gaard, stævnedes han Lars og Kristen Andersen i True og Niels Bugge i Randrup til at aflægge Vidne i Sagen, naar Kongen kom til Randers²⁾. Men hvad skulde Peder Kruses Bønder og Naboer vel kunne vide om denne Brand og vidne mod de to Himmerlændere, om ikke de som Øjenvidner havde set Kellerup gaa op i Luer? sagtens under Bondetogets Hjemfærd fra Randers 1534, idet en Borger her rejste Tiltale mod Kristen Tygesen i Dyrby for en Lade, han brændte ham af³⁾. Da Kapeller blev afskaffet faa Aar senere, har Kellerup lille Gaardkirke rimeligvis alt været borte, fordi den stod tæt op ad Gaardens Længer og turde være brændt sammen med disse. Naar slikt kunde times ved Landets egne Børn, hvad var der da ikke at vente af udenvælts Fjender?

1) J. Saml. 4 VI 196—97; 2) D. Mag. 3 IV 208; 3) Ss. 217.

Men enten det var Konger og Krige, Den sorte Død eller en almindelig Forarmelse, der bærer Skylden for denne ældre Ødelæggelse, blev mange af de faldne Kirker aldrig genrejst, og heri maa ses en Erkendelse af, at de var for talrige, de kunde undværes, og Tallet er dalet betydelig i Aarene før 1524, da Landehjælpens Regnskaber tager Ordet for de Kirkers Vedkommende, som Korntiende have og ellers ikke var fritaget for Afgiften. Saadanne var Købstadkirker, dog ikke Hobro, Klostrenes og maaske enkelte andre. Regnskabet angaar saaledes Sognekirker paa Landet, af hvilke Onsild Herred havde 10, Gjerlev 13, Nørhald 12 og Støvring Herred 10 Kirker. Siden da er der falden i Onsild Herred: ingen, i Gjerlev H. 2 — Klattrup og Udbyover — i Nørhald 2 — Handest og Hoo, der unægtelig her træder i Stedet for Karlby, samt endelig i Støvring H. 2 — Bjergby og Tjærby. Disse seks Kirker plus Købstadkirkerne i Randers og Mariager, ialt syv og vel Lunde Kapel maa tilskrives Begivenhederne omkring Reformationen.

Da nemlig Klemmebrevet af Maj 1555 til Forbedring af Præsternes Lønning i Aarhus Stift ikke har Paabud om Kirkers Afbryden i Dronningborg og det senere Mariager Len, maa Ødelæggelsen i disse Egne være afsluttet. Som ventet tager den sit Udspring i Randers, hvor Borgerne var stærkt optaget af den nye Lære; men uden egentlig Forbindelse hermed og meget stilfærdigt indledes i 1527 med Helligaands-Ordenens Salg af sit gamle Kapel, der var bleven overflødig ved Kong Hans' Gave af St. Mortens Kirke, hvis Ombygning Brødrene nys havde afsluttet. To Aar senere, 1529, er Overvejelserne imidlertid i fuld Gang, idet Borgerne d. A. androg Kongen om Lov til at nedbryde den gamle St. Laurentius og det længst forsvundne Frue Klosters Kirke (St. Peders) med begge Menigheders Henvisning til St. Mortens Kirke. Tilladelsen blev given, men Ødelæggelsen udsat, hvad der med Henblik paa de senere Begiven-

heder og navnlig Abbedisse Karen Rosenkrantz's Søgsmaal mod Randers Øvrigheder i 1537 maa tilskrives Modstand fra Konventets Side i Mariager, som jo ejede St. Peders Kirke. Sagen var ikke i Orden, da Klemensfejden udbrød; Borgerne gik her sammen med Adelen mod gamle Kong Kristian, slog Bønderne paa Flintebjerg og fik et Kort paa Haanden, som for en Gangs Skyld lovede Sejr over den gamle Fjende i Mariager. 1535 gav Kristian d. Tredje de to Sognekirker til Borgerne for Vilje og tro Tjeneste, som Borgmester, Raad og Menighed i Randers Os og Riget i denne fremfarne Fejde bevist haver og her efter Os og Vore Efterkommere, Konninger bevise kan, til Gavn for deres By¹⁾. Kongen havde her lagt Haand paa Næstens Gods, men gik den Vej at erklære sine Forfædres kgl. Breve for døde og yde Klostret i Mariager Vederlag et andet Sted.

Borgerne var traadt op med en vis Iver for Pederskirken's Ødelæggelse, og da Sagen lader sig følge i Enkeltheder, og det desuden er af nogen Værdi at se, hvilke Interesser, det var, der raadede for Kirkernes Skæbne i denne bevægede Tid, skal den gennemgaaes i al Korthed. Kirken var brændt, uvist naar, og henlaa endnu saa godt som øde, hvis man da ellers tør fæste Lid til denne Vending i det kgl. Bevillingsbrev af 1529, som her gentager Borgernes Andragende. Men om saa var, tilhørte den Klostret i Mariager, Genopførelsen, der muligt var langt fremme, kunde saaledes ikke paaføre Byen større økonomiske Vanskeligheder, og Iveren for Kirkens Forsvinden maa derfor søges et andet Sted, men hvor?

Den gamle Klosterkirke laa mellem sine Kirkegaarde, Vor Frue og St. Peders med den første nedad mod Torvegade og den sidste opad mod nuværende Provstegade; vest for disse laa andre af Mariagerens Grunde, af hvilke Randers By i 1462 havde

---

1) D. Mag. VI 141.

købt en 26,5 Alen lang og ca. 7 Alen bred Strimmel Jord for dermed at føre Nørregade igennem til Torvegade, og samme Aar havde den overtaget den søndre Ende af Frue Kirkegaard til at holde Torv og Marked paa. Dette afstaaede Stykke skulde afpæles og Borgerne forpligtede sig fremtidig til ikke mere at holde Torv og Marked paa den som Kirkegaard bevarede Rest. Man var i Mariager med Betænkelighed gaaet med til disse Afstaaelser, havde saaledes betinget sig, at Jorden skulde gives Klostret tilbage, saafremt Byen opførte Huse paa Grundene; dog ved Mellekomst af Adelen var Sagen gaaet i Orden.

Men Jorden var dyr; for Hærstrædets Gennemførelse maatte Byen udrede en Afgift, 6 Grot aarlig til evig Tid til Vor Frue Messe i Frue (St. Peders) Kirke og 1 Mark lybsk i 20 Aar til en Begængelse i Mariager for deres Sjæle, som hvilede i den afstaaede Del af Kirkegaarden, iøvrigt var Prisen aftalt ved de adelige Mellemmænd og næppe for dyr i Henseende til Stedet og Brugen. Det havde saaledes voldt Byen Bryderi at bringe denne Sag i Havn, og pebrede Afgifter, og det vilde ydermere volde Vanskeligheder og nye Afgifter at opnaa en nødtørftig Udvidelse af det udlagte, men slemt indeklemte Torv. Alt dette vilde imidlertid jevne sig i samme Øjeblik, Byen fik Kirken overladt til Nedbrydelse, og under denne Synsvinkel maa Borgernes Andragende af 1529 ses. Den dødsdømte Kirke blev nedlagt for at skaffe billig Torveplads eller netop paa den samme Begrundelse, som 350 Aar senere nær havde jevnet det statelige Helligaandshus med Jorden.

Det er vel tvivlsomt, at St. Peders og St. Laurentii Menigheder denne Gang fik Brug for St. Morten til Sognekirke; thi efter Graabrødrenes Fordrivelse havde Klosters nye Ejer, Mogens Goye til Klausholm allerede i 1530 givet denne Kirke tilbage til Vor Frue Sognemenighed med Forbehold af Retten til selv at kalde Sognepræsten. Det blev Mads Lang, og den hele Overdragelse, der saaledes træder frem som et

usminket Led i den lutherske Agitation, skulde blive den egentlige Aarsag til Ødelæggelsen af St. Klemens Kirke. Graabrødre Kirke var forholdsvis ny, bygget ved 1467, men ejede saa lidt som St. Mortens Kirke egen Kapital eller Jordegods. St. Klemens Kirke blev da beordret nedbrudt, og dens Ejendomme og Jordskyld delt mellem Graabrødre og St. Mortens Kirker, der fra 1540 var Byens eneste Sognekirker. Om trent ved denne Tid, i hvert Fald maa St. Johannes være falden, eftersom den ikke nævnes i den kgl. Ordre af 1562 til Mariager Kloster om Udleveringen af Brevene paa St. Hanses Gods til Randers Hospital.

Paa Landet, hvor Sammenlægget af de smaa middelalderlige Sogne til større Enheder forlængst var gledet ind og med Katholicismens Billigelse, synes Kirkernes Antal at svare til Behovet. Naar Ødelæggelsen dog bredte sig til Landsognene, skyldtes det væsentlig Manglen paa Præster med Indstilling for og Vilje til at tjene den sejrende Lære i Forbindelse med Kronens omfattende Beslaglæggelser af Kirkegodset, som hindrede Menighederne i at holde Kirkerne paa Fode — Ulemper, man overvandt ved yderligere at lægge Sogne sammen og Nedbrydning af Kirker. Jørgen Lykke kunde nu hente den fornødne Kvadergranit i Klattrup og vist tillige i Udbyover Kirker ved Opførelsen af hans nye Hovedgaard, Overgaard, og snart rullede Kirke paa Kirke som i Valdemar Atterdags Dage ad Vejene ind mod Randers efter Samraad mellem Kristian d. Tredje og Superintendent Mads Lang tilpas belejligt for Kongens Byggearbejder i Staden.

Man har heftet sig ved Graabrødre Klosters Omdannelse til Slottet Dronningborg som Ophav til denne sene Ødelæggelse, men ikke med megen Ret. Ordlyden af de faa bevarede Bevillingsbreve udtaler ganske vist, at Lensmanden maatte anvende Kalk, Sten, Tømmer etc. til Dronningborg Bygnings Behov; men dette maa være Kancellistens Ordvending for Kongens Arbejder i Staden, idet der nemlig maa gaas

ud fra, at naar Kristian d. Tredje tog Ophold i Randers 1551 og tøvede her et halvt Aar igennem, maatte Klosters Ombygning i det væsentlige være afsluttet. Den har, saavidt der kan skønnes, drejet sig om indre Forandringer i det firelængede Klosteranlægs tre Fløje med Paabygning af disse ud over det rimelige, saaledes ved det femloftede vestre Hus, der indrettedes til Lenskornet, men ikke taalte det haarde Tryk og snart maatte nedtages. De afbrudte Kirker kan være anvendt ved Slottets ydre Fornødenheder, 1553 saaledes til Anlægget af Vandmøllen; men de Ødelæggelser, der lader sig datere, peger i Virkeligheden bort fra Slottet. Ganske vist fortæller Præsten i Aarslev, Peder Nielsen, at Fløjstrup Kirke i Sønderhald Herred blev øde 1550 *die vigilia pentecostes*¹⁾; men den gamle Benediktiner er ikke paalidelig i Aars-tal, og de bevarede Breve er fra 1552—53, altsaa yngre end Klosters Ombygning.

Kongen var efter Dronningborgs Fuldførelse gaaet i Gang med at befæste Staden, til hvilken Ende han ledede Nørreaen i en gravet Kanal ind norden om Byen og dækkede denne Grav med en Mur fra Østerport til henad Kong Valdemars Rondel. Over Graven førte Broer til tre Porte, af hvilke den nordre fik Taarn, mens Pillerne under Østerport skulde sættes af Kvadre efter Kongens Orde. Af Udgravninger og gamle Syn fremgaar, at dette Arbejde har krævet rig Anvendelse af Kvadre, hvis Oprindelse fremgaar af en romansk Vinduesoverligger i Nørretaarns ud mod Graven vendende Side²⁾. Ved dette Befæstningsanlæg turde da de af Kristian d. Tredje nedrevne Kirker i Fløjstrup, i Erslev, i Vorup, i Handest, i Karlby, i Bjergby og Tjærby have fundet Anvendelse. Den dødsdømte Kirke i Vesteralling fik Lov at staa; var det mon fordi dens kløvede Marksten stod mindre godt til det nye Værns fornemme Kvaderpragt?

---

¹⁾ Fra Randers Amt 1928 S. 90; ²⁾ J. Saml. 3 II 509, jvf. 3 IV 1 f.

Kirken og Hovet.

Langs den hedenske Linje, som lejlighedsvis er lagt gennem Undersøgelsen, træder enkelte Punkter frem fra Tiden omkring Ansgar. Trods al Mangelfuldhed er de nok værd at ofre et afsluttende Blik ud fra selve Stoffet og med Udelukkelse af større Gentagelser; den udnyttede Enkelthed maa da søges foran ved Hjælp af Bynavnet.

Af de gamle Guder synes Odin at være dyrket paa Karlby Vi og vist tillige paa Lundebakke i Gjerlev Sogn. Thor kan være knyttet til Thorsø Hug i Hov Mark, til Thors Sig og Thorsmark i Mejlby Mark, Frø til Kudelund i Alstrup Mark og Freja til Mejlby og Lindbjerg.

Undersøgelsen blev af ringe Værd i Henseende til Kirkens Stade paa Gudehovets Tomt og maatte blive det, fordi der ikke er gravet. To Kirker skal have slaaet paa Hørgaderne i Hastrup og Lindbjerg, hvorom intet sikkert kan siges, da Tomterne ikke har vist sig; en tredje, i Udbyover, laa ind til „Hørge“ og „Haas“, en fjerde, i Jennum, havde Søndersiden vendt mod Hørtøften, en femte skal være brændt ved Kovsted Lundesig, der tager sig ud som et Kultnavn, — og endelig en sjette Kirke stod rejst over en Oldtidsgrav i en lav naturlig Højning, som Stedets særegne Overfladeforhold røber at have heddet Guldberg før Kirkens Opførelse. Denne enkelte Tomt — i Blenstrup, blev aabnet af Ejeren og undersøgt af Nationalmuseet, der afdækkede et indviklet Fyranlæg, utvivlsomt staaende i Bunden af et kreds rundt Hus af ca. 12 Alens Vidde fra Tiden for Folkevandringen og vel af et Udseende som de kendte Husurner.

Det runde Hus passer imidlertid daarligt til Folkevandringstid, idet Kraghede Fundet forlængst har vist, at man allerede før Kristi Fødsel var gaaet over til det aflangt firkantede Beboelseshus. Blenstrup Fundet behøver da heller ikke at være noget Beboelseshus, selv om Fyranlægget tyder paa et saadant, men kan være en ældre Hustype, man har bevaret, fordi

det kan have tjent særlige Formaal, og Ordet Ligbrændings Anstalt har da ogsaa været nævnt med Henblik paa det afdækkede Fyrsted, der er adskilligt mere sammensat end f. Eks. Husarner i Ginderup Jernalderby. Den fremsatte Tanke *kan* passe, fordi Gravlæggelse af ubrændte Lig vel var bleven genoptaget henad Kristi Fødsel; men Ligbrændingen holdt sig til Landet kristnedes, og Anlægget kan saaledes nok være brugt hertil henad Aar 500.

Om Blenstrup Fundets mulige Forbindelser med Gudehovet maa foreløbig ties, — et saadant har endnu ikke vist sig i Danmarks Jord, og selv om adskilligt af det her samlede Stof unægteligt peger mod et Kultsted paa Guldbjerg, maa lignende Anlæg fremdrages andetsteds, før Spørgsmaalet: Hov eller ikke er modent til Løsning. I denne Forbindelse vil det være af Værdi at faa undersøgt ved Gravning i Omegnens Kirketomter, i hvilken Udstrækning Pave Gregors Henstilling om de hedenske Temples Omvielser har fundet Anvendelse hos os. Af Tomter egnede for denne Undersøgelse kan peges paa Karlby og Dyrby samt Rummet mellem Sokkelgruberne i Stangerum, de to sidste med Brandspor i Lighed med Blenstrup Tomt.

De gamle Helligdomsjorder har vist sig; de har overgaaet Bøndergaardes i Udstrækning og kan ved et Laan fra Aabosyssel skønnes at have haft Rettigheder, disse ikke laa inde med. En Landsby — Ommestrup i Mørke Sogn — med 12 Gaarde uden Kirke og uden enhver Antydning af Sagn om nogen saadan, har for sin vestre Gade Navnet Hørgyden, et Stednavn, der almindeligt antages at skrive sig fra Hør og Høravl. Da Hørren ikke kan være dyrket i selve Gyden, men nok i den tilgrænsende Jord, maa Gyden have Navn efter Jorden, der hedder Hørtoften — eller som Navnet skrives i Eriks sjællandske Lov: *høræ og høghræ toft*. Teksterne her er ikke oplysende; der siges, at 12 Oldinge i Tilfælde af Jordstrid skal sværge (Skel) mellem Toft og Gade, mellem Ager-

jord og Toft, mellem høræ toft og Agerjord; siden skal de rebe og sætte Skel der, hvor det kan falde. — Men bor nogen uden for eller paa høgræ toft, og som tilegner sig Jord af anden Mands Ager eller af Tofts Ende, da bøder han 6 Ører, hvis Sagen lader sig jævne paa Grandestævne; men maa han føres til Tings og dømmes her, bøder han 12 Ører for sit Overgreb¹⁾. Der siges ikke, hvor høræ toft laa; men den var beboet, altsaa ogsaa bebygget og maa derfor regnes for en Toft lig alle andre. Nu er det jo sikkert nok, at „Toft“ ikke blot var Agers „Moder“, men ogsaa Gaards Særbrug, hvor Bonden alene, men ingenlunde Byen havde at bestille; høræ toft kan følgelig ikke være brugt af Byfælliget til Hørvæl eller paa anden Vis, og Stednavnets Forled kan ikke være Hør; men hvad da?

Det havde her haft Værdi at vide, hvor Hørtoften laa i Forhold til Byens øvrige Tofter, samt hvilken Bebyggelse den kan have rummet for her at komme efter af hvilken Grund, Loven nævner den særskilt, og mon det skulde være saa helt umuligt endnu at komme den paa Sporet, naar ellers saa meget andet af den gamle Landsby er bevaret?

I Tilfældet Ommestrup finder vi Hørtoften liggende langs Hørgydens vestre Side, og da denne er Bygade, ser man, at Hørtoften som andre Tofter har ligget ved Byen. I Nord gaar den over i Toften til M. Nr. 4, i Syd til Toften under Hovedgaarden, M. N.re 1 og 2, i Vest ligger Bymarken, og Hørtoften har saaledes i nærværende Tilfælde ligget som et Indskud blandt Byens øvrige Tofter uden synlig Forskel fra disse. Af Beboelser havde den ingen i 1803 (Bykortet); men øst for Hørgyden, der er en smal og lidt nedskaaren Vej, laa indtil Udskiftningen en stor Bondegaard paa henad 100 Tdr. Land, 8 Tdr.

1) De danske Landsbyer i Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1918 S. 235 og 238; Danmarks gamle Landskabslove Bind 5, S. 482 —83 og 497, hvor Haandskrift A opgives at have høgræ toffth og hørtofft. (høgræ toft = hørhæ toft?)

Hartk. med særlige Rettigheder, saasom en Aalegaard i Stranden (1578) og et Herberghus, der 1687 ikke var Stuehus. Gaarden, M. Nr. 3 var ikke Byens Hovedgaard (Nr.e 1 og 2), ej heller Kirkebol, der var langt mindre og rentede iøvrigt til Hornslet, ikke til Sognets Kirke, beboedes i 350 Aar af samme Slægt, som enten var af Adel (Udsøn) eller skrev sig fra den i Egnen udbredte Slægt af jordegne Bønder. Heri og gennem dens Herlighed træder den frem under en vis Anseelse, for hvilken Grundlaget ventelig vil være at finde udenbys.

Hvad Hørtoften angaar vil der kunne jevnføres direkte med Hørtoften i Jenum, som ligger øverst i Byen med Gaarde i Øst og Vest, men afsluttes i Nord af Kirketomt og Anneksgaard. Der vil ligeledes kunne tænkes paa „Hørge“ i Udbyover, et Stednavn Folkemaaliet maa have talt som Hørre og laa ved Haas¹⁾, en Lavning, begge liggende nær Kirketomt og Anneksgaard — paa Hørknoldene i Gunderup, 2 stenede Røser foran Byens M. Nr. 1, der udpegedes af Overlevering som Stedets gamle Præstegaard — og endelig paa adskillige Hørgader. Jevnføres dette Stednavn nemlig med Hørtoft, ser man, at Hørgaden i Mejlby, som 1788 laa paa de søndre Ender af „gammel Høje Vang“ naaede ned i Byen som Øvre og Nedre Hørgade, paa Skellet af hvilke vi s. A. finder Stedets Anneksgaard, — at Hørgaden i Hastrup ligesom ovennævnte skyder ind i Byen fra Vangen hen foran Toften til Hastrup Hovgaard og bar efter Overlevering Stedets Sagnkirke, — at Hørgaden i Lindbjerg, ligeledes med Sagnkirke skyder sig tæt op ad Byens M. Nr. 1, udpeget af Overlevering som Stedets Præstegaard, — og endelig for at tage Eksempel fra en Nutids Sogneby, at Hørgaden i Harridslev

---

1) Stednavnet findes i Udbyneder som Haa'st (best. Intetkøn af Haas) og Haastoft, et Areal af trekantet Form, omgivet af Veje. Herfra udgaar Haa'st, det øverste Stykke af Bjerresvejen, hvor der gaar Spøgeri og vel derfor tør antages for et Kulnavn. Mejeriet paa Haastoft har optaget dette Navn.

(Støvring H.) ligger omsluttet af Gaarde, Kirke og Præstegaard.

Der kunde være Anledning til her at spørge sig selv, om disse Hørgader oprindeligt var andet og mere end Færdsejsveje, der lig Hørgyden i Ommestrup førte forbi Hørtøften, navnlig fordi de her nævnte og adskilligt flere slet ikke er Gader i vor Tids Betydning, men virkelige og ofte betydelige Tofter omgiven af Veje, liggende ved By og rækkende ind blandt dens Gaarde. Bliver Svaret nægtende, maa Hørgaderne have ændret Indhold i Tidens Løb og dækker over fordulgte Hørtøfter, med hvilke de da vil kunne jvnføres uden Forbehold, i modsat Fald kan peges paa en nok saa paafaldende Lighed, denne at begge Stednavne ynder at optræde saa ofte ved Kirketomt og Anneksgaard virkelige og sagnagtige, at Betydningen ogsaa ad denne Vej maa siges at falde sammen.

Imidlertid: Da Hørtøften, som det synes, ikke kan have Navn af Hør — bliver der da anden Udvej mulig end helt at lade Høravlen falde, at indrømme Anneksgaarden visse Egenskaber i Retning af Hørtøftbebyggelse, samt endelig i Ødekirkens og Annekssets Nærværelse at se en ubrudt Linje fra hedensk til kristent Jordegods ud fra Erkendelsen af, at vi her staar overfor Rester af Hørgædet, Hedenskabets viede Ejendom? I modsat Fald maa Kirken og dens Landboer tilkendes en overmodig Hang for Høravlen, hvad der vil falde nok saa vanskeligt at begrunde. Bliver Svaret samstemmende forstaar man, hvorfor Harridslev Hørgade — en Kende udvidet ganske vist, dog ikke ud over den Jord, om hvilken Gaardene ligger i Kreds — endnu bærer Kirke og Kirkegaard, og endelig hvorfor hin store Bondegaard i Ommestrup med flere for Bøndergaarde usædvanlige Herligheder tør tilskrives den Kirke, Byen dog vist maa have haft, siden der fandtes et Kirkebol og endnu findes Kvadre i dens Gaarde.

Ud herfra skal der nu tages en Modprøve paa et

Par af Anneksgaardene med et nogenlunde fyldigt Stednavnestof for her at komme efter, hvorvidt Annekset har haft Forbindelser med det hedenske Jordegods eller ikke. Der er Jennum, hvor vi i samlet Strøg finder Hørtoft, Ødekirke, Anneksgaard og Bispeagre med Mømosen, der sagligt svarer til Mø eller Jomfruløkken i Randers Mark. Begge er opkaldt efter Jomfru Marie; men Mømosen turde dog være en Om-døbning fra hedensk Kulturnavn; jvf. Frøs Mose. — Der er Blenstrup Anneks med Ødekirke paa Guldbjerg rugende over en Brandgrube af en hidtil ukendt Slags staaende i Hellekiste. Anneksjordens Længdeskel er her vendt mod Alssig, hvor mystiske Fremmede bedede Heste i Kirketiden i en Løkke (? Hovsløkke 1551), og omsluttet af Alsagre, der løber mod Lundebakke og Gaarden Vinbærlund i Gjerlev Sogn. Der er endelig Lindbjerg Anneks — foreløbig blot sagnagtig, da Ødekirken endnu ikke har vist sig — men i hvis Jorder man finder Hørgade, Sagnkirke, Kirkegaard (?), Kirkeagre, Visbanke, Vishul med det bløde Sted, der af en 85 aarig i Byen er betegnet som Helligkilde.

Det har saaledes været muligt at fremdrage af disse Anneksjorder et Stednavnestof af hedensk og kristent Indhold i Blanding. Det underbygges taaleligt af Sagnstof om ridende Fremmede ved Alssig, om den svøbende Kvinde i Lindbjerg og den blaa Jomfru i Mejlby. Navnlig den sidste har ved sin Vandring langs Vandets Fald i Frørende taget Skikkelse af Vædens livgivende Gud, og begge er rimeligvis Freja i kristen Belysning. Deres Opræden paa Hørgade ved Stedernes Anneks er røber dem som hørende Kultstedets Spøgelserverden til. Danner der sig ikke ud af alt dette en Forstaaelse af, at vi her staar over for Rester af forlængst hensmuldrede Vibol? Jeg mener det; Annekset er Dele af Hedenskabets viede Ejendomme.

Vi ved, at Præstejorder laa i Fællig med Bøndernes; naar derfor hedensk og kristent Navnestof i vor

Tid samler sig ind til og om Anneksgaardene i de nu kirkeløse Landsbyer, ved vi endvidere, at dette ikke kan skyldes Udskiftningen, men Tiden før Fællesskabets Indførelse, da Jorderne ligesom nu laa samlede om Ejendommens Huse ifølge Folkets ældgamle Bosættelse i Bol, af hvilke Viet maa være tillagt sit. Vi hører Genklang af det viede Bol i et Stednavn som Vibolsagre, Hovbolet, der ligesom andre Bol maa tænkes at have haft indtil 36 Tdr. Landg. Hartk.¹⁾ og altsaa var Gaarde, der passede for Hovgoden, den hæderværdige Thegn, Storbonden, Høvdingen.

Men dette er jo ikke Præstebolet, som vi kender fra Jordebøgerne og ved var langt mindre. Naar da Annekset har røbet sig som Dele af Vibolet, Hovbolet, d. v. s. Hovgaarden, maa der være sket en Opløsning af dette ved Kristendommens Indførelse; hvad melder det fremlagte Stof herom?

Der spores i Jennum Anneks visse Tegn til en ældgammel Udstykning af noget helt, nemlig i et ringe Præstebol og et større Fald Jorder, Bispeagre, hvis Forhold til Jennum Hovgaard ellers er ukendt, — ligesaa i Blenstrup Anneks, hvis Kirke ved Hjælp af de ridende Fremmede lader sig knytte til Kilden Alssig i Alsagre, der 1551 (Hovsløkke Mark?) hørte til Blenstrup Hovgaard, — i Gjerlev Hovgaard, Lunden eller Vinbærlund, hvis Udstykning røber sig i den alt for lille Skyld til selve Herredshovets Vi — 1492 kun 14 Tdr. Hartk. mod almindeligt 20 Tdr. og derover — og hvis først udskilte Lod tør søges i Rafnsager ved det nye Dige, som samme Aar opgives som stenet til Blenstrup — i Ommestrup M. Nr. 3, hvis Herlighed tør tilskrives Hovgaarden, ikke Hovvedgaarden, efter en fuldbyrdet Udskillelse af Kirkebolet, — i Lindbjerg Pindegaard, hvis først afgivne Lod, M. Nr. 1 er angivet som den forsvundne Kirkes Præstegaard, mens de to Tredjedele halveredes inden for Mands Minde, i Randrup Hovgaard, der har været

---

1) Sv. Aakjær.

ude for ganske den samme tredelte Udstykning, — samt endelig i Karlby Hovgaard, hvor denne Udstykning lader sig bilægge med Tal.

Vi har set, at Karlby i 1425 bestod af Karlby Gaard og Karlby Bol, en Tilstand, der synes at gentage sig i Sognebyen Svenstrup (Onsild H.) med Svenstrup Hovgaard og Svenstrup Bol. Aar 1584 var Karlby bleven til 3 Gaarde med 8—6, 8—6, og 8 Tdr. Hartk.¹⁾, af hvilke de to første er den lignedelte Karlbygaard, den sidste altsaa Bolet til Karlby Kirke, Præstebolet. Karlby samlede Skyld, 25—4 tager sig ud som et gammelt Fuldbol paa 2 Mark Land, og ved en første Udstykning af dette Fuldbol er Præstebolet følgende opstaaet.

Siden 1259 i hvert Fald har Karlby Præstebol efterhaanden tilhørt Benediktinere, Karthusere og Birgittinere, i hvilke sidstnævntes Jordebog af 1584 det altsaa staar opført med 8 Tdr. Hartk. Da Klostrene sjældent forhøjede Afgifterne og dette Antal taget 3 Gange giver 24 Tdr. eller Fuldbol paa 2 Mark Land, har vi efter al Rimelighed her Skylden af det oprindelige Karlabyr og, som den var ved Oprettelsen af Præstebolet, der saaledes er udlagt med en Tredjedel af Ejendommens samlede Tilliggende, mens de to Tredjedele, som blev ved Karlbygaard, er lignedelt i Tiden 1425—1584. Da det synes, at Oprettelse af Præstebol har uadskilleligt været knyttet til Kirkers Indvielse lige fra Harald Blaåtands Dage og iøvrigt var en Hævd, der maatte regnes med²⁾, ser man som alt vist ovenfor, at Præstebolet maa være udskilt af det ældgamle Karlabyr, da Stedet kristnedes. Det overskydende Hartk. 1—4 Tdr. paa Karlbygaard kan være paalignet denne før Højadelen afleverede den til Munkene.

¹⁾ Mads Knudsen: 2 Ørter Rug, 2 Byg, 1 Havre, 1/2 Fjrd. Smør, 1 Svin, 2 Mark 3 1/2 Sk. 1 Pend. Gæsteri, 6 Skpr. Gæsterihavre, 1 Mark Haar, 20 Læs Ved og 20 Læs Gødning (at køre); Knud Lassen: Ligesaa; Chr. Lavritsen; det samme, men kun 1 $\frac{1}{2}$ Smør. Jordeb. til Mariager Kloster 1584. Rigsark.;

²⁾ Jul Plesner: Kirkesognenes ældgamle Ret S. 21.

Et andet Forhold ligger nu nær dets Opklaring. Karlby besynderligt lille Sogn i Onsild Herred skyldes det enkelte Bol, Karlabyr, Odins eller Karlernes Gaard helliget Guden af disse hans Dyrkere. Da Stedet kristnedes, afløstes Karlby Hov af Hoo eller Karlby Kirke, og samtidig blev Præstebolet til efter gammel Hævd, mens Karlabyrs øvrige Skyld, de 17—4 forblev ved Hovedejendommen, der senere i Tidens Løb optog Navnet Karlbygaard som Modsætning til Karlby Bol. Af Ydingen til Hovet — Hov-Tolden, der svaredes Høvdingen i Egenskab af Hovgode, Offergode — og Hov-Ærvidet, som sikkert var Pligtarbejde til Hovet og Hovgaardens Drift, fulgte Hovtolden sandsynligvis Præstebolet i Form af Aars- eller Højtidsoffer, mens Hov-Ærvidet, d. v. s. Hove-riet, blev ved Hovedgaarden, da Præsten og hans Landbo stilledes lige med Bønder.

Det lille Karlbys Bidrag til dansk Historie blev saaledes at kaste Lys over Sammenhængen mellem Hov, Hovgaard og Hovyding i Forholdet til Kirke, Præstegaard og Hovedgaard i hin fjerne Tid, da man afspiste Ordets Tjener med en Tredjedel af dette Hovbol, Odins Offergode eller Dyrkere havde nydt.

Bidrag til Kjærby Sogns Historie.

Personalhistorisk Skildring
af Chr. Wammen.

Nøragergaarden.

Mtr. Nr. 11. — Gml. Nr. 2.

Stormene sukker om frøede Mur
og rusker i mossede Straa.
De synger i Moll, de synger i Dur,
over Have og Hegn, gennem Slippe og Skur:
Fare hen! Fare hen og forgaa!

Klokkerne kalder til evige Blund
bag Kirkegaardsmuren i Fred.
Vort Jordeliv er kun en liden Stund,
snart hviler Støvet paa Gravens Bund
og glemt er de mødige Fjed —.

AAR man fra *Kjærby* ad *Mariager-Vej*
har passeret Broen over *Kjærby Aa*, svinger
Vejen lidt til venstre om ad den
gamle *Vasegaard* for at undgaa Hem-
Bakkens værste Voldsomhed og har saa en temmelig
lang og betydelig Stigning helt op til „*Kren' Niel-
sens Høj*“. Højen er desværre nu forsvunden, som
saa mange flere af disse vore Fædres interessanteste
Oltidslevn; men for en Del Aar siden var endnu det
meste af den bevaret. — Ofte har jeg siddet paa
denne Højs lyngklædte Skraaning, naar jeg paa mine
Cykelture til *Mariager* kom der forbi, og favnet i

mit Blik det vide Udsyn til alle Sider: *Hem Kirke* og storslaaede *Bakker*, *Kjærby* lidt længere borte, som tilfældig henkastet i Dalbunden, *Kjærbygaard*, enligt beliggende i Naturens Fred omgivet af store, gamle Træer ved Kærets Bred, og *Hald* Vindmølle langt ude i Kimingen —.

Men hvem var „*Kren' Nielsen*“? — Derpaa maatte jeg ogsaa tænke, og en af de rigtig gamle fortalte mig om den længst forsvundne „*Krensgaard*“ i Hem, om hvilken endnu „*Krensmarken*“ minder, at der boede engang en *Kren' Nielsen*, der saa ofte listede op og satte sig paa den gamle Kæmpehøj, at hans Navn groede fast til den. Andet og mere derom ved jeg ikke, ved ikke engang, om Sagnet taler Sandhed; men Udsigten derfra er ejendommelig og smuk. — Forrest i *Kjærby* ser man derfra *Havbæk* og *Nørager*, og det er om denne sidste, vi vil fortælle.

Indtil for en Menneskealder siden havde Gaarden, som endnu i det væsentligste, sit gammeldags Udseende, og under Skildringen af *Smedegaarden*¹⁾ er *Nørager* allerede omtalt, saa Navnet, som den iøvrigt har faaet fra en af dens Fæstere for ca. 100 Aar siden og denne igen fra *Nøragergaarden* i Gjerlev Sogn, er os ikke ganske ubekendt. — Den ligger endnu paa sin gamle Plads mellem *Havbæk* og *Smedegaarden*.

Fra dens Toft har man en vid Udsigt i Nord og Nordøst ud over Marken og Kæret til *Sem Kirke* og *Sem Møgelhøj* med *Vindblæs Kirke* langt ude i det fjerne, og ved Skærsommertid, naar Kærdraget staar klædt i sin favreste Dragt med utallige smaa kegleformede Tørveskruer henkastede i Klynger hist og

1) Aarbogen 1924.

her mellem Blomster og Græs, aner man, at dette Kær har været en ikke ubetydelig Rigdomskilde for Sognet, hvis Navn i henfarne Tider naturligt maatte fødes paa Indbyggernes Tunge —.

Nørager beboedes i sidste Halvdel af 1600-Aarene af en Mand ved Navn *Jørgen Clausen*, om hvem dog intet vides ud over, at han i Matriklen af 1688 anføres som Fæster af Gaarden under *Mariager Kloster*. I Landgildematriklen af 1664 var den skyldsæt for Htk. 6—3—1—1, som 1688 forhøjedes til 7—1—3—1. Da Kirkebogen slet ingen Oplysninger giver om ham, maa han sagtens være død, før denne 1693 begynder sine Optegnelser —.

Jørgen Clausen har muligvis været barnløs; thi det ser ud til, at Gaarden ved hans Død er gaaet over til en hel ny Familie, nemlig *Michel Sørensen*, som i hvert Fald ikke var hans Søn, men næppe heller var gift med hans Datter. I saa Fald maatte man vente at finde en *Jørgen* mellem *Michel Sørensens* Børn; men den 11. Februar 1697 fik han døbt sit første Barn, en Søn, som kom til at hedde *Søren*, altsaa opkaldt efter Farfaderen, og Dom. Miserecordia 1698 døbt *Michel Sørensens Rasmus*, der rimeligvis har faaet Morfaderens Navn. Begge disse Sønner døde imidlertid som smaa; men det har aabenbart været Forældrene kært at faa bevaret de to Navne i Familien, idet *Michel Sørensen* atter fik døbt en *Rasmus* Dom. 15. Trin. 1708, begravet ved Kyn delmisse 1710, og en *Søren*, døbt Dom. Septuagesima 1712, men begravet allerede Dom. 3 Paaske samme Aar.

Næsten lige saa kort en Glæde fik *Michel Sørensen* af sine Døtre. En *Karen*, døbt Dom. 10. Trin.

1699, maa være død som ganske lille, og endnu en *Karen*, der blev døbt Dom. Lætare 1701, begravedes Dom. 11. Trin. 1709, medens *Margrethe*, døbt Dom. Cantate 1703, begravedes Dom. Judica 1715. — Kun et af Børnene opnaaede den voksne Alder, nemlig *Kirsten*, som blev døbt Dom. 18. Trin. 1705, men døde ugift og begravedes Dom. 6. Trin. 1738.

Dødeligheden i *Michel Sørensens* Børneflok synes paafaldende stor selv med Hjemmenes sundhedsfattigere Forhold og Lægevæsenets beskednere Udvikling i Erindring. Man ledes uvilkaarlig ind i Anelsen om medfødt Modtagelighed for en bestemt Svaghed, maaske Lungetæring, og Moderen, hvis Navn ikke kendes, døde da ogsaa som en forholdsvis ung Kone; thi Søndagen mellem Jul og Nytaar 1715 begravedes *Michel Sørensens Hustru*, 48 Aar gammel.

Midt ind i al denne Dødelighed fortæller Kirkebogen endda om et Ulykkestilfælde, der ogsaa berørte dette Hjem, idet en *Soldat* begravedes St. Michalis 1709, „som tjente *Michel Sørensen* og blev ihjelslagen udi Kalkgraven, som faldt ud paa ham, døde samme Dag ad Aften —“. Han har vel gravet Ler til Bygningsbrug, maaske omme i Byens Fællesgrav „*Mølhohl*“, og er saa bleven overrasket af de nedskridende Jordmasser.

Michel Sørensen var omkring ved Halvtredsaarsalderen, da han blev Enkemand, og Datteren *Kirsten* var kun en halv Snes Aar gammel. Efter disse Tiders Tankegang var det derfor kun rimeligt, at han saa sig om efter en ny Hustru snarest ske kunde, og hun var da heller ikke langt borte. Umiddelbart Vest for *Nørager* paa modsatte Side af Vejen laa og ligger endnu Gaarden *Havbæk*, som dengang beboedes

af *Poul Christensen Winther*, hvis Hustru, *Kirsten Pedersdatter*, fra to tidligere Ægteskaber var Moder til nogle Børn, af hvilke *Johanne Jensdatter*, født 1692 i Kirstens andet Ægteskab med en *Jens Winther*, død 1702, altsaa nu var 24 Aar gammel. *Michel Sørensen* kastede sine Øjne paa *Johanne Jensdatter*, og skønt man skulde synes, at det var et højst ulige Par, blev de dog saa hurtigt enige om Ægteskabet, at Trolovelsen allerede fandt Sted en fjorten Dages Tid efter den første Hustrus Begravelse, nemlig Dom. 1. Epifanie 1716, og de viedes efterfølgende Fastelavnssøndag.

Samlivet forblev dog barnløst, skønt det varede en halv Snes Aar; Fredagen mellem Jul og Nytaar 1726 begravedes *Michel Sørensen*, 63 Aar gammel. Nogle Gange kaldes han ogsaa *Michel Clausen*, saaledes i Kirkebogen ved Datteren *Margrethes* Død 1715, ligeledes som Vurderingsmand ved et Skifte 1724 og i Fæsteprotokollen 1727, men det betyder rimeligvis ikke andet, end at Formandens Efternavn nu og da i Folkemunde er blevet ham tillagt af gammel Vane. Noget Familieskab mellem *Jørgen Clausen* og *Michel Sørensen* lader sig i hvert Fald ikke oplyse.

Her vil vi imidlertid anføre Skifteprotokollen for muligvis at faa en Forestilling om, hvorledes det ved *Michel Sørensens* Død saa ud i *Nørager*:

„Anno 1727 Torsdagen den 23. Januar, som var trediffte Dagen, var paa Retten og min Prinsipal, velædle Seigniur *Jens Brasch* til Kjellerup hans Vegne jeg underskreffne med tiltagne Vurderingsmænd, naffnlig *Peder Nielsen Bonde* af Kierbye og *Svend Lauridtzen* af Siemb udi afgangne salig *Michel Sørensen* hans Sterfboe, som boede og døde udi *Kierbye*, for at registere og vurdere hans effterladte Midler

imod Gaardens Besætning samt dens Brøstfældighed effter Loven, og om noget derofver befantes, da at holde Skiffte og Deeling imellem forbemelte salig *Michel Sørensens* effterlatte Enche, *Johanne Jensdatter* paa den eene, og den salig Mands Datter, *Kiersten Michelsdatter*, paa den anden Side, som er 21 Aar gammel. Hvor da paa Enchens Vegne var tilstede som Lauvæрге *Poul Christensen Vinther* af Kierbye (Stiffaderen) og paa Barnets Vegne som Formynder *Michel Jepsen* ibidem, og blef da i deres Overværelse saaledes forrettet, som følger:

Indboen:

1 gammel Sengested, 1 Mk. — 1 gammel Olmerdugs Overdyne, 2 Mk. — 1 Bolster Underdyne, 2 Mk. — 1 Par Bolster Hovedpuder, 1 Mk. 8 Skl. — 1 Par Blorgarns Lagner, 2 Mk. — 1 gammel Sengested uden Kleder, 1 Mk. — 1 Fyrbord med en Skoffe under, 1 Rd. — 1 gammel Fyrhalkiste med Laas, 3 Mk. — 1 lidet Fyrskab med en gammel Laas, 2 Mk. — 1 Fyrbenche, 8 Skl. — 2de gammel Træstoele, 5 Skl. — 1 liden Schammel, 4 Skl. — 2de Hyldefieler af Fyr, 4 Skl. — 2 gammel Hiulrocher, 3 Mk. — 6 Staukar, 1 Mk. 2 Skl. — 1 heel Ølltønde og 2de halfve dito, 3 Mk. 8 Skl. — 1 Eggekar paa 1 Tønde, 1 Mk. — 1 gammel Eggeballie, 3 Skl. — 1 gammel Tiærtønde, 2 Skl. — 1 gammel Bøgespand, 1 Skl. — 2de gammel Stripper, 2 Skl. — 1 gammel Kierne, 6 Skl. — 1 Trælysestage, 2 Skl. — 1 Støk udi en Ramme, 8 Skl. — 1 Klædebøst, 2 Skl. — 1 Kaaberkedel i Grue paa $\frac{1}{2}$ Tønde, 5 Rd. — 1 Blichtragt, 2 Skl. — 1 Botellie, 6 Skl. — 1 lidet Stusglas, 3 Skl. — 1 Spand udi en Jynge med 3 Jernringe, 1 Mk. — 1 gammel Skierknif med Kiiste, 1 Mk. 4 Skl. — 1

Naur, 1 Hammer og Økse, 1 Mk. 1 Skl. — 2de gammel Hølier, 4 Mk. — 1 gammel Grauspade, 8 Skl. — 1 Slibsteen, 10 Skl. — 1 Ildforch, 1 Skoul og 2 Grebe, 12 Skl.“

„Lidet og gammelt“, hedder det om snart det meste af Hjemmets højst beskedne Indbo, og hele Herligheden vurderes da ogsaa til kun *11 Rdl. 5 Mk. 15 Skl.*

Paa Loftet og i Laden fandtes godt 15 Td. Korn samt „6 gammel Kornsæcher, 1 Sold, 1 Selde og 6 Trau Langhalm“, som vurderedes til *27 Rdl. 8 Skl.*

Saa var der „Vogn- og Plouredschab“, Avlsredberne, der i en Bondegaard nu om Stunder repræsenterer en hel Kapital; men i *Michel Sørensens* Bo fandtes kun „1 Træevogn med Behør, 4 Rdl. — 1 dito med sin Behør, 1 Rdl. 2 Mk. — 1 dito uden Behør, 1 Rdl.“ — samt „1 gml. ubrugelig agter Vognreede, 3 Skl. — 1 Plou med Jern og tilhørende Redskab (Hjulplou), 1 Rdl. 2 Mk. — 2de gammel Harver, 2 Mk. — 1 Stige, 1 Læssetræ“ — og nogle andre Smaating, vurderet til *8 Rdl. 2 Mk. 4 Skl.*

Den levende Besætning udgjorde 9 Heste, Hopper, Plage og Føl, blaagraa og graa, sortblissede og sorte, brunstjernede og brune, fra 16 Aar og nedad. — En brunstjernet Hoppe paa 5 Aar vurderes til 5 Rdl. 2 Mk. —; de øvrige var af ringere Værdi, og hele Hestebesætningen opnaaede en Vurdering af *25 Rdl.*

Ligeledes fandtes 9 Stk. Hornkvæg, hvoriblandt „1 blachhielmet Ko, 5 Aar, 3 Rdl. — 1 sort eenøjet Qvie, 4 Aar, 2 Rdl. 4 Mk. — 1 lidet sorthielmit Stude-nød, 2 Aar, 2 Rdl. 1 Mk.“ — Tilsammen vurderet til *20 Rdl. 1 Mk.*

Saa var der „10 gml. Faar, 2de Vederlam, 4re

Allam, 2de smaa Galtepolde, 2de smaa Soepolde, 3 gml. Giees og 1 Gasse“, samt „7 Høns og 1 Hane“. Det blev 8 *Rdl. 1 Mk.*

Enken erklærede, at der ikke var mere, „som kunde komme Boen til Nytte. — Og er da Summa Summarium Boens Middel, rørende og urørende effter foranførte Vurdering inallis Penge: 100 *Rdl. 4 Mk. 11 Skl.*“

Desværre medgaar hele Vurderingen og endnu langt mere til „Boens Besværing og Udgift“; men saaledes skulde det vel ogsaa helst være for at undgaa Arv og holde Boet sammen.

Alle tre Ladebygninger var i høj Grad brøstfældige og til Dels nedfaldne, og „8 Gulf Istraling (Stuehuset mod Nord) ganske forrodnet“. — Denne Elenigheds Afhjælpning anslaaes til 67 *Rdl. 3 Mk.*

„Besætning til Gaarden effter Hans Maits aller-naadigste Louf og Forordning“: Heste, Avlsredskaber, Vaarsæd, Tærkorn m. m., bliver 123 *Rdl.* — „Den salig Mands Begravelse, 12 *Rdl.*, Skiftets Bekostning med Rejser, Vurderingsmænd, stemplet Papir, Skriver-salarium og Umage, 4 *Rdl.* — Og er da Summa Summarium Boens Besværing og Udgift inallis Penge: 206 *Rdl. 3 Mk.*“

„Da som befindes, at Boens forindførte Midler til dessen Udgifft paa et Hundrede *Rdl. og 5 Rdl. 5 Mk. 11 Skl.* — (skulde være 105 *Rdl. 4 Mk. 5 Skl.*, idet man er kommen for Skade at sige: 11 fra 0 er 11) nær kand tilstræche, saa bliver ey noget til Deeling mellem Enchen, Johanne Jensdatter, og Barnet, Kivsten Michelsdatter, men hvis forhen findes udi Pennen anført, bliver ved Stedet for at komme Gaarden til Hjælp til dessen Conservation. — At saaledes paa

Skiftestedet er ganget og passeret bekræfter vi med voris Hænders Underskrifft. — Datum ut supra.

Hans Tørslef.

Vurderingsmændene:

Svend Lauridzen. Peder Nielsen Bonde.“

Det var ikke just noget stort Inventarium, *Michel Sørensen* efterlod, hvis da ellers Skifteforvalteren og Vurderingsmændene har fundet frem den salig afdødes hele Indbo. Man tør dog næppe antage, at den ganske Familie har sovet tilsammen i den ene Seng, og det gamle Sengested „uden Klæder“ vækker da ogsaa Formodning om lidt mere Bekvemmelighed. Af Gangklæder synes *Michel Sørensen* ikke at have efterladt sig saa meget som et Par gamle Skindbukser —.

Den sølle *Kirsten Michelsdatter* har da sagtens maattet nøjes med at spise Naadsens Brød i sit gamle Barndomshjem Resten af sine Dage, der som alt nævnt ejheller blev mange; men saa meget bør man vel ogsaa unde *Johanne Jensdatter* for sit Ægteskab med den halvgamle Mand, at hun nu i det mindste efter hans Død kunde fortsætte Fæstemaalet —.

„En ung Enkes Taarer tørres snart“, siger et gammelt Ord, som dog bør anføres med stor Varsomhed; thi Kirkebøgerne bærer Vidnesbyrd om, at den Tids Enkemænd, med gamle *Michel Sørensens* saare hastige Giftermaal i Erindring, som oftest ejheller var længe om at viske Graaden af Øjnene. Men dermed være dog ingenlunde sagt, at den, som i Jordan gemtes, lettelig glemtes. Det vilde være Uret at fælde saa hjerteløs en Dom ud fra svundne Tiders Sædvane og Forhold, som tidt uomgaaeligt krævede af en fattig

Fæstebonde, at Følelsens Stemme maatte tie til Livskampens haarde Tale.

Længselen har til alle Tider sine egne dybe vemodige Toner, og Hjertestrengene var næppe den Gang stemte anderledes end nu. For en Fæstebondes Enke var det vel endog ikke sjældent saaledes, at hvis hun overhovedet vilde blive ved Hjemmet, maatte hun helst se at enes med den, hvem Godsejeren ønskede at overlade Gaarden, — noget i Lighed med Konserveringssystemet for Præsteenker i gamle Dage.

I „Aarbogen“ for 1923 har jeg under Skildringen af Kjærby Kirke, Pag. 38—43 fortalt om Kirkens Altertavle, som bærer følgende Inskription: „*For Guds Forsyn og Goedhed mod mig, Dorthea Peders-Datter i Randers, Haer jeg givet Denne Alter-Tavle til Kiir-Bye Kirke Anno 1788*“. — Denne *Dorthea Pedersdatters* Historie synes mig saa køn og vemodig, at det altid har glædet mig, at hun blev fremdraget af Forglemmelsen. — Der er ogsaa i denne Skildring gjort Rede for hendes Slægtskabsforhold, og da *Michel Sørensens* Enke, *Johanne Jensdatter*, blev gift med hendes Morbroder, *Jens Christensen Dragon*, Dom. 24. Trin. 1727, altsaa ca. tre Fjerdingaar efter Mandens Død, henviser jeg mine Læsere til, hvad jeg altsaa skrev om *Dorthea Pedersdatter* og hendes Slægt 1923. —

De blev trolovede Dom. 21. Trin. 1727, og omtrent samtidig er *Jens Christensen* sagtens dragen ind paa *Nørager*, idet hans Fæstebrev ses at være udstedt afvigte 12. Oktober.

Brudgommen var den Gang 30 Aar gammel og Bruden 5 Aar ældre; men skønt saaledes ingen af dem ved Ægteskabets Indgaaelse var helt unge, blev det dog et langt Samliv, de to kom til at dele med

hinanden, nemlig 46 Aar. Vi vil derfor haabe, at en ædlere og dybere Fællessympati har været bestemmende ved dette Giftermaal end netop *Nøragergaarden*. —

Dom. Cirk. et Epifanie 1729, det vil sige Søndagen mellem Nytaar og Helligtrekonger, døbttes deres første Barn, en Søn, som kom til at hedde *Jens*: men da denne Søn ikke senere nævnes hverken i Kirkebogen eller Skifteprotokollen, er han rimeligvis død allerede i den spæde Alder. Derpaa tyder ogsaa dette, at Dom. 8. Trin. 1730 fik de atter døbt en *Jens*, der oftest nævnes med Morfaderens Navn, *Jens Winther*. Endnu engang finder vi, at der har været BARNEDAAB i *Nøragergaarden*, idet *Jens Christensens Christen* døbttes Dom. Oculi 1732, og flere Børn kom der ikke. Denne Søn, der oftest hedder *Christen Jensen*, men undertiden ogsaa *Winther*, var sagtens opkaldt efter sin Farfader, *Christen Christensen*, som vistnok boede omme i Guldgaden og døde 1715. —

Nu ruller Livshjulet hen over en Aarrække, i hvilke vi intet hører om Familien i *Nørager* ud over, at *Jens Christensen* adskillige Gange optræder som tilkaldt Vidne og Vurderingsmand ved Skifteforretninger, ligesom hans Navn da ogsaa findes opført blandt de andre Kjerby Fæstegaardmænd, f. Eks. i en Jordebog af 1745. —

Den ældste af de ovennævnte to Sønner, *Jens Jensen Winther*, var imidlertid bleven Skoleholder i sin Fødeby ca. 1748, altsaa 18 Aar gammel; men efter over 30 Aars Virksomhed i *Kjerby* blev han kaldet til Sognedegn i *Asferg og Faarup* den 22. Januar 1781. Der giftede han sig snart med en Gaardmandsdatter ved Navn *Bodil Jensdatter* og sad i

Embedet til sin Død den 30. November 1796, 66 Aar gammel. —

„Om hundrede Aar er alting glemt“, hedder det i en af de gamle Klubviser. Det passer nu ikke altid; men vemodigt nok synes det mig, at i Kjærby er *Jens Winthers* trediveaarige Virke som Skoleholder glemt saa aldeles, at ikke saa meget som en Anelse om hans Tilværelse er blevet siddende i Folkeerindringerne. — Imidlertid henviser jeg til „Aarbogen“ for 1929, hvor jeg under „Degnenes Saga“ Pag. 42 --48 mere indgaaende har fortalt om ham. —

Den 4. Juli 1764 noterer Godsejeren, *Jens Andersen Braschs Enke, Cecilie Cathrine Hostrup*, i Fæste-protokollen, at „*Christen Jensen* af mit Gods i Kjærby, som hidtil har været Soldat, fæster den Gaard i Kjærby, som hans Fader, *Jens Christensen*, hidtil i Fæste har haft, men nu til sin Søn formedelst Alderdom og Skrøbelighed godvillig for hannem oplader“.

Jens Christensen var paa dette Tidspunkt ingenlunde nogen hel Olding, og Skrøbeligheden var da ejheller mere alvorlig, end at han endnu havde 9 Aar tilbage af sin Livstid, idet han begravedes 76 Aar gammel den 17. August 1773. Et Par Aar senere døde ogsaa Hustruen, *Johanne Jensdatter Winther*, 83 Aar gammel, og stedtes til Hvile den 9. November 1775. — De gamle fik dog Lejlighed til at vugge adskillige af deres Børnebørn, inden de listede af; thi den 13. Juni 1766 holdt *Christen Jensen* Bryllup med *Kirsten Pedersdatter Winther*, Datter af Gaardfæster i Kjærby, *Peder Rasmussen Winther* og Hustru, *Maren Ibsdatter*. Deres Gaard laa oppe ved Kirken, og *Kirsten* blev døbt den 27. Oktober 1745. —

De to unge, som nu fortsatte Familielivet i *Nørager*, fik ligesom *Christen Jensens* Forældre Lov til at leve et langt og vistnok lykkeligt Samliv med hinanden.

De faa og spredte Træk, som Traditionen har bevaret om dem, synes at tegne for os et Par stræbsomme, retsindige og vellidte Bønderfolk, der trods de fattige og slidsomme Omstændigheder, hvorunder en Fæstebonde endnu en Stund maatte slide sin Tid, evnede ved Flid og forstandig Forudseen at vinde frem til, hvad man den Gang maatte anse for at sidde lunt i det. —

De oplevede jo de store især for Bondestanden saa heldbringende Landboreformer, og for en Mand af *Christen Jensens* Støbning maa alt dette have været som Solopgang efter en lang og søvntung Nat. Han omfattede sit gamle Barndomshjem og de under dette henlagte Agre med omsorgsfuld Kærlighed og var af Naturen og i hele sin Færd en bestemt Mand, et Ordensmenneske med udpræget Sans for Hygge og Grundighed. *Kirsten* var ikke mindre vindskibelig inden Døre end Manden uden for; skønt hun efterhaanden blev Moder til 9 Børn, fik hun dog Tid til at røre Rokken og Væven baade Vinter og Vaar, saa hun paa Kistebunden samlede et godt Oplag af uldent og linned til Familiens Fornødenheder, og dette var i de Tider en brav Kjærbykones Stolthed. —

Det er forstaaeligt, at *Christen Jensen* ved Udskiftningen var meget ivrig for at faa tillagt *Nørager* et samlet Jordtilliggende helt ud til *Kjærbygaard's* Marker og saa til Gengæld slippe fri for en Hedelod i *Trædmose* langt ude i Sognets Sydside. Den samme Begunstigelse ønskede han *Smedegaarden* og *Havbæk*,

idet disse tre Gaardes Jorder fulgtes ad Side om Side til et godt Stykke østen for Engedalen; men det vilde Godsejeren og Udskiftningskommissionen dog ikke gaa ind paa af Hensyn til de andre Gaarde, og de lange, smalle saakaldte *Østendalsagre* langs med *Kjærbygaards* Skeldige lige ud til Kæret blev derimod henlagte under „*Bondegaardene*“, hvor de forblev, indtil de i en nyere Tid bortsolgtes til Udflytterejendomme. —

Folkeerindringen ved endnu at meddele om *Christen Jensen* og *Kirsten*, at de gerne betragtede Ungdommens muntre og sorgløse Hengivelse i Øjeblikkets uskyldige Glæder, hvorfor ogsaa Byens Karle og Piger saa mangen Aftenstund legede og sang inde i den lave Bondestue sammen med deres egne Børn, som vi nu vil fortælle lidt om. —

Fastelavnssøndag 1767 døbtes *Christen Jensens* og *Kirsten Pedersdatters* førstefødte, Sønnen *Peder*, senere almindelig kaldet *Store Per*. Aaret efter fik de døbt en *Jens*, som dog kun blev 4 Aar gammel og begravedes Dom. 22. Trin. 1772. Søndagen efter maatte de ogsaa gemme i Graven en lille *Johanne*. Deres to næste Børn, to Sønner, fødte henholdsvis 1773 og 1775, fik begge Navnet *Jens*, skønt de levede tilsammen ind i den voksne Alder, idet den ældste, som blev kaldt *Jens Winther*, døde 28 Aar gammel 1801. — To Sønner gav de Navnet *Niels*: men begge døde i Barnealderen.

Endnu en *Peder*, som til Adskil fra Broderen af samme Navn blev kaldt *Lille Per*, døbtes Dom. 3. Trin. 1779, og endelig 2. Paaskedag 1788 døbtes deres yngste Barn, Datteren *Johanne*. Ud over Barnealderen fik de saaledes af deres 9 Børn Lov at be-

holde *Store Per* og *Lille Per*, de to Sønner ved Navn *Jens*, samt ovennævnte *Johanne*. —

Christen Jensen var godt og vel 75 Aar gammel, da han lukkede sine Øjne den 26. April 1807, og den følgende 4. Maj stedtes han til Hvile paa Kjærby Kirkegaard; men førend vi gaar videre i Fortællingen, vil vi imidlertid orientere os lidt ved at anføre en Del af den i Anledning af Dødsfaldet afholdte Skifteforretning:

Godsejerens Skifteforvalter „*Niels Møller* fra Kjellerup medhavende tvende Vurderingsmænd og Testificanter, Sognefogden, *Niels Svendsen* og Gaardmand *Jens Møller*, begge af Kierbye“, mødte i Stervboen den 3. Juni 1807 „for louanordnet Registering og Vurdering over ald Sterboens tilhørende at foretage — til videre paafølgende loulig Skifte og Deeling mellem Enken, *Kirsten Pedersdatter*, og hendes med den hendøde aulede Børn, der blev angivet at være: En Søn, *Peder Christensen*, 40 Aar gml., hjemme hos Moderen. — En Søn, *Jens Christensen*, 32 Aar gml., Gaardmand i *Jennum*. — En Datter, *Johanne Marie Christensdatter*, 19 Aar gml., ugift og hjemme hos Moderen“. Enken havde antaget til Lavværgesognefogden, *Niels Svendsen*, og den umyndige *Johannes Værges* blev Broderen *Jens Christensen* fra *Jennum*.

Nu følger saa den traditionelle Vurderingsforretning af Indbo og Udbo i Dagligstue og Storstue, Køkken og Bryggers, Stald, Lo og Loftet hele Gaarden igennem, hvorefter det vurderede blev „tilsammen beregnet og befindes at opløbe den Summa Indtægt: 150 Rdl. 4 Mk. 8 Skl.“ —

Stervboens „Udgift og Besværing“ blev derefter beregnet, og da denne kun beløb sig til ialt: „Ud-

giftens Summa: 30 Rdl. 1 Mk. 7 Skl.“, blev der til Deling mellem Arvingerne en Beholdning af 120 Rdl. 3 Mk. 1 Skl.“

Deraf tilkommer Enken efter Loven den halve Deel, som er 60 Rdl. 1 Mk. 8 $\frac{1}{2}$ Skl. — Og Børnene den anden halve Deel, der ligeledes er 60 Rdl. 1 Mk. 8 $\frac{1}{2}$ Skl. — Men forinden over denne Deel blev foretagen Deeling, erklærede de tvende myndige Sønner, at deres Sødster skulde nyde lige saa meget i Arv som enhver af disse, og ifølge denne deres Erklæring tilkommer enhver af Arvingerne saaledes: Sønnen, *Peder Christensen* den „Triedeel“ 20 Rdl. 8 $\frac{1}{6}$ Skl. — Sønnen, *Jens Christensen* ligeledes 20 Rdl. 8 $\frac{1}{6}$ Skl. — Datteren, *Johanne Marie Christensdatter* ligeledes 20 Rdl. 8 $\frac{1}{6}$ Skl. —, der udgør Børnenes Andel som melt: 60 Rdl. 1 Mk. 8 $\frac{1}{2}$ Skl. —

Da ingen melte sig videre ved dette Skifte at erindre, men alle attraaede dets Endskaab, blev samme efter Paagiældendes Attraa sluttet og stadfæstet med Underskrift.

Datum Skiftetædet ut supra.

Paa Hosbundens Vegne som Skifteforvalter: *N. Møller*, Enken, *Kiersten Pedersdatter*. — Som Lavværg: *Niels Svendsen*. — Paa egne Vegne: *Peder Christensen*. — Paa egne og umyndige Sødsters Vegne: *Jens Christensen*. — Som Vurderingsmænd og Testificanter:

Niels Svendsen.

Jens Møller.

Det fremgaar altsaa af Skiftet, at *Jens Christensen* var bleven Gaardmand i *Jennum, Spentrup Sogn*, og at Søsteren, *Johanne*, endnu var ugift; men allerede denne 11. December samme Aar frasagde Enken,

Kirsten Pedersdatter Winther, sig Gaarden til Fordel for *Jens Madsen*, Søn af Selvejer, *Mads Christensen Qvortrup* paa *Kjærbygaard* og født der 1776. —

Fæstebrevet til *Jens Nørager*, som han almindeligvis blev kaldt, udstedtes den 13. Januar 1808, og den efterfølgende 3. Juni blev *Johanne Christensdatter* hans Hustru, 20 Aar gammel. —

Fremtiden syntes saaledes at tegne sig forholdsvis lys og lykkelig for de unge Ægtefolk i *Nørager*, som Gaarden siden da har heddet, og *Johanne* har sagtens drømt om mange glade Dage som Husmoder i sit lune Barndomshjem; men før Aarets Hjul havde drejet sig to Gange rundt, sov hun allerede under Mulde med en lille Pige ved sin Side, som blev født den 20. Marts 1810. — Selv døde den saa unge Moder 6 Dage senere og begravedes den 2. April. Den lille Pige kom til at hedde *Kirsten* ligesom baade Farmoderen og Mormoderen; men Maanedsdagen efter Fødselen, altsaa den 20. April, fulgte hun Moderen i Døden, og ringedes op til hende den 23. April. —

Peder Christensen, som i Skiftet efter *Christen Jensen* anføres blandt Børnene og da var 40 Aar gammel, er naturligvis „*Store Per*“; men Broderen, „*Lille Per*“, nævnes ikke og maa altsaa være død før Faderen. Kirkebogen giver dog ingen Oplysninger om dette Dødsfald, og vi maa da nøjes med, hvad Folkerindringen desangaaende ved at meddele. Noget skriftligt Bevis for, at efterfølgende Fortælling i et og alt stemmer med Virkeligheden, foreligger altsaa ikke; men vi tør dog nok gaa ud fra, at den i Hovedsagen farer med Sandhed. —

Om „*Store Per*“ hedder det, at han en Tid havde i Fæste „*Jomfrubakken*“ ved *Mariager*; men i For-

ening med Broderen, „*Lille Per*“, drev han dog ogsaa Handel med Kød, Flæsk, Ost og Uld m. m., som altsaa opkøbtes paa Hjemegnen for over *Mariager* ad Søvejen at forsendes til *København*, hvor saadanne Varer kunde sælges med Fordel. —

I Hovedstaden boede allerede paa den Tid de to Brødrers Søskendebarn, *Anders Winther*, Søn af deres Morbroder, *Rasmus Pedersen Winther* i *Winthergaarden*. — Rimeligvis var han kommen til *København* som Soldat ligesom sin Moders Broder, *Peder Andersen* fra *Espergaarden*, der efter Militærtjenesten blev derovre som Bryggerikarl, tjente en god Løn og passede godt paa den, men under et „*Ligfald*“ faldt i et Bryggekar og skoldede sig ihjel. —

Anders Winther havde Lykken med sig i den store By og maa ogsaa have været et ret handledygtigt Menneske; thi han omtales senere som en velhavende Købmand og Brændevinsbrænder, der havde Kør paa Stald for tillige at kunne drive Mælkehandel, og det var i Forening med ham, „*Store*“ og „*Lille Per*“ drev deres Opkøberforretning. Han var ogsaa gift; men da Ægteskabet var barnløst, havde de en Plejedatter ved Navn *Johanne*. —

„*Store Per*“ havde en Kone, hvis Navn desværre er glemt; men der var ingen Børn i Ægteskabet. Hun kunde derfor nok nu og da være hjemmefra nogle Dage, og det var som oftest hende og „*Lille Per*“, der foretog disse Handelsrejser til Hovedstaden. —

Saa var det en mørk og stormfuld *St. Michaelsnat*, da „*Lille Per*“ og „*Store Per*“s Kone netop var om Bord paa et Skib paa Rejse fra *København* og hjem til *Mariager*, at Skuden gik under med Mand

og Mus ude i Kattegat, saa de begge fandt deres Grav i Bølgerne og sagtens flere med dem. —

Paa en ret romantisk Maade kom der Hilsen til „*Store Per*“ om den sørgelige Ulykke og Hustruens tragiske Død. Hun havde Sko med store Sølvspænder paa Fødderne, og disse Sko drev i Land ved *Halmstad* i Halland. —

Der boede endnu Efterkommere af Brødrene fra *Smedegaarden*, om hvilke er fortalt i min Skildring af denne Gaard — Invaliden, som mistede begge sine Arme i Tredivaarskrigen, og hvis Kærlighed til Moderen var saa stor, at han hellere vilde, hun skulde tro ham død end vide ham lemlæstet, og derfor drog til Halmstad — og Broderen, der snart bosatte sig samme Sted for at forsøge den hjælpeløse¹⁾.

Heldigvis var der Navn paa Sølvspænderne og tillige Bynavnet *Kjærby*, og saaledes gik det til, at de blev genkendte og hjemsendte. —

Det er altsaa ikke lykkedes at faa denne skæbnesvangre Sørejse nærmere tidsfæstet og bekræftet; men da *Anders Winther* var født 1783 og allerede opholdt sig i København, da Forliset fandt Sted, maa han dog vel den Gang have været i det mindste lidt over tyve Aar, og vi kommer saaledes til et af Aarene umiddelbar før *Christen Jensens Død* 1807.

»*Store Per*« eller *Peder Winther*, som han i sine ældre Aar vel oftest blev kaldt, maa efter Hustruens Død snart have forladt »*Jomfrubakken*«; thi i Skiftet efter Faderen siges han jo at være „hjemme hos Moderen“ i *Nøragergaarden*, og der forblev han Resten af sine Dage. —

1) Aarbogen 1924, Pag. 11.

Han synes fremdeles at have fortsat Handelen i København; men han havde ogsaa mange Bistader og opkøbte tillige en Del Honning, hvoraf han bryggede Mjød og undertiden havde flere Tønder af denne gammeldanske søde Drik liggende. Ungdommen kunde nok lide at smage lidt mere paa Mjøden, end *Per* skulde vide, og saa stak de Kærrør gennem et Hul, som de i samme Øjemed borede i Spunset, ned i Mjøden og sugede af alle Kræfter, saa *Per* blev narret ligesom forhen Jætten *Suttung*; men han har vel nok omsider opdaget Udaaden, siden den er bleven gemt i Erindringen.

Per gik ogsaa undertiden ud i Mariager Fjord for at fiske Aal med *Glib*, og ved saadan en Lejlighed druknede han den 1. September 1824. Da nogle andre Fiskere syntes, at han vadede for langt ud, raabte de advarende til ham: „Du drukner jo, *Per*!“ — Men *Per* svarede tilbage: „Nej, nu gaar det just saa herligt!“ — Saa tog Strømmen ham.

Kirkebogen oplyser, at Aftægtsmand *Peder Christensen Winther*, begravedes den 5. September 1824, 62 Aar gammel; men da han, som vi har set, blev døbt Fastelavnssøndag 1767, var han i Virkeligheden 5 Aar yngre, saa Præsten er bleven fejl underrettet. — Skiftet efter ham findes i Gjerlev-Onsild Herreders Skifteprotokol¹⁾, og ved at gennemlæse dette faar man dog bekræftet i hvert Fald en Del af Traditionen.

Skiftet oplyser saaledes, at *Peder Christensen Winther* ved sin Død var Enkemand og barnløs og havde i de sidste 10 Aar haft stadigt Ophold hos Svogeren, *Jens Madsen Nørager*, i Fødegaarden.

¹⁾ 1819—33, Pag. 427.

Moderen, *Kirsten Pedersdatter Winther*, døde 69 Aar den 2. April 1814 og begravedes den følgende 8. April; muligvis har *Peder Winther* indtil da boet sammen med hende i hendes Aftægtslejlighed. At han under disse Omstændigheder ikke var i Besiddelse af noget stort Indbo, er forstaaeligt nok, og hans hjemlige Efterladenskaber, der kun bestod af nogle Gangklæder, synes saaledes ogsaa at bevidne, at han alt i mange Aar havde været en eenlig Fugl. —

Fra første Skiftesamling den 23. Oktober 1824 anføres følgende Registrering og Vurdering: „En gammel blaae Kiøle, 3 Mk. — 1 gammel blaae Vadmel's Trøie med 34 Sølvknapper udi, 3 Rbd. — 1 Par gamle sorte Manchesters Buxer, 1 Rbd. — En grøn Vadmel's Undertrøje med Knapper, 3 Mk. — En rød-tribet Undertrøie, 2 Mk. — 1 Drejels Vest, 2 Mk. — 1 blaae do., 2 Mk. — 1 gammel blaae Vadmel's Trøie, 1 Mk. — 1 Par gamle Skindbuxer, 1 Mk. 8 Skl. — 6 Stykker gamle Skiorter, 3 Mk. 8 Skl. — 1 Par uldne Strømper, 1 Mk. 8 Skl. — 1 Par gamle do., 4 Skl. — Tvende gamle Huer, 8 Skl. — En gammel Hat, 4 Skl. — Et Par gamle Vanter og 2de Halsklæder, et gammel sort og et rødt, 4 Skl. — 1 gammel Skindpung med Laas, 4 Skl. — Vurderingen ialt: 7 Rbd. 3 Mk. —“

Efter denne Registrering kan vi saa omtrent danne os en Forestilling om, hvorledes „*Store Per*“ har set ud iført Trøjen med de 34 Sølvknapper og de sorte Manchesters Bukser. —

I Dødsboet fandtes dog ogsaa nogle Dokumenter, der viser, at *Peder Winther* indtil det sidste vedblev at drive paa Handelen og baade var Kreditor og Debitor. —

Ved anden Skiftesamling den 30. Oktober 1824 fremlagde Skifteforvalteren følgende Værdipapirer:

Et Skøde udstedt den 25. Juni 1821 af *Jens Chr. Jensen* til *Peder Winther* paa et Hus i Mariager paa Vestergades østre Side. —

Et Skøde udstedt den 4. Juli 1823 af *Kirsten Kærs* til *Peder Winther* paa en Ager paa Randers Mark i „*Udervang*“ under Nr. 150. —

Revers udstedt af *Kirsten Pedersdatter Kier* til *Peder Christensen* i Kjærby den 11. Juli 1813 for 99 Rdl. Dansk Curant. —

En Obligation udstedt af *Christian Jensen* i Mariager til *Christen Jensen* i Kjærby den 3. Juli 1801 for 50 Rdl. med 1ste Prioritet i Debtors Sted i Vestergaden i Mariager. —

En Tilstaaelse fra *Peder Christensen Smed* i Oppelstrup om at have af *Peder Winther* modtaget en Obligation af 24. September 1813, som han forbinder sig til at tilbagelevere imod at blive betalt 60 Rbd. Sedler i 11. December 1824.

Endvidere udtalte *Jens Nørager* for Skifteretten, at „efter hvad der er ham fortalt, skal den afdøde eje en Englod ved Gaarden *Friisdal i Valsgaard Sogn*“. —

Jens Nørager kunde ikke nøje opgive den afdødes Arvinger, men nævnede blandt andre Brændevinsbrænderen *Anders Winther* i København. — Iøvrigt paastod han sig udbetalt af Boet Begravelsesomkostningerne og i Godtgørelse for den afdødes Ophold hos sig i 10 Aar 100 Rbd. —

Det blev en langvarig Historie at finde ud af *Peder Winthers* vidtspredte Bo og gøre Ret og Skel til alle Sider; thi først ved den sjette Skiftesamling

paa Herredskontoret i Mariager den 30. Juli 1825 lykkedes det endelig at komme til Slutning. — Efter behørig og lovlig Indkaldelse gennem Statstidenden samt Aarhus og Randers Aviser viste det sig, at *Peder Winther* var Skyldner til forskellige Personer, som nu skyndte sig med at kræve Udlæg i hans Stervbo.

Jens Bundgaard af Dollerup, Blenstrup Sogn, indgav *Revers* udstedt af *Peder Winther* den 2. Oktober 1819, om 88 Rbd. Navneværdi, som *Jens Bundgaard* havde tilgode fra en Handel nævnte Aar. —

Fra Randers forelaa en *Restanceliste* over tilbagestaaende Skatter af Ageren „*Udervang*“ m. m., ialt 1 Rbd. 6 Skl. —

Smeden, *Albert Rasmussen*, af Skellerup foreviste en *Obligation* udstedt af *Peder Winther* og tinglæst den 26. Juni 1824 paa 100 Rbd. Sedler med 1ste Prioritet i Huset i Mariager, ialt med Renter 112 Rbd.

Peder Ladefogeds Enke *Johanne Mathiasdatter*, der opholdt sig hos sin Lavværg, *Morten Mikkelsen*, i Gassum Hedegaard, havde endnu tilgode hos *Peder Winther* 50 Rbd. Sedler og fremlagde den afdødes *Bevis* af 14. Maj 1818. —

Endelig fremlagde *Christen Laursen* af Vindbylund et *Bevis*, udstedt af *Peder Winther* den 4. Juli 1823, for 100 Rbd. Navneværdi, som han paastod sig betalt af Boet. —

Men „Arvegods er Narregods“, og „hvor intet er, har Kejseren tabt sin Ret“, siger de gamle Ordsprog; dette maatte her baade Arvinger og Kreditorer sande, idet *Peder Winthers* udestaaende Fordringer og Aktiver viste sig ret illusoriske. —

Auktionen over Ageren „*Udervang*“ paa Randers Mark indbragte ganske vist 101 Rbd. 2 Mk.; Huset

i Mariager fik Panthaveren, *Albert Rasmussen*, i Skjellerup sig udlagt for *56 Rbd. 10 Skl.*, og han havde jo endda mere tilgode. —

Obligationen paa *50 Rbd.* fra *Christian Jensen* i Mariager til *Christen Jensen* i Kjørby af 3. Juli 1801 lød jo ikke paa den afdødes Navn, „hvorfor intet efter samme har været at foretage“. —

Ligeledes lod man *Peder Christensen Smed* i Oppedstrup beholde den *Obligation*, som han havde i Værge for *60 Rbd.*, „da Boet aldeles ikke ejede Contanter i 11. December 1824“. —

Kirsten Pedersdatter Kjør i Randers evnede ikke at betale de *99 Rbd.*, hun indrømmede at være den afdøde skyldig, hvorfor Kreditorerne „enstemmige besluttede at renoncere paa al Fordring“, og Ageren ved Gaarden *Friisdal* maatte man ogsaa lade ligge af Mangel paa Bevisligheder. —

En hel Syndflod af Beviser og Kvitteringer for Udgifter, som i Anledning af dette langsommelige Skifte var fremkomne og godkendte ved Stævninger, Stemplinger, Synsforretninger, Registreringer og Sallærer, samt lovforordnede Afgifter til Kongens Kasse, Justitsfondet og Fattiggassen m. m., udgjorde et Beløb af *52 Rbd. 5 Skl.* —

Jens Nørager maatte under disse Omstændigheder nøjes med *30 Rbd.* for baade Begravelse og Ophold, „hvormed han erklærede sig tilfreds“. —

Opgørelsen ser, kort anført, saaledes ud:

Indtægt:

Huset i Mariager:	56 Rbd. 0 Mk. 10 Skl.
Købesum for „Udervang“:	101 — 2 — 0 —
Løsøreauktionen:	9 — 5 — 7 —

Summa: 167 Rbd. 2 Mk. 1 Skl.

Udgift:

Omkostn. ved Skiftet:	52 Rbd.	0 Mk.	5 Skl.
Købesummen paa Huset tilfalder Panthaveren, Albert Rasmussen:	56	— 0	— 10
Begravelse og Ophold:	30	— 0	— 0
	<hr/>		
Summa:	138 Rbd.	0 Mk.	15 Skl.

„Indtægten ÷ Udgiften: 29 Rbd. 1 Mk. 2 Skl. deles mellem Kreditorerne i Forhold til deres Fordringers Størrelse, da de iøvrigt er af samme Beskaffenhed.“
Albert Rasmussen og *Jens Nørager* modtog deres Del med det samme. — „De øvrige Creditors Tilgodehavende staar til Udbetaling hos Skifteforvalteren, naar de producerer deres Beviser behørigen stemplede, som ikke i Dag have tilstæde. — Skiftet blev saaledes erklæret sluttet og det passerede bekræftet med alle Vedkommendes Underskrift.

Mariager, den 30. Juli 1825.

Schiøtz.“

Saa maatte da *Peder Winthers* Kreditorer møde i Mariager endnu engang og „producere“ deres Beviser „behørigen stemplede“ for at erholde næppe nok Tiendedelen af deres Tilgodehavende. „*Sic transit gloria mundi!*“

Naar „*Store Per*“ om Aftenen sad der hjemme i *Nørager* og intet havde at tage sig til, gemte han sig gerne i Halmstolen bag Bilæggerovnen og slumrede blideligen ind. Det kunde da hænde, at *Jens Nøragers* Kone henvendte sig til ham med Udraabet: „Nu sover du, *Per!*“ Men *Per* svarede søvndrukken tilbage: „Nej, saagid gør jeg ej! Jeg hviler bare mine Øjne!“ — og sov videre. Dermed vil vi lade „*Store*

Per“ sove i Fred og gaa over til den nye Slægt, som ved gamle *Christen Jensens* Død rykkede ind i Gaarden. —

Jens Nørager sad efter *Johannes* Død hen som Enkemand i omtrent 2 Aar; men saa giftede han sig den 24. Januar 1812 med *Kirsten Jensdatter Raj*. Hun var født i *Rajgaarden* og døbt Dom. 5. Trin. 1787 som Datter af *Jens Pedersen Raj* og *Anne Andersdatter*, og vi kender hende allerede fra Skildringen af denne Gaard, hvor ogsaa dette Giftermaal er omtalt¹⁾).

Det var en fattig og overmaade vanskelig Tid, præget af de store Omvæltningsskriges Usikkerhed, at *Jens Nørager* og *Kirsten Raj* begyndte deres Samliv. Aaret efter indtraf Statsbankerotten, idet Danmarks Stilling som *Napoleon den Stores* Forbundsfælle og vor vedholdende snart haabløse Stirren ind i denne eventyrlige Helt og Sejrvinders nu dalende Lykkestjerne havde ført os ud i den syvaarige Englandskrig, der ganske oversteg vore Kræfter og medførte et økonomisk Sammenbrud. —

De mange under Krigen udstedte Papirspenge tabte deres Kurs og sank ned til en ringe Del af deres oprindelige Paalydende. Handelen var ødelagt og Næringslivet lammet, og Følgen af alt dette blev en Værdiforringelse af Jorden og dens Produkter, som ufravigelig maatte afføde en saa almindelig Fattigdom gennem saa at sige alle Samfundslag, at det i mange Aar sved Folket til Marv og Ben. —

Bønderne var som Regel fattige nok i Forvejen og endnu ingenlunde dygtiggjorte til at kunne fra-

¹⁾ Aarbogen 1923, Pag. 29.

vriste Jorden et forøget Udbytte, og derfor listede sig ogsaa nu en saa gabende Armod ind i mange Bondehjem, at Elendigheden stirrede ud gennem de lave lerklinede Huses solbrændte Ruder. Ved gamle *Chr. Jensens Død* 1807 saa det jo efter Omstændighederne ret velhavende ud i *Nøragergaarden*; men det blev desværre snart anderledes. —

Nu var der vel ingenlunde stor Velstand heller i nogen af de andre Kjærbygaarde, dertil var Krigens Efterveer for alvorlige; men Nøragerfamilien synes dog at have redet Stormen daarligst af. Traditionen ved at fortælle derom, at Gaardens Besætning til sidst udgjorde kun *een Ko*, og man grundede paa, hvorledes det nu kunde gaa til, da *Jens Nørager* var saa god en Mand, som nogen af de andre i Byen. —

Kirsten Raj var som iøvrigt alle Rajfamiliens Medlemmer saare vellidt af alle for sit gode og glade Sindelag og sine sollyse Smil; men dette hindrede naturligvis ikke Skumlerier over, at hun saa gerne vilde være pæn i Kød og Klæder og tage Del i Selskabslivet. Selv fik hun, mente man, for lidt bestilt ved Rokken og Væven, men forbrugte i Løbet af faa Aar det store Oplag, som hun var gaaet ind til, saa baade hendes egen og Børnenes Stads omsider blev til Pjalter. —

Men Sladderer har tusinde Tunger og vil helst kravle over, hvor Gærdet er lavest. Armoden havde sagtens mange skjulte og sammenstødende Aarsager, som flere end den vennesæle *Kirsten* har Skylden for. — Vognen glider jo altid lettest nedad, og med en stor Børneflokk i Fadingen er det svært at komme op ad Bakke. —

Den 6. Oktober 1812 fødtes *Jens Nøragers* og *Kirsten*

Rajs første Barn, Sønnen *Christen Jensen*, som opkaldtes efter han første Svigerfader, og dette Hensyn synes smukt at vidne om, at *Johanne Christensdatter* ingenlunde var glemt, fordi en anden Hustru havde indtaget hendes Plads; men den lille *Christen Jensen* blev dog ikke længe ene om Herligheden. Den 24. Januar 1814 fødtes Broderen *Mads*, naturligvis opkaldt efter den gamle *Mads Qvortrup* paa Kjørbygaard, som var død fire Aar i Forvejen, og den 1. December 1815 kom endnu en Broder, der efter Morfaderen, *Jens Pedersen Raj*, kom til at hedde *Jens*. Dernæst forøgedes Børneflokken med to Døtre, *Johanne Marie*, født den 15. April 1818 og opkaldt efter *Jens Nørager*s første Hustru, medens *Ane Kirstine*, født den 1. November 1820, øjensynligt bærer baade sin Mormoders og sin Farmoders Navne. —

Anders, født den 25. Juni 1823, blev opkaldt efter den ovenfor omtalte Brændevinsbrænder *Anders Winther* i København, og dennes Plejedatter, *Johanne*, skulde have været herovre for at bære Barnet. Hun kunde imidlertid ikke komme, men lovede, at hun nok skulde erindre sin Plejefaders Opnævner med et Minde, hvad hun ogsaa gjorde, idet hun udsatte et Pengebeløb, som han skulde have, sagtens efter hendes Død. —

Dette maa Familien i Kjørby dog ikke have haft rigtig Rede paa; thi havde *Pastor Landmark* i Hald ikke gennem københavnske Aviser set Indkaldelsen til Arven, der nu var bleven til ca. 1500 Rdl., havde *Anders Winther* i Kjørby maaske aldrig faaet den. —

Jens Nørager og *Kirsten* fik endnu tre Sønner, nemlig *Niels Christian*, født den 12. Juni 1825, *Peder*, født den 21. December 1827, og endelig *Christen*

Qvortrup, født den 5. Januar 1832, opkaldt efter „*Kjærbygaardpræsten*“¹⁾.

Efterhaanden som den store Børneflokk voksede til og fløj bort fra Reden, bedredes de økonomiske Forhold en Del i *Nørager*, hvortil naturligtvis ogsaa bidrog, at Folket som Helhed dog omsider lidt efter lidt forvandt Krigens og Statsbankerottens trykkende Eftervirkninger, og der kom opadgaaende Tider; men *Jens Nørager* og *Kirsten Raj* hensled dog næsten hele deres Liv under trange Kaar, og da Frihedens og Folkeoplysningens Sol kastede sine Straaler ud over Bondelandet og fremkaldte den sløvede Energi og de slumrende Livskræfter i Folkesjælen til Vækst og Opvaagning, var de begge bleven gamle og krogede af Slid og Slæb og bristede Forhaabninger. —

Kirsten Raj døde den 8. Maj 1854 og begravedes efterfølgende 14. Maj, 67 Aar gammel; men den Ros efterlod hun i *Kjærby Sogn*, at hun var en inderlig god Kvinde med et følsomt Hjerte overfor Fattigfolks Nød, saa hun ofte og gerne gav mere i ubemærket Stilhed, end hendes egen beskedne Del vel havde Raad til. Aaret efter, den 14. August, døde ogsaa *Jens Nørager*, 79 Aar gammel, og den 19. August 1855 stedtes han til Hvile ved Siden af sine to forudgangne Hustruer paa *Kjærby Kirkegaard*. —

Allerede nogle Aar før Forældrenes Død havde den ældste Søn, *Christen Jensen*, overtaget Fæstemaalet af *Barndomshjemmet*. I sin Ungdom tjente han adskillige Aar som Forkarl paa *Herregaarden Trudsholm*, hvor han var særdeles vel lidt for sin solide Arbejdsomhed og sindige, støtte Optræden;

1) Aarbogen 1922, Pag. 44.

men 1850 giftede han sig med *Mette Marie Andersen*, Datter af Gaardmand *Anders Jensen* i Kastbjerg, og født den 31. Juli 1823. Gaarden i Kastbjerg fik hendes Broder, almindelig kaldet *Christen Madsen*; men han døde i en yngre Alder og efterlod Enken *Maren* og to Smaapiger. Med denne Enke efter *Mette Maries* Broder blev *Mads Nørager* gift og kom saaledes til at bo i *Mettes* Fødegaard; men der var ingen Børn i dette Ægteskab. —

Ogsaa de øvrige af den store Søkendeflok fæstede Bo i Hjemegnen. *Jens*, som efter Morfaderen blev kaldt *Jens Raj*, var Husmand under Trudsholm. — Hustruen, *Maren Cathrine*, havde Datteren, *Kirsten Marie*, gift *Drachmann* i *Rajgaarden*, og hos hende tilbragte de deres Alderdomsaar.

Johanne Nørager var fra Barndommen af sygelig og havde et meget skrøbeligt Legeme; hun døde ugift, 35 Aar gammel, 1852. —

Ane Kirstine blev 1859 gift med en Karl ved Navn *Søren Nielsen*; de boede til sidst som Boelsmandsfolk i Hald. —

Anders Winther Nørager købte for de arvede Penge et Boelssted i Blenstrup Bjerger. Han var gift med *Kirsten Andersen* af Enslev, og de havde mange Børn. Den 8. August 1908 døde i Kjærby Boelsmand *Jens Winther*, som var deres Søn — en meget dygtig og fremadstræbende Mand. —

Niels Christian Nørager blev gift med *Maren Skifter* af *Gjerlev Nøragergaard*, der vist ligesom han selv var af *Qvortrupslægten*. De fik et Stykke Jord af hendes Hjem, hvorpaa de byggede en lille Gaard, som de senere overlod til Sønnen, *Laust Skifter*. —

Peder Nørager blev gift med en Enke i gamle

Havndal og fik med hende et Boelssted; men Ægteskabet var barnløst. —

Christen Qvortrup, den yngste af Flokken, henlevede hele sit Liv ugift i Fødegaarden, hvor han med trofast Hjemkærlighed udførte en Mængde Arbejde, først for Forældrene, siden for Broderen og senest for sin Brodersøn, og saa paa *Nøragergaardens* Fordel med samme Interesse, som om den havde været hans egen. Han døde 74 Aar gammel den 11. April og begravedes paa Kjærby Kirkegaard den 19. April 1906. —

I *Nørager* havde altsaa *Christen Jensen* og *Mette Marie* fæstet Bo, men ingenlunde under lune Kaar. Der maatte sættes stærke og arbejdsvante Skuldre til for at holde de knirkende Hjul i Furerne, og Senerne maatte spændes i god Villie til sejge og sindige Tag, om Farten skulde lykkes. — Kun faa i vore Dage har nogen Anelse om, hvad man i vore Bedsteførelæders Tid forstod ved Nøjsomhed og Sparsomhed, Egenskaber, som vi vel nok kender af Navn; men som i hvert Fald nu anbringes i en anden Plan end den Gang. —

Det er Ungdommens herligste Gave, at den i Fremtidshaabet strør Lys og Lykke med Guld og grønne Skove ad Livets bugtede Stier langt ude i Kimingen, og Hverdagslivets ofte vintertunge Graavejr maa i Arbejdsglædens Rigdom vige for Længselen efter at naa frem til Lykkelandet forude med de bortdrivende Skyer i forarsfriske Vaarvinde. —

Christen Jensen og *Mette Marie* maa have ejet en god Del af denne Ungdomsaarenes Rigdom; thi lidt efter lidt vandt de frem til forholdsvis gode og trygge Kaar og skabte et lunt og hyggeligt Hjem, som de-

res Børn siden kunde mindes med stor Glæde og Kærlighed. —

Christen Jensen var ligesom sin Opnævner, med hvem han jo egentlig slet ikke var i Familie, et udpræget Arbejdsmand, ivrig og opmærksom for alt, hvad der vedrørte Gaardens Drift, for at Fremgangen bort fra Fortidens fattige Kaar kunde blive varig og vedholdende. — Det var ham en Æressag at kunne regnes blandt Byens fremmeligste og flittigste Mænd, og sin Jord forbedrede han meget ved Mærgling og grundig Bearbejdning for engang at kunne efterlade den til en af sine Børn værdifuldere end han selv i sin Tid havde modtaget den. —

I det daglige Liv var *Christen Jensens* Syssel præget af Interesse for Hjemmets Gerning i rolig og nærmest stilfærdig Optræden; men i Samværet med Naboer og Genboer kunde han blive snaksom og med sindig Lune tage Del i Samtalen, uden at overdreven Ofring paa *Evans Alter* var nødvendig; thi han kunde nok ved saadanne Lejligheder sammen med Venner og Kendinge tømme et Bæger, men var iøvrigt i al sin Færd en ædruelig og fredsommelig Mand. —

Mette Marie var ham en god og trofast Hustru, en sparsommelig og omhyggelig Husmoder for sit Hjem og sine Børn. Ved den hjemlige Arne tilbragte hun helst sin Tid, og i Byen saas hun sjældent uden ved selskabelige Sammenkomster. Derimod kunde man ofte se hende i Aftenskumringen liste ud ad Østerporten og op paa Toften, hvorfra hun en Stund stirrede over Mark og Enge ud i Kimingen mod Barndomshjemmets By i det fjerne, som om hun et Øjeblik vilde dukke sig i Barndomsmindernes Væld, de Minder, som bliver kærere og kønnere, jo mere vi

nærmer os mod Livets Kvæld. — Hendes hele Væsen og Væremaade fremkaldte uvilkaarlig den tillidsfulde Følelse af retsindig og afklaret Sjælsro, som synes at vidne om Hjertets indre Adel og derfor i en Samtale gør det saa velgørende at lytte, og man vidste, at hvad *Mette Marie* fik betroet, var godt gemt.

Om *Christen Jensens* Selvstændighed er bevaret et Minde, som ikke er uden Betydning for Forstaaelsen af hans Personlighed. — Det var ved et Folketingsvalg i Mariager i de Dage, da den politiske Strid mellem Højre og Venstre undertiden kunde afstedkomme betydelige Krusninger i Folkehavet, at *Godsejer Brasch* paa *Kjellerup* henvendte sig til ham med følgende Ytring: „Naa, min gode *Christen Jensen*, hvor mange Højremænd er der saa i Kjærby?“ — „Ikke en eneste, Hr. Godsejer!“ svarede Fæstebonden uden at blinke, medens Herremanden gjorde kort omkring og forsvandt i Vrimlen. —

Stuehuset i Nørager.

Fru Anna Nørager med sin Hund.

Christen Jensen og *Mette Marie* havde i deres Ægteskab seks Børn, af hvilke fire opnaede den voksne Alder. — *Jens Christensen Nørager*, født den 13. April 1853, senere Ejer af *Winthergaarden*, som han flyttede op paa Bakken Øst for Byen og gav den Navnet „*Bakkegaard*“ — en af Egnens dygtigste Landmænd og gift med *Ane Marie Laursen* fra Faarup. — *Kirsten Marie*, født den 15. Oktober 1857, gift med *Jens Christensen Skjøtt* i *Skjøttsminde*¹⁾. — *Else Christensen*, født den 8. Marts 1862, gift med Gaardmand *Niels Pedersen* af *Skrødstrup*. — *Christen Christensen Nørager*, født den 16. Juni 1855, senere Ejer af *Fødegården*. —

Efter at have afstaaet *Nørager* til ovennævnte Søn, som snart efter blev Selvejer, levede *Christen Jensen* og *Mette Marie* endnu nogle Aar som Aftægtsfolk. De opnaede begge en god Alderdom, og møet af

¹⁾ Aarbogen 1931. Pag. 122.

Dage sov de hen efter et langt og virksomt Liv. — *Christen Jensen* døde 84 Aar gammel den 29. Marts og begravedes den 4. April 1897, og førend Aaret havde drejet sig een Gang rundt, fulgte *Mette Marie* sin Husbond i Døden den 10. Januar 1898; hun blev 74 Aar gammel og ringedes op paa Kirkegaarden den efterfølgende 15. Januar.

Det staar endnu tilbage at riste en lille Rune for *Christen Jensens* Søn og Efterfølger, som alt i mange Aar har sovet under Mulde. — I Slægten og Byen blev han altid kaldt *Christen Madsen*, fordi han var opkaldt efter Morbroderen i Kastbjerg; men selv skrev han sig med sit rette Slægtsnavn, *Christen Nørager*. — Især Moderen holdt meget af denne Søn og ønskede, at han engang maatte blive hendes Alderdoms Trøst og Støttestav, og da den ældre Broder havde købt Winthergaarden, faldt denne Ordning jo ogsaa i Traad af sig selv. *Christen Nørager* var allerede en ældre Karl paa 37 Aar, da han den 4. Oktober 1892 ægtede *Anna Elisa Jensen*, eneste Datter af Lærer *Peder Jensen* i Kjærby og Hustru *Johanne Cathrine Marie Nielsen*, som da var 28 Aar gammel¹⁾.

Christen Nørager var en stout og velbegavet Bonde- mand med et meget vindende Væsen og det varede da ejheller længe, før hans Gaard omtaltes som en af de mest veldrevne i hele Omegnen; han fulgte godt med i alt, hvad Landbrugets nyere Fremskridt angik, og havde en Kvægbesætning paa Gaarden, som mangan en Landmand den Gang maatte beundre. Endvidere var han indvalgt i Sogneraadet og en Tid dets Formand. —

1) Aarbogen 1929, Pag. 63.

Det skønneste Minde, *Christen Nørager* har sat sig i Kjærby, er dog Erindringen om hans gode og varme Hjertelag, der ofte, og maaske endda oftere end det

Christen Nørager.
† 1910.

økonomisk set var heldigt for ham selv, drev ham til at række en hjælpende Haand ud til mange Smaakaarsfolk, baade ved Kaution og rede Penge. Der er vel næppe nogen, maaske ikke engang hans egne, som ved rigtig Rede paa, hvor vidt han i saa Henseende egentlig strakte sig.

Den Ros skal han have i sin Grav, at han glad og gerne vilde være med til at jævne Fattigmands knudrede Stier.

Men Livet ruger over saa mange Gaader, og skjulte Kræfter arbejder

ustandseligt paa at undergrave de skønneste Forhaabninger: „Lykken er som Glar og brister ofte, naar den skinner klar“! — Saaledes gik det her. —

Den før saa energiske, fremadgigende og handlekraftige *Christen Nørager* faldt i en snigende Sygelighed, der lidt efter lidt ødelagde hans Nervesystem og lammede hans Villiesliv, saa hans sidste Aar blev tunge at gennemstride. Den 12. Maj 1910 sov han hen i sit kære Barndomshjem, og den 19. Maj stedtes han til Hvile paa Kjærby Kirkegaard ved Siden af sine Forældre, 54 Aar gammel. —

Vestenvinden synger sin vemodige Sang over hans Grav; men i hans Fødeby lever han i kærlig og taknemmelig Erindring hos saare mange. — *Ære være hans Minde!*

I en Snøs Aar efter *Christen Nøragers* Død styrede hans Enke, *Anna Nørager*, selv Gaarden, indtil Børnene blev voksne, og overlod den saa til en Søn, der bærer Faderens Navn videre i den gamle Slægtsgaard. —

Kærlighedens Smil i Livets Smerte,
Ord og Handling født i ædel Trang:
De er gemte ved Gudfaders Hjerter,
bærer Evighedens Frugt en Gang.

Nogle Træk af Almissemlemmernes Kaar paa Landet i gamle Dage.

Ved Lærer P. CHRISTENSEN, Tornby.

AISTRUP, der ligger paa et temmelig langstrakt Bakkedrag i den østlige Del af Vindblæs Sogn, og hvis ret omfattende Eng- og Skovarealer støder op mod Mariager Fjord lige fra Havnø Hage i Nord til den saakaldte Aistrup Bugt mod Sydøst, er altid af Egnens øvrige Beboere blevet regnet for at være en fattig og ringe Landsby. Dette skyldes maaske i nogen Grad den Omstændighed, at de nuværende Vindblæsgaarde ved Udskiftningen af Fællesskabet omkring 1800 fik tillagt de frugtbareste af Sognets Jorder, medens Aistrup maatte nøjes med den magre Jord, der i Vifteform strækker sig fra Byen og helt ud til Vindblæs og Norup Ejerlav. Til Gengæld fik Aistrup de bedste Enge langs Fjorden, hvor de allerfleste Lodsejere tillige havde et Stykke Skov.

En gammel Smædevise betegner Aistrup som en „pirken“ By, hvor man havde den største Vanskelighed med at aftvinge Jorden det daglige Brød, og hvis Beboere saa sig nødsaget til at drive Aalefiskeri paa Fjorden. Naar de største Aal var knippet, maatte „Kællingerne“ af Sted ud i Landsbyerne paa Aalehandel, noget ligefrem nedværdigende for en ærlig Bondekone, der ellers var bestemt til at tjene Udkommet paa Hjemmets Grund, medens Aistrupperne

selv maatte tage til Takke med Undermaalsfiskene. Derfor opkom der et Mundheld paa Egnen, der karakteriserede dette Forhold, og som lød saaledes: „Naar vi har ædt een, saa tager vi en anden, ligesom de gør med de bette Aal i Aistrup!“

Det hedder ogsaa: Udad Aistrup Møgvej kan man ikke færdes for Aale- og Sildeben, for naar Folkene kørte Møg, fik de enten et Stykke Aal eller Sild til deres Melmad, som de gik og aad ved Siden af Møgvognen, og de afgnavede Ben blev kastet bort. Aistrup Møgagen og Helvedes Pine faar aldrig Ende, sagde man, for de har langt i Marken, og de tog kun smaa Læs paa.

En anden Karakteristik af Armoden i Aistrup i gamle Dage ser saaledes ud:

I Vejgrøften lidt syd for Kastbjerg voksede der i ældre Tid rigelig med Kommingsplanter. Disses Ophav var ingen andre end Aistrupperne, der netop paa dette Sted gjorde Holdt for at spise deres medbragte Mad, naar de var paa Vej til Randers med Korn. Aistrup-Folkene var nemlig saa fattige, at deres Paalæg kun bestod af reven Kommings-Knapost, der under Maaltidet blæste i Grøften, hvor det saa siden spirede og voksede op¹⁾.

Var Bøndernes Kaar i Aistrup daarlige, saa var dette Tilfældet i langt højere Grad med Hensyn til de saakaldte Almisselemmer. Ja, sandt er det, at der i gamle Dage var megen Fattigdom og Usselhed i Aistrup. Saa sent som i Tiaarene 1860—1900 blev der i Byen nedrevet op imod et halvt Hundrede lerklinede Rønner, der var af en saa primitiv Art, at man daarligt skulde tro, at de kunde tjene som Boliger for Mennesker. Tid efter anden havde nemlig et ikke ringe Tal af Egnens Smaakaarsfolk slaet sig ned her, vel nok draget af Fjordfiskeriet, Stakler, der en stor Del af Aaret udelukkende levede paa Folks Godhed. Disse saakaldte Almisselemmer var

1) Se Efterslæt fra „Skattegraveren“ III.

i høj Grad med til at præge Livet i den gamle Landsby. Med Tiggerposen og Lerflasken gennemstrejfedede de Aar efter Aar Ommersyssel for at bede om lidt i „Jesu Navn“. Vi behøver kun at gaa et halvt Hundrede Aar tilbage, før vi træffer paa Tiggernes næsten talløse Sværm, disse ulykkelige og forhutlede Kvinder, ofte ødelagt af Brændevin og et usædeligt Levned, som maatte friste den tunge Lod atter og atter at trygle ved Hvermands Dør blot for at bjærge det allernødvendigste til Hjemmets og Børnenes Behov. Og hvad fortæller ikke Fattigregnskaberne (iflg. Loven om Fattigvæsenets Indretning paa Landet 1803) i saa Henseende. Lidelser og Savn raaber ud af hver eneste Linie, for ikke at tale om Landsbyernes Fattighuse, som rejste sig i Medfør af samme Lov. Hvad disses smaa, usunde Stuer rummede af Elendighed kan næppe beskrives. Og dog kunde man ogsaa her træffe paa Mennesker, som man ved nøjere Kendskab til lærte at holde af. Individet, man nok kunde have ønsket en bedre Livsskæbne, en bedre Plads i det Samfund, som de trods al Skyggetilværelse alligevel udgjorde en Del af.

Aistrup Fattighus var en lille uanselig Bygning, ca. 30 Alen lang og 10 Alen bred, overordentlig tarvelig indrettet, med lerklinede Skillevægge og stampe Lergulve. Huset, der var et tro Kopi af flere af Egnens øvrige Fattighuse, havde 5 a 6 Lejligheder, fortrinsvis beregnet til enligstillede Personer, og var saaledes indrettede, at 2 Lejligheder var fælles om samme aabne Skorsten, der næsten uafbrudt førte Regnvand og Sod ned paa de murede Ildsteder og gjorde det tit umuligt at tilberede Mad.

Men trods de daarlige Boligforhold var Husets Lejligheder altid fuld besat.

Der var nu ham, Peder Thamsen, et grumme skikkeligt Menneske, som i Dagene op til Jul sammen med Hustru og Børn gik rundt og sang for Folks Døre, idet han uafsladelig drejede „Julestjernen“ rundt. Denne var et Monstrum lavet af Pap og „sirlig“

pyntet med Karduspapir, og lidt senere Kjar-Ais, hvis Huslejlighed kun udgjorde et eneste Rum, der tillige maatte tjene som Opholdssted for de 3—4 Høns. Om Dagen færdedes de frit paa Gulvet, hvorimod deres natlige Sovested var at finde paa Fodenden af Sengen. Det hændte jo ikke saa sjældent, at de vingede Skabninger opførte sig temmelig uanstændigt ved i Nattens Løb at lade dratte noget ubehageligt ned paa Overdynen, men sligt regnede Anders langt fra Hønsene til Last. Han „skrabede“ skam Bolsteret hver Morgen, naar han „gjorde til Side“, ja, minsæl gjorde han saa. Og henne i det Hjørne af Stuen, der var længst fjernet fra Bilæggeren, stod Saltkarret, en afdanket Kærne, som tjente til Opbevaringssted for alskens Fetaljer. Sammen med Flæsk og Kød sænkede han ned i den overgemte Lage saadanne Lækkerbidskener som kogt Fjerkræ, Frikadeller, nu og da Blodpølser o. m. a.

Og saa var der Edderup-An'Kitrin', hvis foroverbøjede og sammentrukne Overkrop og saare umilde Ansigt var i Stand til at skræmme enhver mindre-aarig næsten i et Musehul, samt hendes erklærede Mod-sætning, Post-Caroline, der var vellidt af alle, men havde en meget svag Karakter. Hun var Datter af „Den gamle Post“, der længe før Postbudenes Tid gik i privat Posttur mellem Mariager og de omliggende Sogne. Han havde haft mange drøje Ture, fordi Folk „læssede“ de utroligste Genstande paa ham. En enkelt Gang — det var omkring 1830 — ankom han saaledes fra Mariager til Udbyneder med en stor, tung Slibesten hængende over Skuldrene. I sin tidligste Ungdom gik det Karoline godt, men saa kom hun paa gale Veje, som man siger, blev stærk forfalden til Nydelse af Brændevin og endte sine sidste Dage i Fattighuset, hvor hun døde ved Aarhundredskiftet i stor Ensomhed og ganske uden Paarørende, efter at hun nogen Tid i Forvejen midt i den haarde Vinter var faret vild i Snestormen og slæbt sig rundt i 16 Timer i Træk. Herved paadrog hun sig Koldbrand i Fød-

derne og genvandt aldrig sin Førlighed siden. — I en af Byens Rønner boede „Hammer-Karen“, der var saa usædvanlig dygtig „i sine Hænder“, og i en anden Tysker-Heinrich med Konen, Trine, begge indvandret fra Kurhessen umiddelbart efter Krigen i 1848. Først havde de Plads paa Herregaarden „Overgaard“, men da Gigten blev for slem, havnede de i Aistrup. De fik begge to en trist Udgang.

Og saa var der Crome's, som ogsaa var indvandret fra vort sydlige Naboland. Baade Mand og Hustru var helt ødelagt af Spiritus. Naar de holdt deres natlige Drikkegilder i Selskab med flere af Egnens løse Fugle, gik Usædelighed ofte i Svang i Følge med højrøstet Banden og anden ugudelig Tale. Uden for deres Vinduer samledes Landsbyens nyfigne Ungdom af begge Køn Nat efter Nat. Dette skete i Halvtredserne.

En tiltalende Skikkelse blandt Byens Fattige var Christian Nielsen, i daglig Tale kaldet Bathel-Christian. Han var Søn af en ugift Tjenestepige, Christiane Nielsdatter og udlagt Barnefader Niels Christensen Wisborg paa Trudsholm. Denne blev senere Skovfoged ved Havskærskoven tæt ved Aistrupbugten. Medens Skovfogden, der skal have været en anset Mand, ikke kunde taale at se Drengen som lille, var det modsatte, mærkeligt nok, Tilfældet med dennes Hustru, der altid var god imod ham. Saasnart Wisborg var kørende til Mariager, skulde Christian altid ned til sin Skovmor, som han kaldte hende.

Sammen med sin Hustru, Lene, henlevede han det meste af sit lange Liv i den usleste Armod. Bart Grovbrød til sort Kaffe og som Middagsmad Grønkaalsuppe, kogt paa et Par Kartofler og en „Klat“ Salt i Gryden, var den daglige Kost Aar ud og Aar ind. I en lang Aarrække var Christian Faarehyrde paa Trudsholm, trolig bistaat af Schæferhunden „Diana“, der var saa bidsk, at den hele Tiden maatte bære Mundkurv (Grime), en Bestilling, der selvfølgelig ikke nær kunde indbringe det allernødvendigste

til Livets Ophold. Derfor maatte Lene stadig om i Byerne for at tigge.

I sin Ungdom og første Manddom havde Christian tjent som Staldkarl paa Trudsholm, hvor hans Arbejdsdag strakte sig fra Kl. 3 Morgen til langt ud paa Aftenen, men han var jo ogsaa alene om at skære Hakkelse til ca. 40 Heste paa et almindeligt Skæreværk.

Han var meget stolt af at have deltaget i Tre-aarskrigen, hvorom hans mange Fortællinger stadig drejede sig, og trods sine ringe Kaar var han en Mand, der bar sit Hoved højt og var ingenlunde ked af at spise Kirsebær med de Store. Han glemte aldrig, at den ansete Skovfoged var hans Fader. Men alt for ofte faldt der ligesom en sort Skygge over hans bedsteborgerlige Manerer, for han kunde til Tider være saa uhøvisk i Talen, at selv Tilhørerne maatte rødme af Skamfuldhed.

Et saare trist Kapitel af Almisselemmernes Historie der paa Egnen er Beretningen om Jomfru Ane.

Hun var født i et af Kragelundshusene ved Norup 1787 som Datter af Sognets Markmand, Jacob Laurzen, ogsaa kaldet Skrædder. Samme Jacob Skrædder havde ikke mindre end 14 Børn, hvoraf de fleste blev indgiftet i Egnens bedste Familier. Kun for Jomfru Ane kom det til at gaa skævt.

I sin Ungdom søgte hun sin Lykke i København, hvor hun i Begyndelsen skikkede sig godt. Hun tjente paa pæne Steder og fik efter Datidens Forhold god Løn, og man hørte intet til hende, før hun efter nogle Aars Forløb var hjemme paa Besøg. Det var fra den Tid, Jomfru-Navnet stammede, for hun saa godt ud og gik fint klædt. Tilmed gjorde hun sig al tænkelig Umage for at komme til at ligne en rigtig Københavnerinde, baade hvad Talemaader og Klædedragt angik. Hendes Væsen var i alle Henseender forfinet. Man glemte aldrig paa Egnen, da hun lige hjemkommet paa sit første Besøg ikke kunde kende Katten. „Mor“, udbrød hun en Dag, „hvad er det for en med den lange Stjert?“ Hun mente Kattens Hale.

Men det kom snart til at gaa ned ad Bakke for hende, hun kom paa gale Veje og sank efterhaanden dybere og dybere ned for til sidst at ende i Gadens Smuds. Saa var det, at hun blev sendt hjem til Vindblæs Sogn som et sølle forhutlet Vrag, som i al for høj Grad var mærket af Spiritus og et daarligt Levned. Fra nu af flakkede hun om fra Sted til Sted og ernærede sig udelukkende ved Betleri. Hendes Klædedragt var i hendes sidste Aar jammerlig. Sammenriet af nogle usle Pjalter var den næppe i Stand til at bringe Legemet synderlig Varme. Men alligevel var hun paa Farten baade tidligt og silde, hvad enten det var Vinter eller Sommer, og ofte tilbragte hun Natten under aaben Himmel. „Jeg er som et vildt Dyr“, ytrede hun tit, tilsyneladende uden at det rørte hende, „og jeg bliver ogsaa nok paa Marken engang!“ Disse Ord skulde desværre ogsaa komme til at gaa i Opfyldelse. En iskold Vintermorgen, just da Kirkeklokkerne kaldte til Gudstjeneste, blev hun fundet ihjelfrossen paa en Pløjemark lidt uden for Aistrup.

Blandt Sognets Originaler kan nævnes „Skovfoged-Rasmus“, der helt op i sin høje Alderdom var en rank og smuk Skikkelse, men han havde skam ogsaa aftjent sin Værnepligt ved den kongelige Livgarde til Hest, fra hvilke Aar han havde et Utal af stolte Minder, som han med stor Lyst genopfriskede, naar Landsbyens mandlige Ungdom var paa Besøg i hans beskedne Hjem, der gennem flere Aar var et yndet Samlingssted. For Rasmus var en overmaade habil Fortæller, som nok var i Stand til at holde Tilhørernes Interesse fangen.

Efter endt Soldatertjeneste blev han Kusk eller Tjener for en Greve paa Fyen, og til allersidst slog han sig ned i Aistrup. Han havde en Søn, Morten, ogsaa kaldet Guldmorten, der havde set sig vidt om i Verden, havde bl. a. en Tid været Guldgraver i Australien i 1840erne. Samme Morten, der var en vældig Spilopmager, var grum baade til at drikke Brændevin og spille Kort. Om hans grovkornede

Løjer Nytaarsaften, der samler sig om væltede Kakkelovne, tilstoppede Skorstene og bundne Døre, gaar der endnu, næsten 100 Aar efter, sære Frasagn paa Egnen. Som et mærkeligt Kuriosum kan tilføjes, at hans største Lyst var at drille sin gamle skikkelige Far i andres Nærværelse, saa at denne ofte blev „flintrende“ gal i Hovedet.

Ligesom den Gamle med synderlig Velbehag kunde sidde og være allermest optaget af at fortælle spændende Tildragelser fra ældre Tid, kunde Sønnen ganske umotiveret pludselig afbryde ham med følgende Pasmus: „Det er Løgn i din Hals, Skovfoged-Rasmus,“ en Afbrydelse, som blev kvitteret lige saa præcist af den Gamle med et: „Da er det Dælen tordne mæ' sandt.“

De fleste af Datidens Almisselemmer var nu og da paa Vandring, saaledes Gal-Ais fra Udbyneder Fattighus, hvis Sindelag er karakteriseret i Tilnavnet, ligeledes Jens Holt og Jens Bromberg, den sidste noget „langfingret“, naar han var ude med Tiggerposen og endelig de to forslagne Landevejsriddere Jens Aarslev og Kuk-Kresten, der i endnu højere Grad fattedes Evnen til at skelne mellem „mit og dit“, og som desaaarsag maatte tilbringe det meste af deres Liv i Tugthuset.

En kendt Skikkelse i flere Miles Omkreds var Stor-Maren, som var et stort mandhaftigt Fruentimmer, og derfor havde Folkevittigheden ogsaa tillagt hende Navnet. Hun var altid iført en usædvanlig omfangsrig Nederdel, der paa indvendig Side var forsynet med en Mængde „Lommer“, nogle temmelig langstrakte Poser, der tjente som foreløbig Gemmested for Almisserne, naar hun var paa Farten. En Pose benyttedes til Flæsk og Medisterpølse, en anden til Gryn, en tredie til Tov (Uld) o. s. v. Dette havde til Følge, at hendes legemlige Udseende i Dagens Løb undergik en kendelig Forandring. Naar hun var for Udgaende, var hendes Skikkelse nærmest tynd og ranglet, men naar hun ved Aftenstid stævnede

mod Hjemmet med alle de rare Sager, struttede hun som en Uldsæk. Da hun var ærlig og redelig i alle Livets Forhold, var Folk i Reglen gode imod hende, noget, som alle Tiggerne var Genstand for, naar de ellers skikkede sig vel. Saasnart hun kom inden for en Dør, fremmumlede hun sin sædvanlige Bøn: „I Jesu Navn, kan I give mig en bitte Tanning at koge paa?“

Om samtlige Egnens Fattigfolk gælder det, at de ved Siden af Daglejerarbejde og Tiggeri ernærede sig ved Aalefiskeri i Fjorden. Om Sommeren var Glibningen en dagligdags Begivenhed. Aalene blev dels solgte, dels nedsaltede til bedre Tider. For Omgivelserne var det et ejendommeligt Syn at betragte disse Aaleglidere paa deres Hen- og Hjemvej fra Arbejdsstedet, kun iførte noget udtjent Undertøj, der stundom hang i Laser og Pjalter nedad Kroppen. En stor Del af Smaafolkene bandt tillige Revlinge- og Riskoste, hvortil de hentede Materialerne i Heden og Havkærsskoven, og endnu længere tilbage i Tiden var Kvinderne meget optaget med at binde Simer og ved at assistere som Klinekvinder, naar Husene skulde bygges, ligesom de ogsaa altid rakte en hjælpende Haand ved Brydningen og Heglingen af Hørren.

Saa at sige gennem hele forrige Aarhundrede var de Forhold, Smaakaarsfolk paa Landet levede under, usædvanlig slette, set med Nutidsøjne. Navnlig i Aarene omkring Statsbankerotten 1813 og under den paafølgende Landbrugskrise, der naaede sit Højdepunkt 1824, og hvis Virkninger kan spores helt op til Aarhundredets Midte, kneb det meget for Fattigfolk, fordi den Befolkningsklasse, Almisselemmerne var henvist til at nyde godt af, selv følte Tidernes haarde Tryk. I 1812, da Prisen paa en Td. Rug androg op inod 100 Rd., var Daglønnen kun steget til 1 Rd., saa man vil kunne forstaa, at det var ganske umuligt for Inderster og jordløse Husmænd at fortjene Føden ved Daglejerarbejder. En Mand, der var født omkring ved 1810, har da ogsaa fortalt, at han mange Gange sammen med sine Søskende maatte gaa sulten i Seng,

fordi der ikke var Spor af Føde i Hjemmet. „Hvor glade og taknemlige var vore Forældre ikke, naar blot vi Børn kunde faa Lov at spise os mætte i et Stykke bart Rugbrød.“

Selv om Fattigloven af 1803 i det store og hele vel nok bragte en Smule Forbedring i Smaafolks Kaar, nødsagedes de fleste dog til at gaa Tiggergang for Folks Døre. Det var især Kvinderne og Børnene, som maatte røgte dette tunge Hverv.

Som ovenfor nævnt, blev Tiggerne i Reglen godt modtaget, om end man paa sine Steder betragtede dem som en Plage, ligesom der ogsaa var Fattigforstandere, der efter bedste Evne forsøgte at praktisere Fattigloven paa en saadan Maade, at den kunde blive en virkelig Hjælp for de mest ulykkeligstillede i vort Samfund.

I en Retssag fra 1827 — ganske vist fra en anden Egn — hvor en Del Almisselemmer blev afhørt som Vidner, findes der et Par Oplysninger, som rørende beretter om dette Forhold.

Den 74-aarige Samuel Bang vidner: „Chr. Pedersen, der var den første Fattigforstander her i Sognet, har været den bedste og redeligste af alle de Fattigforstandere, vi har haft siden. Han værgede forsvarligt for Sognets Fattige, især de gamle. I hans Forstandertid nød Almisselemmerne — blandt hvis Tal jeg ikke var — hvad de behøvede til deres Underholdning. Den, som intet eller lidet kunde erhverve, fik aarlig 4 Tdr. Korn og 4 Rigsdaler i Penge foruden Blokpengene af Kirken. Siden hans Forstanderskabstid sørges der ikke anderledes for Almisselemmerne, end at de nødes til at betle. Jeg og min 73-aarlige syge Kone, der i 40 Aar har boet her i Sognet, kan nu desværre ikke ernære os selv, men vi maa nyde ligesom andre Gamle, der intet kan tjene, kun begge 4 Tdr. 6 Skp. Korn og 3 Rigsbankdaler Penge, altsaa ikke det halve af, hvad en Fattig nød i slig Omstændighed i Chr. Pedersens Forstanderskabstid. Gud velsigne ham for hans Menneskekærlighed, og Gud

give os Forstandere lig ham. Gud ved, hvorledes jeg og min Kone og vore Lige, der ej kan betle, skal kunne os holde Livet. Endnu maa jeg takke Chr. Pedersen og hans menneskekærlige Hustru for de mange gode Haandsrækninger i Nød, de ydede mig og Kone. Hans og Hustrus Goddædighed vil Evigheden belønne. Vi formaar det ej.“

Chr. Jensen Thorsen: „Maaske de (Chr. Pedersen og Hustru) nu maa lide Utak, fordi de har været gode og hjælpsomme Mennesker, retskafne mod andre. Min afdøde Kone kunde i de sidste Aar, hun levede, intet erhverve og udrette, til sidst stadig holdende Sengen, men dog nød hun ikke en Skilling, kun $\frac{1}{2}$ Skp. Rug og 2 Skp. Byg Kvartalet, skønt hun var yderst fattig og hjælpeløs. Jeg gruer til at komme i lignende Forfatning. Gud ved, hvorledes de, der ikke kan betle, uden dette skal kunne opholde Livet“ o. s. v.

Almisselemmernes Kaar i gamle Dage er baade et trist og mørkt Kapitel i vort Folks Historie at stifte Bekendtskab med, men paa Trods heraf fortjener disse Samfundets Ulykkeligstillede alligevel at blive mindet, først og fremmest fordi mange af dem havde fortjent en lysere Skæbne end den, som var blevet dem til Del.

Da Prøjserne var her i 1864.

Ved Lærer P. CHRISTENSEN, Tornby.

PRØJSERNES Besættelse af den jydsk Halvø i 1864 var ikke alene en Begivenhed, der betød et dybt Indgreb i Øvrighedens og de lokale Myndigheders daglige Arbejde, hvilket bl. a. vil fremgaa af de talrige Cirkulærer, som den Gang udsendtes, samt af Sogneforstanderskabernes Forhandlingsprotokoller, men Fjendens Ankomst til Landsdelen fyldte tillige Sindene med Angst og Bekymring i Folkets brede Lag, skønt det senere viste sig, at den jævne Mand aldeles intet havde at frygte i saa Henseende, da de tyske Besættelsestropper overalt, i det store og hele, udviste en mønsterværdig Optræden og kom efterhaanden til at staa i et særdeles godt Forhold til deres Kvarterværter.

Nærværende sammentrængte Oplysninger fra den nordøstlige Del af Randers Amt, der udelukkende støtter sig til nogle nedskrevne Meddelelser af to gamle Folk, begge Øjenvidner til Prøjsernes Ophold her, nemlig afdøde Lærer og Landbrugskandidat *Morten Nielsen*, født i Havndal, Udbyneder Sogn, 1854, samt den 92-aarige Enkefrue *Nicoline Christensen*, født i Hadsundhusene, Vindblæs Sogn, 1846, nu boende i Aalborg, vil aabenbart ikke være uden Interesse nu i 75-Aaret for vor ulykkelige Krig.

Prøjsernes Ankomst, hedder det, ventedes overalt med den største Spænding. Næsten hver Landsby var Genstand for fremmed Indkvartering, saaledes maatte Aistrup i længere Tid huse et helt Kompagni

Soldater, fordelt med 4 a 5 Menige til hver Gaard. Soldaterne udviste mange Steder stor Taknemlighed over den Forplejning, de fik, særlig yndede de en god Kop Kaffe. Hos den gamle Bysmed, Chr. Christensen, lød den sædvanlige Morgenhilsen saaledes: „Kaffe Mutter! Kaffe Mutter!“, og naar saa Husmoderen svarede, at Kedelen allerede var i Kog, jubede de alle som een: „Dak! Dak!“. En Nat ved Totiden, mens alle i Byen laa i deres søde Søvn, blev der pludselig blæst Alarm, hvilket naturligtvis afstedkom stor Bevægelse. Prøjerne styrtede ud af deres Kvarterer for at begive sig paa Vej til Stillingspladsen. Sagen var, at der fra Vagten ved Havkærskoven var indløbet en foruroligende Melding om, at et fordægtigt Dampskib, rimeligvis den danske Krydser „Rolf Krake“, var iagttaget paa Vej ind ad Mariager Fjord. Meldingen viste sig selvfølgelig ikke at have noget paa sig.

Medens Tyskerne opholdt sig her, havde de meget travlt med at beslaglægge Heste og Vogne, og mange af Egnens Gaardmænd maatte tillige køre for dem (i Kongerejser), stundom til langt syd for Randers. Ja, man fortalte endog, at enkelte var borte i hele 14 Dage og havde været baade i Horsens og Vejle. Dette, at Manden skulde være borte saa længe, uden at hans Paarørende anede det mindste om, hvor han var, og hvorledes han blev behandlet af de prøjsiske Befalingsmænd, bidrog i høj Grad til at forøge Utrygheden, for der var jo Krig i Landet. Men bortset fra ganske enkelte Tilfælde, var de tyske Officerer høflige og flinke og var temmelig lette at omgaas. Da Fjenden begyndte at trække sig tilbage sydpaa, kom en Dag en Efternøler efter at være blevet færget over ved Syd Hadsund ind til den gamle Spillemand, Jakob hed han, og vilde tvinge denne til at køre for sig. Jakob nægtede i Begyndelsen, idet han undskyldte sig med, at Prøjerne allerede havde taget hans ene Hest, saa at han nu kun havde den anden tilbage, og det var helt umuligt at spænde een Hest for

Vognen, naar Stjærten var beregnet for to. Dette saare fornuftige Ræsonnement, brød Officeren sig imidlertid ikke det mindste om. Hesten skulde for Vognen, og saaledes blev det. Da man med megen Besvær var kommet saa langt op ad Landevejen, at man kunde skimte Vindblæs Kirke, erklærede Jakob kategorisk, at nu vilde han ikke køre eet Skridt længere, koste hvad det vilde, for det var ikke til at holde ud at se paa det stakkels Dyrs Lidelser ved Siden af Vognstjærten. Herover blev Prøjseren aldeles rasende, trak Sabelen og vilde paa den Maade tvinge Kusken til at fortsætte med Kørselen. Men Jakob, der i sine unge Dage havde tjent Kongen i halvfjerde Aar, var ikke saadan tabt bag af en Vogn. Han sprang henimod „Fægtemesteren“ og brølede ham ind i Ansigtet: „Stik Sabelen i Skeden, der er Vaabenstilstand!“ Saa besindede Officeren sig og tog til Bens syd over. Ankommet til Korre-Gaarden paa Aistrup Mark forsøgte han ogsaa at tvinge Korre-Manden til at spænde for, hvilket denne imidlertid ingen Lyst havde til. Her trak Prøjseren ogsaa „blank“, men Modparten greb i samme Nu sit ladte Jagtgevær, der var anbragt ved Loftsbjælken. Nu kan det nok være, at Tyskeren forsvandt i en Fart ud af Døren og lod sig ikke se mere.

En bestemt Dag lagde man Mærke til en lang Række Bøndervogne, der kom kørende gennem Havndal paa Vej til Hovedgaarden Fuglsø i Udbynder for at hente Havre. Da Vogntoget kom tilbage, fuldt belæsset, tabtes der en stor Mængde Kornsække paa Kørebanen, hvorfor Folk langs Landevejen fik travlt med at bjerge Havren i Hus. Alle de Heste, Tyskerne lagde Beslag paa, blev meget omhyggeligt vurderet, og da Krigen var forbi, fik Ejerne Dyrenes fulde Værdi godtgjort af den danske Statskasse.

Om Prøjsernes Ankomst til Gammel Havndal hedder det bl. a.: Pludselig kom en lille Dreng løbende ind til sin Far og skreg af fuld Hals: „Far, Far, nu har vi Tyskerne!“ og forsvandt derefter sporenstregs ind

for at gemme sig i Tørvehuset¹⁾. Saa kom der 6 tyske Soldater ind i Gaarden, satte Geværerne i Pyramide og traadte ind til Karen Stampes, der drev en Smule Høkerhandel, for at bede om Mad og Drikke. Faa Minutter senere indfandt der sig flere, og nu varede det ikke længe, før Ordonanserne jog hid og did. Hen paa Eftermiddagen indfandt sig en større Afdeling Husarer og Kyradsere. Særlig de sidste var smukke, høje Soldater paa fine, velplejede Heste. Deres Uniformer og Mundering var særdeles smukke; hvide med blaåt Opslag og besat med Snore, skinnende blanke Hjelme, ikke nær saa klodsede som Pikkelhuerne, Fodfolket mødte med. Nu og da passerede ogsaa en Eskadron Artilleri forbi ad Vejen. I de Dage lød der Mand og Mand imellem mange haarde Ord om Tyskerne, navnlig maatte Bismarck holde for sant Feltmarskal Wrangel, der jo ogsaa havde kæmpet mod Danmark i Treaarskrigen, og endelig den øverstbefalende over de tyske Besættelsestropper i Nørre Jylland Feltmarskal Vogel von Falckenstein. Særlig den sidstnævnte hadedes af Bønderne af et godt Hjerte. Efter Krigens Ophør, da Landet gennemstrefedes af Invalidernes store Sværm, blev der atter og atter sunget en Vise, hvori der forekom følgende karakteristiske Linier:

„Wrangel var en ækel Ka'l,
men Falckenstein var værre.“

I Kastbjerg og paa Trudsholm havde man Indkvartering 2 Gange, den sidste Gang en hel Maaned, medens man i Vindblæs, Udbynder og de fleste andre Sogne slap med een Gang. I Kastbjerg udviklede der sig særlig et godt Forhold mellem Kvarterværterne og Soldaterne, hvilke sidste opførte sig paa den smukkeste Maade og var villige til i deres Fritid at deltage i Høstarbejdet paa Gaardene. Man sagde der om de prøjsiske Soldater, at de var langt

¹⁾ Drengen var den senere Værkfører paa Privathanernes Værksted i Aalborg, Valdemar Engelund, Fader til Professor ved Polyteknisk Lærestanstalt, Anker Engelund.

bedre, end man havde ventet, men de var jo ogsaa under en meget streng Disciplin.

Dagen før Prøjserne skulde drage sydpaa, arrangerede Militærafdelingen ved Trudsholm en Slags Afskeds- og Takkefest for de danske Kvarterværter. Der var hejst et mægtigt stort Dannebrogssflag, og et lille Stykke uden for Gaarden havde man rejst en Æresport ved Siden af en Mindesten, der bar følgende Indskrift: „Tak for Gæstfriheden“ underskrevet „Elisabethgarderne“. Der var tillige gravet en lang Række Huller i Jorden, hvor et stort Tal af Menige var travlt beskæftiget med at koge Kaffe i store Gryder. Kaffen serveredes til alle dem, som var kommet til Stede. En Skydebane var ogsaa anlagt, og Grønsværet var omhyggelig planeret til „Dausegulv“. Alt saa iøvrigt saa fredeligt ud, at man havde stor Vanskelighed med at tro, at de Mennesker, som færdedes her Side om Side, kort Tid i Forvejen havde betragtet hverandre som bitre Fjender. I samme Øjeblik Militærmusikken satte ind, kan det nok være, at der blev Uro paa Dansepladsen. Snesevis af danske Bondepiger, der var stævnet til fra nær og fjern, svang sig nu i Dansen med tyske Soldater og drak Kaffe med dem. Det gjorde slet ingen Skaar i Glæden, at Stegger-Niels, den „første“ Karl som i Mands Minde havde tjent paa Trudsholm, „bankede“ et Par balstyrige Prøjsere, der havde faaet lidt for meget at drikke. Men Nielses Næver gjorde ogsaa Underværker i dette Tilfælde, saa hele Postyret endte i Latter.

Den følgende Morgen var de prøjsiske Tropper i Opbrud.

Til Medlemmerne!

Aarsmødet afholdtes Søndag den 16. Juli paa „Rosenholm“, der elskværdigt var stillet til Raadighed af Lensbaronesse *Christiane Rosenkrantz*, som ogsaa personlig bød Bestyrelsen og Mødedeltagerne Velkommen. Foredragsholder var Museumsdirektør *P. Holm*, Aarhus, der holdt et udmærket Foredrag om den skønne, gamle Borg.

Undertegnede Formand meddelte, at det var det sidste Møde, han ledede, idet han nu efter 33 Aars Forløb ønskede at fratræde og lade andre tage Arbejdet op. Den sædvanlige Generalforsamling vedtog man at udsætte til September, hvor den saa skulde forenes med et Besøg paa Randers Museum. Imidlertid kom Krigen ude i Europa og Begrænsningen i Trafikmidlernes Benyttelse, saa vore Medlemmer üde fra Landet i betydelig Grad hindredes i at komme ind til Randers. Under disse Omstændigheder besluttedes det at udsætte Generalforsamlingen og Valg af en delvis ny Bestyrelse til senere, og nu bliver det næppe før engang i Foraarstiden.

Jeg takker Medlemmerne for al den Venlighed, jeg har mødt hos dem i de svundne 33 Aar, og beder dem fremdeles virke for „Historisk Samfund“s Fremgang overalt i Amtet. Og jeg takker mine udmærkede Kolleger i Bestyrelsen.

Engelbert Dröhse,
Formand.

Over sigt

over

„Randers Amts historiske Samfund“s Indtægter og Udgifter

i det 33. Regnskabsaar fra 1. Januar til 31. December 1938.

Indtægt.	Kr.	Ø.	Udgift.	Kr.	Ø.
Overført fra 1937	1362	86	Porto, Ekspedition, Forsikring m. v. ..	254	36
Statstilskud	155	00	Udgifter ved Aarsmødet	103	85
Legat fra Antikvar Carl Julius Petersens Hjælpefond	100	00	Stof og Billeder til Aarbogen	272	00
Kontingenter	1191	55	Trykning af Aarbogen	1090	75
Solgte Aarbøger	89	85	Udgifter ved Bestyrelsmøde	28	00
Renter	43	70		1748	96
			Kassebeholdning	1194	00
				Kr.	2942 96
	Kr.	2942 96			

Godkendt.

Engelbert Dröhse.

Gennemset Regnskab og Bilag samt Bankbogen; intet fundet at bemærke.
Randers, den 9. Novbr. 1939.

Einer Carstens.

Indhold.

<i>Carl Sørenstrup: Er Grenaa By og Kirke afbrændt under Krigen i 1627?</i>	Side	5
<i>Kr. Pedersen: Den store Ildebrand i Vissing</i>	—	10
<i>Aage Sørensen: Ommersyssels Ødekirker II</i>	—	26
<i>Chr. Wammen: Bidrag til Kjærby Sogns Historie</i>	—	97
<i>P. Christensen: Nogle Træk af Almisselemmernes Kaar paa Landet i gamle Dage</i>	—	134
<i>P. Christensen: Da Prøjserne var her i 1864</i>	—	145
Til Medlemmerne	—	150
Regnskabet for 1938	—	151